

JSESR

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EŞİTLİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
JOURNAL OF SUSTAINABLE EQUITY AND SOCIAL RESEARCH ASSOCIATION

JOURNAL OF SUSTAINABLE EQUITY AND SOCIAL RESEARCH
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EŞİTLİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

• VOL3 • NO:1 • JAN 2026

SÜRDÜRÜLEBİLİR EŞİTLİK VE
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

JSESR

From the Editor

Dear Readers,

We are pleased to present the January 2026 issue of the *Journal of Sustainable Equity and Social Research* (JSESR), marking the opening of a new publication year. This issue brings together peer-reviewed studies that address contemporary debates on governance, security, social trauma, political behavior, inequality, gendered labor, digital culture, and lived religion through diverse theoretical and methodological perspectives.

The contributions in this volume reflect JSESR's interdisciplinary scope and its commitment to analytically rigorous, methodologically sound, and socially relevant research. By engaging with both global and local contexts, the articles aim to advance scholarly discussion on equity, sustainability, and social transformation.

As we begin the 2026 publication year, we reaffirm our dedication to academic quality, ethical publishing standards, and international scholarly dialogue. We sincerely thank our authors, reviewers, and editorial team for their contributions to this issue.

Assoc Prof Zeynep Banu Dalaman

Editor-in-Chief

Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)

Editörden

Değerli Okuyucular,

Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)'ün Ocak 2026 sayısını ve yeni yayın yılını sizlerle paylaşmaktan memnuniyet duyuyoruz. Bu sayıda yer alan hakemli çalışmalar; yönetim, güvenlik, toplumsal travma, siyasal davranış, eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, dijital kültür ve yaşanan din pratiklerine ilişkin güncel tartışmaları farklı kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar çerçevesinde ele almaktadır.

Bu sayı, JSESR'nin disiplinlerarası yayın politikasıyla uyumlu biçimde, analitik derinliği yüksek, yöntemsel açıdan güçlü ve toplumsal açıdan anlamlı akademik katkıları bir araya getirmektedir. Küresel ve yerel bağlamları birlikte değerlendiren çalışmaların, eşitlik, sürdürülebilirlik ve toplumsal dönüşüm alanındaki akademik literatüre katkı sunması amaçlanmaktadır.

2026 yayın yılına girerken, dergimiz akademik kalite, etik yayıncılık ilkeleri ve uluslararası bilimsel etkileşime olan bağlılığını sürdürmektedir. Bu sayıya katkı sunan yazarlarımıza, hakemlerimize ve editöryal ekibimize teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Zeynep Banu Dalaman

Genel Yayın Yönetmeni

Sürdürülebilir Eşitlik v Sosyal Araştırmalar Dergisi (JSESR)

JOURNAL ADMINISTRATION / DERGİ YÖNETİMİ

Editor-in-Chief / Genel Yayın Yönetmeni

Zeynep Banu DALAMAN, İstinye University

Associate Editor / Yardımcı Editör

Türkan Melis PARLAK, Istanbul Aydın University

Editorial Review and Layout / Yayın ve Mizanpaj Editörü

Zeynep Banu DALAMAN, Istinye University

Editorial Board / Yayın Kurulu

Zeynep Banu DALAMAN, Istinye University

Fazilet Ahu ÖZMEN AKALIN, Istanbul Kent University

Nuran Halise BELET, Ankara Hacı Bayram Veli University

Diler TARHAN, Istanbul Gelişim University

Türkan Melis PARLAK, Istanbul Aydın University

International Scientific Advisory Board / Uluslararası Bilim Danışma Kurulu

Abhilasha SINGH, Emirates American University, UAE

Carter V. FINDLEY, Ohio State University , USA

Catherine WIHTOL DE WEDEN, CERI, France

Elise MASSICARD, Sciences Po Paris, France

Fabio L. GRASSİ, Sapienza University, Italy

Göran THERBORN, Linnaeus University, Sweden

Gülriz UYGUR, Ankara University , Turkey

Habib Kazdagli, University of Manouba , Tunisia

İbrahim SİRKECİ, Salford Business School, UK

Jeoffrey H. COHEN, Ohio state University , USA

Nuray EKŞİ, Marmara University, Türkiye

Ömer ÇAHA, Istanbul Commerce University, Türkiye

Philippe DROZ-VINCENT, SciencesPo Grenoble , France

Ruşen KELEŞ, Ankara University, Türkiye

Suskia Sassen , Columbia University , USA

Deilton Ribeiro BRASIL, University of Ituna, Brazil

Özgür H. ÇINAR, Greenwich University, UK

Beyza Solveig EVENSTAD, Norwegian University of Science and Technology (NTNU), Norway

Bahadır KALEAĞASI, Institute du Bosphorus, France

Giovanni ERCOLANI, University of Murcia, Spain

Judith KOHLENBERGER, Vienna University of Economics and Business, Austria

Oksana Koshulko, University of Milano-Bicocca, Milan, Italy

Field Editors / Alan Editörleri

International Relations and Security Studies / Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları

Assoc Prof Suleyman OZMEN, Rumeli University

Dr Gökhan AK, Istanbul Topkapı University

Foreign Policy and Public Diplomacy / Dış Politika ve Kamu Diplomasisi

Assoc Prof Gizem BİLGİN AYTAÇ, Istanbul University

Dr Recep ŞEHİTOĞLU, Gaziantep University

Migration Studies / Göç Çalışmaları

Assoc Prof Melih GORGUN, Yeditepe University

Assoc Prof Çağatay SARP, Kırıkkale University

Geography, Climate and Water Policies / Coğrafya, İklim ve Su Politikaları

Assoc Prof Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN, Middle Eastern University

Gender Studies / Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Assoc Prof Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN, Manisa Celal Bayar University

Dr Tuba DEMİRCİ, Bahçeşehir University

Dr Selime BÜYÜKGÖZE, Istanbul Topkapı University

Urban Studies / Kent Çalışmaları

Prof Uğur SADIOĞLU, Hacettepe University

Assoc Prof Betül Hande GÜRİSOY HAKSEVENLER, Marmara University

Current Society, Identity and Politics Studies / Güncel Toplum, Kimlik ve Politika Çalışmaları

Assoc Prof Fatma İlknur AKGÜL, Istanbul Commerce University

Assoc Prof Ahmet GÖRGEN, Izmir Democracy University

Historical Studies / Tarih Çalışmaları

Prof Gökür AKÇADAĞ, Nişantaşı University

Assoc Prof Nuran KILAVUZ, Erzincan Binali Yıldırım University

Corporate Communication and Social Responsibility / Kurumsal İletişim ve Sosyal Sorumluluk

Prof Mine DEMİRTAŞ, Beykent University

Dr Özgenur Reyhan GÜLER, Işinye University

Literature, Theater and Cinema / Edebiyat, Tiyatro ve Sinema

Prof Ferma LEKESİZALIN, Istanbul Topkapı University

Assoc Prof Aziz Tamer GÜLER, Istanbul Topkapı University

Strategy and Management Information Systems / Strateji ve Yönetim Bilişim Sistemleri

Prof Fazlı YILDIRIM, Istanbul Topkapı University

Dr Gülsüm GÖKGÖZ, Işinye University

Labor, Employment and Labor Market / Çalışma, İstihdam ve İşgücü Piyasası

Dr Nuran Halise BELET, Ankara Hacı Bayram Veli University

Dr Ural AKÜZÜM, Bilgi University

Social Policies and Development / Sosyal Politikalar ve Kalkınma

Assoc Prof Ahu ÖZMEN, Istanbul Kent University

Dr Onur YAMANER; Fenerbahçe University

Dr Göze ÇAKIR YÜCE

Child, Adolescent and Educational Psychology / Çocuk, Ergen ve Eğitim Psikolojisi

Dr Mehmet Fatih VARLI, Istanbul Topkapı University

Dr Merve UYSAL, Final University

English Language Editors / İngilizce Dil Editörleri

Deniz Bade AKKOYUN, Attorney-at-Law

Editorial Assistants / Editör Asistanları

Res Ass Muhammet OZCAN, Istanbul Topkapı University

Res Ass Semih ÇAĞMAN, Istanbul Topkapı University

Publisher: Sustainable Equity and Social Research Association**Editorial Office:** Sürdürülebilir Eşitlik ve Sosyal Araştırmalar Derneği, Zühtüpaşa Mah. Kolej Sok. 5/2
Kadıköy/İstanbul-Türkiye**E-mail:** editor@journalsesr.com **Journal Issue Cover Design:** Gülçin GÖKGÖZ, Contact More PR**Publication Type:** Published biannually, peer-reviewed, open-access academic journal.**WEB:** <https://journalsesr.com/index.php/pub> **ISSN:** 3061-9564**Indexed:** ErihPlus, EuroPub, OJOP, Google Scholar, Zenodo and OpenAire

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

1. **“Military Public Diplomacy” as a Strategic Tool in International Relations**
Gökhan AK, Nihan KARAKURT01
2. **Klinik Sosyoloji Çerçevesinde Sosyal Travma: Fransa ve Türkiye Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz**
Fazilet Ahu ÖZMEN AKALIN, Nazlı UÇAR23
3. **Siyasal Yabancılaşma Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri**
Gökçe ÖZKILIÇCI40
4. **Türkiye’de Yükseköğretime Erişimin Fırsat Eşitliği Bağlamında Değerlendirilmesi**
Merve YILMAZ54
5. **Kadın Emegi ve Sosyal Politikalar Bağlamında İmren Aykut’un Çalışma Bakanlığı Dönemi**
Nuran KILAVUZ78
6. **İstanbul Ansiklopedisi Dizisi Üzerine Dijital Etnografik Bir İnceleme: Sosyal Medyada İzleyici Temsilleri ve Toplumsal Kodlar**
Yasemin ÖZSOYLAR98
7. **Faith Healing as Lived Religion: Nasrul-Haqq Practices Among the Mëranaw of Lanao Del Sur, Philippines**
Norjannah B. AMPASO113

**“MILITARY PUBLIC DIPLOMACY” AS A STRATEGIC TOOL IN
INTERNATIONAL RELATIONS***Gökhan AK¹ , Nilhan KARAKURT² **Abstract**

This paper is intended to explore and analyze how military public diplomacy can be considered as an effective strategic tool in order to escalate or fade-away international crisis and tensions while developing a broader understanding in the field of international relations by emphasizing the strategic importance of military public diplomacy. This problematic puts forth important issues such as how military elements can be used in interstate communication, building trust, protecting national interests and playing a role in ensuring peace at the international level. States that have experienced constant disharmony and failure in their relations with the international community have turned to public diplomacy as a way to achieve success in international relations. Public diplomacy is becoming an area that can be adapted to every field with the continuation of the globalization process. Because military power elements are important for the security of a country, the concept of power has begun to adopt the use of soft power and smart power in addition to strict rules. Accordingly, military public diplomacy appears to be used as a strategic tool in international relations regarding various international crisis and conflicts. This is because this new type of diplomacy aims to shape international relations by using countries' military power. Indeed, military power can affect the balance between countries and serve the purpose of protecting and developing a country's interests. However, in order for military public diplomacy to be effective, it must be used in an integrated manner with other diplomatic tools. Thus, military public diplomacy can be an effective method in establishing trust between countries and resolving conflicts. Because it should not be forgotten that in addition to military force activities, strategic communication activities also play a major role in establishing trust between countries.

Keywords: public diplomacy, military public diplomacy, international relations, strategic tool, strategic communication.

Research Article**Author Information**

¹Dr, İstanbul Topkapı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Political Science and International Relations (Eng.), Istanbul – Türkiye.
gokhanak@topkapi.edu.tr
Corresponding Author

²Master Graduate, İstanbul Topkapı University, Institute of Graduate Studies, Security Studies and Applications, Istanbul - Türkiye
karakurtnilhan@gmail.com

Received: 01.08.2025

Accepted: 14.12.2025

*This study is a revised, shortened and advanced essay version that was developed from the master dissertation prepared by Nilhan Karakurt under the guidance and consultancy of Dr. Gökhan Ak in Istanbul Topkapı University Institute of Graduate Studies on February 2025.

Cite as:

Ak, G. & Karakurt, N. (2026).
“Military Public Diplomacy”
as a Strategic Tool in
International Relations.
*Journal of Sustainable Equity
and Social Research (JSESR)*,
3(1): 01-22.
DOI: 10.5281/zenodo.18366666

In the long-term effort against terrorist networks and other extremists, we know that direct military force will continue to have a role. But we also understand that over the long term, we cannot kill our way to victory. Where possible, kinetic operations should be subordinate to measures to promote better governance, economic programs to spur development, and efforts to address the grievances among the discontented from which the terrorists recruit.

Former U.S. Defense Secretary Robert Gates – 30 Sept. 2008¹

1. INTRODUCTION

"Conflict" and "Diplomacy" notions have been two ancient phenomena in which human societies have interacted in a highly conflictive manner since the earliest ages, sometimes side by side, sometimes hand in hand, and sometimes with blood and knife. However, no matter what, first diplomacy or first conflict, these two phenomena have never been separated from each other. "Conflict" is a very important phenomenon that concerns all living beings and therefore is a very important phenomenon related to life. The "conflict" phenomenon, which has existed at every moment, stage and period of worldly life since the first moment of human existence as an individual, is the situation of human existence, which has been a slave to interests at every level, showing this inner world of interests to the outside world in one way or another and in different amounts.

This phenomenon, which is essentially a very old and important social phenomenon, can have very rapid and serious consequences on the quality of life of human beings, so it is an indispensable issue to prevent it before it even starts, or if this is not done, to resolve and eliminate it as soon as it occurs. On the other hand, while some people showed a will to continue the conflict, others made efforts to end the conflicts through various means. Therefore, in addition to the will to conflict towards intransigence, there also emerged a will to end the conflict, resolve it and reach a compromise.

Therefore, conflicts have never continued indefinitely.

The first half of the 20th century, which can be defined as the century of conflicts, witnessed important discussions in the Western world regarding the transformation of civilization and world order, and during the Cold War, these discussions evolved into ideological discussions within the bipolar order and faded away within the search for security. With the end of the Cold War, ideological discussions gave way to searches for a new world order where the differences of civilizations originating from religion were exhibited. After the Cold War, discussions in the fields of political science, international relations and international economics-politics took place within the framework of socio-cultural complexities affecting domestic and foreign policy, freed from the determinism of history (Akarçay & Ak, 2018; Akarçay, 2019a; 2019b).

"Diplomacy", which is the opposite of the phenomenon of "conflict", includes negotiation processes used in interstate relations from the past to the present and implemented between high-level individuals. With the Cold War, the classical understanding of diplomacy began to give way to public diplomacy. Classical diplomacy activities carried out behind closed doors are no longer a process carried out behind closed doors with the effective use of the public diplomacy process. In addition to the fact that the classical diplomacy understanding is carried out with official rules, regulations and senior executives, public diplomacy activities are a type of diplomacy in which the public is also included.

In diplomacy activities, the hard power factor is dominant and in military diplomacy activities, the public diplomacy understanding, in which soft power and smart power are used together, is gradually taking its place. In the concept of Military

¹ See for more (Wallin, 2015: 3; Garamone, 2008, Sept. 30)

Public Diplomacy (MPD), the concept of soft power appears as a contradictory concept. The main reason for this contradiction is that the military has a hard power-based understanding and acts according to the principle of using force. With the globalizing world, classical military diplomacy has also differentiated the principles of force and power. As in all over the world, various different, dominant and distinctive effects of MPD are observed in our country as well. As the complexity and uncertainty of the global security environment increases, relations between countries are also becoming more strategic and multi-dimensional. In this context, military power and strategic communication play a critical role in international relations. Strategy and MPD provide important tools for countries to effectively exist in the international arena and achieve their goals.

"Strategy" is generally defined as a series of planned and coordinated actions to determine and achieve a country's long-term goals. While military strategy determines how military power and resources will be used to achieve these goals, general strategy covers all political, economic and military areas of the country. Strategic planning allows countries to be prepared for potential future threats and to effectively evaluate opportunities. In this context, MPD is defined as a soft power-based public diplomacy activity that makes a significant contribution to the interaction of a country's army with another, to build trust and ensure continuity in relations with countries, to implement strategic plans developed against possible conflicts and to ensure crisis management, to restructure negative attitudes and perceptions after conflict and to ensure stability, to prevent hostility and to support peaceful policies and processes. Strategy and MPD are two important complementary elements. MPD activities developed in line with strategic goals can increase the effectiveness of strategic plans in international relations. MPD is a critical tool for gaining public support and cooperation to help achieve strategic goals.

Due to the increasing differentiation of international politics, the diversity in diplomatic relations is increasing. Keeping up with these differences and changes experienced both in the national and international arena is a very important issue for states and institutions. The concept of power is also changing in these changes experienced with globalization. Indeed, it is known that the issue of security always comes to the fore in both the internal and external relations of states and institutions. When the issue of security comes to the agenda, the first thing that comes to our mind is the hard power element. With the increasing differentiation of global politics, states and institutions see that hard power elements sometimes cannot solve diplomatic relations. Therefore, strategic methods are chosen. The concepts of soft power and smart power come to the fore among strategic methods. When we talk about military institutions, the hard power that comes to our mind has gradually given way to soft and smart power. It is considered a serious contradiction that military institutions are mentioned with soft power elements. Military institutions are also adapting to the globalizing world.

2. GENERAL INFORMATION ON THE RESEARCH

2.1. KEY SUBJECT, CONTENT, AIM, PROBLEMATIC, FOCUS OBJECTIVES, IMPORTANCE OF THE RESEARCH

The key subject of the study is military public diplomacy. The study contains public diplomacy, military public diplomacy, international relations, being a strategic tool as well as strategic communication in this regard. The aim of this research is to examine and reveal how states are perceived on the international stage and how they interact through communication, beyond the use of military force. And thus, the problematic stands on the fact that this paper is intended to analyse and explore how military public diplomacy can be considered as an effective strategic tool in order to escalate or fade-away international crisis and

tensions while developing a broader understanding in the field of international relations by emphasizing the strategic importance of military public diplomacy.

In order to evaluate military public diplomacy as a strategic tool, this research will focus on achieving the following objectives:

- Building Trust: Military public diplomacy can play an important role in building trust between states. This can form the basis of stability and cooperation in international relations,
- Protecting International Interests: Military public diplomacy can be used to protect a country's national interests. This can be achieved by strengthening relations with other countries and communicating effectively.
- Effective Communication in Crisis Situations: Military public diplomacy can help manage the situation and minimize negative effects by effectively conveying messages to the public and the international community in crisis situations.
- International Peace and Stability: Military public diplomacy, implemented strategically, can contribute to maintaining peace and stability at the international level.

The importance of this research focuses on emphasizing and understanding the strategic value of military public diplomacy in modern international relations, where communication and diplomacy tools play an important role in addition to the use of military force. Military public diplomacy is a tool that strengthens communication between countries, increases trust, seeks solutions in crisis situations and strengthens international reputation. It has also an international confidence-building importance. It is a subject that should be shown sensitivity during and before crisis periods. It contributes to the resolution of conflicts.

In this context, the research will contribute to the relevant literature in Türkiye within the scope of the

concept of "military public diplomacy" by examining the importance of using military public diplomacy as a strategic tool in international relations. This is one of the main factors that increase the importance of the research.

2.2. LITERATURE REVIEW

Within the scope of the literature review of the research, we can recount that in this research, which generally adopted the qualitative research methodology, secondary data sources were mainly used in terms of resource use within the framework of obtaining scientific data. In this context, priority was given to scientific (e-)books, (e-)scientific articles, (e-)scientific (published) theses, (e-)scientific (published) academic activity papers and (e-)scientific reports obtained from public and university libraries and/or virtual environment.

The aforementioned sources were searched, found and examined. In this way, the main and secondary sources that will support the findings of the research have been obtained and read; the information in the sources has been classified in accordance with the tentative outlines of the research; was subjected to an analytical review and imported into the research in accordance with ethical publication rules (Yıldırım & Şimşek, 2008).

2.3. METHODOLOGY

Within the scope of the research methodology; this study adopted the qualitative research methodology and was based on the deductive approach. In this study, which is basically a qualitative research, in the conceptual framework of the research, "descriptive" explaining the concepts and relationships, "causal" trying to find the facts in the background of the events, "theoretical" that draws principles from the events that took place, the effect and the effect of a past event, "historical" examining the effects of this situation today, including scientific research of studies based on information obtained from sources such as libraries, archives, and internet related to the subject being researched; scientific research methods such as

document analysis, content analysis, discourse analysis, grouping and comparison were used; in addition, methodological support was received from advanced research methods such as hermeneutics.

3. MILITARY PUBLIC DIPLOMACY (MPD): A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Public diplomacy is defined as policies aimed at influencing and winning the public opinions of other states for the foreign policy goals and interests of states. Jeffrey Hart defines public diplomacy as institutionalized propaganda as a foreign policy tool (Hart, 2013: 3). Globalization and the development of technology have caused an increase in the number of actors and the diversification of the methods used in public diplomacy. Diplomatic activities carried out behind secret doors in the classical understanding of diplomacy have been reduced more to the public in today's world. The classical understanding of diplomacy, where the hard power element is dominant, has begun to give way to the concept of public diplomacy in which soft power and smart power elements are actively used.

According to Gullion (Cit. Cull, 2006), public diplomacy are practices that aim to influence the attitudes and decisions of governments, non-governmental organizations and individuals. Public diplomacy can be defined as the process of communicating with foreign publics in order to ensure that a country's ideas, thoughts, claims, ideals, culture, policies and national goals are understood and approved (Tuch, 1990: 3).

The concept of power is a very variable and complex element. For this reason, a universal definition cannot be made. Each definition of power actually contains different elements and is included in different worldviews. Power has abstract and concrete elements. These elements can be shaped in line with various elements such as time and space, international systems, political and ideological. There are various tools of power. These tools are

classified as military, economic, diplomatic political, communication process and cultural (soft) (Nye, 2004a: 18). In this context, Joseph Nye (2005) classifies the concept of power in three dimensions. These are military power and economic power as being "Hard Power"; and public diplomacy as being "Soft Power".

The concepts of power and strategy, which have an important factor in ensuring security, are among the important factors in their traditional dimensions. While the hard power element may be sufficient for countries to achieve their strategically planned goals, in today's world the hard power element alone is not sufficient to achieve the determined strategic goals. The impact of globalization, the gaining importance of the concept of digital diplomacy and the diversification of actors in the international arena have led to new searches and changes in the concept of power. In this context, the concepts of "Soft Power" and "Smart Power" emerge (Nye, 2004a; Wimbush, 2009).

In the late 1990s, Joseph Nye (2004b) from the USA defined the concept of "soft power" as the ability of a country to persuade others to do what it wants without coercion. Smart power, on the other hand, is the use of the concepts of hard power and soft power together by a state in international relations to achieve its desired goal. In this context, smart power is neither hard power nor soft power; on the contrary, smart power is the union of two powers (Akçadağ, 2010; Ratzan, 2010). Although it may seem like a paradox to see the concept of soft power within military public diplomacy, it can actually be shown as an example of the reality of differentiation and adaptation for today's international system.

While military institutions / armies, which are elements of hard power, represent an armed force, when we look from the other side, they have also started to focus on various activities that can contribute to soft power. Military Public Diplomacy is defined as the interaction of a country's army

with another, building trust and ensuring continuity in relations with countries, implementing strategic plans developed against possible conflicts and ensuring crisis management, restructuring negative attitudes and perceptions after conflict and ensuring stability, preventing hostility and providing support for peaceful policies and processes, and a public diplomacy activity based on soft power that makes an important contribution (Zaharna, 2009: 21).

MPD activities are evaluated from two different perspectives: individual and army-based. "Individual-based MPD" activities include;

- (1) Military personnel overseas exchange missions,
- (2) Military personnel training activities,
- (3) Military attachés,
- (4) Development of bilateral relations between military personnel,
- (5) Development of military-civilian relations and promotional activities (Kocatepe, 2001).

Accordingly, "Army-based MPD" activities include;

- (1) Humanitarian aid and reconstruction processes in disasters and potential crises,
- (2) Organization of international festivals and exercises,
- (3) Public activities,
- (4) Development of high-level contacts with the armies of other countries,
- (5) Joint activities carried out with civil society organizations,
- (6) Humanitarian diplomacy,
- (7) Cultural activities,
- (8) Consists of studies based on strategic communication for the purpose of peace agreements (Kocatepe, 2001).

3.1. TASKS USED WITHIN THE SCOPE OF SMART POWER AND SOFT POWER

COMMONLY USED BY ARMED FORCES IN MILITARY PUBLIC DIPLOMACY

With the new defence diplomacy, the number of tasks used within the scope of Armed Forces soft power has increased and has started to be more community-based. This has increased the image and awareness of Armed Forces and has shown the importance of its corporate brand value with current studies. In this regard, some tasks carried out within the scope of soft power are as follows:

- (1) Search and rescue activities,
- (2) Evacuation of the wounded and sick,
- (3) Humanitarian aid,
- (4) Relief operations in natural disasters,
- (5) Military Attachés,
- (6) Exchange programs between military students,
- (7) Educational activities,
- (8) Sports, shooting etc. competitions,
- (9) Mutual visits,
- (10) Organizing band and janissary band shows,
- (11) International observation mission studies can be classified as (Kocatepe, 2001).

Accordingly, some of the tasks carried out within the scope of smart power are as follows:

- (1) Civilian disaster drills,
- (2) Confidence-building activities,
- (3) Land, air and sea logistics operations,
- (4) Reconnaissance and surveillance activities,
- (5) Stability operations,
- (6) Internal security and counter-terrorism studies (Kocatepe, 2001).

3.2. TOOLS AND METHODS USED IN MILITARY PUBLIC DIPLOMACY ACTIVITIES

A wide variety of tools and methods are used in military public diplomacy activities. The main ones include; (1) Military Communication Studies; (2)

Image / Reputation Management; (3) Lobbying; (4) Psychological Warfare and Propaganda; (5) Public Relations and Promotion; (6) Perception Management; (7) Consent Building (Opinion Leaders / Gatekeepers); (8) Civil Relations; (9) Meetings / Conferences / Panels / Exercises / Trips (Swistek, 2012: 80-81).

3.3. MILITARY PERSONNEL AND MILITARY STUDENTS' MILITARY PUBLIC DIPLOMACY AND PUBLIC DIPLOMACY TRAINING

Military Public Diplomacy is a powerful instrument of "Soft Power". Thus, the training of military personnel and military students in military public diplomacy and general public diplomacy is of critical importance in increasing the effectiveness of modern military forces and defence policies. These trainings allow military personnel and students to develop strategic communication skills and gain the ability to effectively inform and direct national and international public opinion (Willard, 2008: 3-4).

Regardless of the field in which military students specialize, they should receive basic training in these subjects and gain experience in the field of public diplomacy before stepping into their professional lives. Given that military personnel and command candidates will be in many different environments throughout their careers, it is clear that they will encounter many people and professional groups, both official and unofficial. Having sufficient knowledge on every subject in these environments is extremely important in terms of reflecting both their own image and the image of the institution they represent in a positive way (Pajtinka, 2016: 181).

Public diplomacy is a strategic tool that allows states to be effective on target audiences by using soft power in the international arena. Public diplomacy in the military field is a form of this strategy adapted to military personnel. The aim here is to ensure that military operations and policies are correctly perceived by the public and to create a supportive audience. In this context, it is

vital for military personnel to gain competence in media relations, crisis management and strategic communication processes. Military forces can be successful not only with their military skills, but also with their ability to effectively present these skills to the public (Hayden, 2012: 11; Nye, 2006: 104-105).

Military public diplomacy focuses on the ability of military personnel to inform national and international public opinion, especially in crisis situations or during sensitive military operations. In this context, military students should receive basic training in public diplomacy and strategic communication, regardless of the branch they choose. It is extremely important for them to gain experience in areas such as public diplomacy and crisis communication during their time on duty. In particular, commanders and commander candidates must face the fact that their places of duty will be very diverse, they will encounter different cultures and they will have to communicate with various media outlets. At this point, military personnel must be ready for all kinds of questions and criticisms in the environments they are present in, and must be able to analyse national policy, international policy, public opinion formation processes, strengths and weaknesses, and follow the agenda and the media (Nye, 2004b; 2011).

In this context, military students and personnel should receive training to develop strategic communication skills and to effectively inform the public, especially in crisis situations. Strategic communication skills play a critical role in media management, press conferences and public information processes. Therefore, military personnel should be able to answer questions effectively and calmly, especially during international crises, and to defend the policies of their institution in the best way possible. Therefore, officers, non-commissioned officers and specialist sergeants who will work in the field of press and

public relations should be selected from among personnel who are calm and have good communication skills (Kirişçi, 2011: 44-45).

It should be planned that military personnel and students receive training in areas such as Military Public Diplomacy, public diplomacy, press, digital diplomacy and strategic communication within the scope of in-service activities during their duties. These trainings are important for military personnel to be effective not only in the national but also in the international arena. In particular, topics such as telephone communication, face-to-face communication processes, protocol rules in military institutions and the ability to represent the institution in public areas should be a part of the training. Training on issues such as hierarchical structure rules, organizing ceremonies, and welcoming guests is also necessary for military personnel to fully perform their official duties (Atkinson, 2014: 33-37; Kirişçi, 2011).

Military personnel and students must receive both academic and practical protocol and diplomacy training during their education. This training is critical for a military individual to best represent the institution in public and official settings. In addition, such training allows military personnel to act more effectively in crisis management. Because public diplomacy should be used effectively not only in times of crisis but also in routine times (Kirişçi, 2011: 58-62).

In the digital age, media relations and digital diplomacy are among the most important issues that military personnel must pay attention to. In order for military personnel to effectively manage their relations with the media and to ensure strategic information sharing while protecting national security interests, they must receive media training. Therefore, issues such as media monitoring and analysis and agenda tracking are an important part of military public diplomacy. Digital diplomacy is a form of diplomacy conducted through social media platforms and online

communication channels, and military personnel gain competence in this field, allowing them to act in accordance with the requirements of the digital age (Fisher, 2011; Cull, 2009).

Military personnel and students who receive training in military public diplomacy and general public diplomacy play a critical role in increasing the effectiveness of modern military forces and defence policies at national and international levels. Thanks to these trainings, military personnel gain strategic communication, crisis management, because it gains competence in areas such as media relations and international cooperation and contributes to the creation of a positive perception of military operations in the public. Thus, military operations and defence policies are correctly perceived and supported by both national and international public opinion (Doğan, 2012: 91-92; Çevik, 2014: 35-37).

3.4. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF MILITARY PUBLIC DIPLOMACY

Military public diplomacy is the effort of states to effectively use their military power and strategies in international relations. This approach has many advantages and disadvantages. First of all, one of the most important advantages of military public diplomacy is the demonstration of power of a state in the international arena. Military presence provides assurance to both allied countries and potential enemies. Such a demonstration of power can be an important trump card in diplomatic negotiations (Nye, 2004a; 2004b). Military public diplomacy allows countries to develop security cooperation and develop common strategies. Joint exercises and training programs strengthen alliance relations and increase mutual trust. In addition, military aid and support reinforce solidarity between countries, especially in crisis situations (Smith, 2010; 2018).

However, military public diplomacy also has disadvantages. First, the use of military force can lead to negative reactions in some countries and the

international community. This situation can reduce the effect of military diplomacy and carries the risk of straining relations. Secondly, military public diplomacy can often take a one-sided approach when not balanced with other forms of diplomacy (cultural, economic, political). This can cause problems in the long run (Grunig, 2009). In particular, the presence of military assets in other countries can draw the reaction of the public in those countries and lead to local unrest. In addition, military public diplomacy can be costly in terms of budget and resource requirements. This situation can increase countries' military expenditures and decrease investments in social and economic areas (Thompson, 2012).

While military public diplomacy offers various advantages for states, it also brings significant disadvantages. For successful military public diplomacy, it is important to combine the use of military force with other forms of diplomacy in a balanced way. Otherwise, military diplomacy can lead to permanent problems and tensions in international relations (Nye, 2004a). Therefore, military public diplomacy strategies need to be carefully planned and implemented. Successful military public diplomacy requires the balanced combination of the use of military power with other forms of diplomacy. This balance is critical for both the healthy maintenance of international relations and the effective implementation of military strategies (Smith, 2010).

Military power is an important tool that a state uses to increase its presence and influence in the international arena. However, it should not be forgotten that military power alone will not be sufficient and must be supported by other forms of diplomacy. Areas such as cultural diplomacy, economic cooperation and political dialogue reinforces the security provided by military power (Grunig, 2009). For example, a country's military presence should be supported not only by military exercises but also by cultural activities carried out

alongside these exercises. In this way, relations with target countries are strengthened and possible misunderstandings are prevented (Thompson, 2012).

Overdoing military diplomacy can lead to permanent problems and tensions in international relations. A country's constant increase in military presence or the establishment of military bases in another country can cause concerns in neighboring countries. Such situations can increase the risk of hostility or conflict. Therefore, the use of military force should be carefully planned and possible reactions should be considered. In addition, continuing political and economic dialogues along with military actions contribute to easing relations (Smith, 2010).

The careful planning and implementation of military public diplomacy strategies is the key to success. In this process, it is important to first analyze the cultural, political and economic dynamics of the target countries. Since each country has its own historical and cultural ties, military diplomacy strategies should be shaped by taking these dynamics into consideration (Nye, 2004b). In addition, military diplomacy should be supported not only by military leaders and diplomats, but also by various actors such as civil society organizations and the media. In this way, public awareness and legitimacy of military activities can be ensured (Thompson, 2012). Military public diplomacy becomes an effective tool when it is carried out in a balanced manner with other forms of diplomacy as well as military power. This balance prevents permanent problems in international relations and strengthens military cooperation. Careful strategic planning and implementation are essential for successful military public diplomacy. In this way, both military assets and diplomatic relations can be carried out on solid ground (Smith, 2010).

4. THE PLACE OF PUBLIC DIPLOMACY IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL RELATIONS

Military public diplomacy enables states to play an effective and strategic role in international relations. It is a critical tool in achieving basic goals such as security, stability, cooperation and peacekeeping. Therefore, military public diplomacy is an indispensable policy tool for modern states (Çavuş, 2012: 27-29; Dahl, 1957: 201-203). Military public diplomacy helps maintain peace and prevent conflicts between countries. This is achieved through military alliances and security agreements. The many roles of military attachés, such as gathering information and making observations during their missions abroad, are of great importance in diplomatic relations between countries (United Nations, 2005). With the Vienna Convention, military attachés also serve as military advisors. They represent their countries in the military and defence fields in accredited states and lead important negotiations. As part of military public diplomacy, confidence-building measures (Confidence-Building Measures, CBMs) are developed between countries. In this way, misunderstandings and unwanted conflicts are prevented and friendly relations are maintained (Fan, 2008: 151; Gallarotti, 2011: 26-27).

Military public diplomacy helps strengthen alliances such as NATO (North Atlantic Treaty Organization) and strengthen ties between member countries. NATO is a multinational alliance in which military public diplomacy plays an important role. The purpose of NATO is to ensure collective defence among member countries and to promote global security. Military public diplomacy is a critical tool for NATO to achieve these goals. NATO conducts strategic communication and information campaigns to explain NATO's mission and activities to both member countries and the world public opinion. These campaigns create support for NATO's goals (Güleç, 2021: 105-106; NATO, 2023). It uses strategic communication tools

to counter disinformation and propaganda campaigns. It also helps to ensure the flow of accurate information and protect NATO's institutional reputation. NATO helps prevent potential conflicts by developing intelligence sharing and early warning systems between member countries and partners in times of crisis, thus ensuring the preservation of a peaceful environment (NATO, 2023). Organized cultural events and educational exchange programs develop cultural understanding between countries and encourage cooperation. It contributes to the training of military personnel in training centres and helps develop common defence strategies. The use of military units and military vehicles for relief purposes in natural disasters is an example of the use of military public diplomacy activities as a soft power element. The transportation of aid and the provision of support to rescue units in times of natural disasters. It helps develop civil-military cooperation relations and protect human rights (Çavuş, 2012: 30; Babst, 2009; Seib, 2014).

4.1. TYPES OF MILITARY DIPLOMACY

Military public diplomacy activities are a product of transformation within the scope of peacebuilding in the 1990s (Tan, 2016: 592). Military diplomacy covers a series of strategies and activities that states implement in order to carry out their security and defence policies and to be effective in international relations by using their military power and capacity. The statement of King Frederick of Prussia that "diplomacy without military force is like music without instruments" shows that diplomacy is multifaceted and not independent of each other (Ekşi, 2023: 203). There are various types of military diplomacy and each is used under certain purposes and conditions. In this context, we can show the main types of military diplomacy as follows.

4.1.1. DEFENSE DIPLOMACY

The concept of defence diplomacy is a type of diplomacy that has been in our lives together with military diplomatic activities since ancient times. It

is known that military attachés have been sent to support diplomatic activities since the 17th century. The sent military attachés perform many tasks such as gathering information, making observations, representing the Ministry of National Defense and negotiating in the states to which they are accredited. Cottey and Forster define defence diplomacy as a means of solving security issues without requiring the use of military force (Cottey & Forster, 2004: 6).

The development and implementation of international defense strategies, defense It is an important part of diplomacy. Defense diplomacy covers a wide range of activities from determining strategic goals to the implementation phase and encourages multilateral cooperation to strengthen the international security architecture. Defense diplomacy, which is seen within the scope of military public diplomacy activities, emerges as a result of the peace-oriented transformation of the 1990s (Ekşi, 2023: 201).

In this context, the successful design and implementation of defense strategies contribute to the preservation of peace in international relations and the prevention of regional conflicts. Defense diplomacy activities include various methods to strengthen international security cooperation and develop relations between countries. The general outline of defense diplomacy activities is as follows: (1) Bilateral and multilateral contacts between senior military and civilian defense officials; (2) Appointment of defense attachés to foreign countries; (3) Bilateral defense cooperation agreements; (4) Training of foreign military and civilian defense personnel; (5) Consultancy in the field of democratic control of the armed forces and defense management; (6) Exchanges and contacts between military personnel and units; (7) Military and civilian personnel in the defence ministries and armed forces of partner countries; (8) Deployment of training units, (9) Provision of military equipment and other aid materials; (10) Bilateral

and multilateral military exercises for training purposes (Cottey & Forster, 2004: 7).

Bilateral and multilateral contacts between senior military and civilian defence officials aim to strengthen trust and enhance cooperation between the countries. Bilateral and multilateral contacts between senior military and civilian defence officials aim to strengthen trust and enhance cooperation between the countries. The meetings contribute to the determination of strategic objectives in the defence field by encouraging mutual understanding and the exchange of information; they also enable the development of collective responses to common threats. In this way, important steps have been taken towards strengthening relations between the countries, deepening security cooperation and ensuring regional stability. The contacts made contribute not only to military cooperation but also to the strengthening of diplomatic relations, thus helping to establish a more solid foundation for the international security architecture. The appointment of defense attachés to foreign countries is carried out with the aim of strengthening diplomatic relations and ensuring the exchange of information (Aydın, 2021). The appointment of defense attachés to foreign countries is carried out with the aim of strengthening military and diplomatic relations and ensuring the exchange of information. The assigned attachés analyze the local military and political dynamics in the countries to which they are accredited and try to understand the security needs of the relevant state (Mathis, 2012). At the same time, they contribute to the defense policies of their own countries by collecting the information necessary for the development of international defense cooperation and joint projects. In addition, they deepen the military cooperation between the two countries by holding talks on issues such as military training, exercises and cooperation agreements (Aydın, 2021).

Training programs for foreign military and civilian defense personnel stand out as an important platform that strengthens international military and civilian cooperation. Training of foreign military and civilian personnel deepens international security cooperation while also focusing on developing the strategic skills of participants. According to Bruce Gregory, such training programs *"...enhance global security by promoting the integration of different cultural and strategic perspectives as well as the sharing of knowledge and experience."* (Gregory, 2013)

In addition to technical knowledge, this process also enables the development of competencies such as leadership, crisis management, and strategic thinking. In addition, these trainings not only increase individual skills but also contribute to the maintenance of peace and stability at the international level. As Philip Seib states, diplomatic and military trainings are powerful tools for establishing trust between different countries. Such cooperations enable collective solutions to common security threats (Seib, 2009; 2012). Trainings help develop international harmony and understanding by ensuring the integration of different military cultures through joint exercises and simulations. Another important contribution of training programs is the establishment of long-term cooperation and strategic partnerships. According to Robert Gates, such international trainings establish long-term strategic relationships shaped around common values and goals (Gates, 2011). Thus, training programs ensure the effective implementation of national security policies while also playing a critical role in maintaining global security. The training of foreign military and civilian personnel is a process that strengthens international cooperation, increases information sharing and contributes to global security. Training programs contribute to the development of strategic thinking and leadership abilities as well as technical skills. Consultancy in the field of democratic control of armed forces and defense management

Consultancy in the field of defense management aims to increase the transparency of military structures and ensure accountability (Demir, 2020).

This consultancy provided on the democratic control of armed forces and defense management contributes to the more effective and sustainable security systems of countries (Ateş, 2019). Consultancy processes provide recommendations for the implementation of international standards in defense policies and military strategies (Demir, 2020). Experts provide guidance in critical areas such as auditing military budgets, democratizing decision-making processes, and strengthening the control of civilian authorities over military power in cooperation with local governments (Kaya, 2021). These activities also include training military personnel on issues such as human rights, ethics, and respect for international law (Ateş, 2019). Defense management consultancy not only improves the internal functioning of military structures, but also strengthens their relationship with society. Thus, national security is based on a democratic foundation, and democratic control of the armed forces becomes a critical element that increases the stability of democratic societies (Kaya, 2021).

4.1.2. GUNBOAT DIPLOMACY

The concept of gunboat diplomacy is a maritime concept. Gunboat diplomacy is a term that refers to strategic moves in international relations. The term is derived from a word meaning gunboat, in other words, "fast-small warship". This approach generally includes tactics such as the deployment of military forces and presence at sea or on land. The aim is to make the other party back down or to gain a more favorable position in negotiations. James Cable defined gunboat diplomacy as 'the use of naval power in a regional or jurisdictional area to warn another state in an international dispute, instead of war' (Cable, 1970: 21). The phenomenon of gunboat diplomacy, which does not have an exact equivalent in Turkish, is also referred to as

warship diplomacy or naval diplomacy (Ekşi, 2023: 205). In international relations, it refers to the calculated risky moves made by a country to achieve its own strategic goals. It usually involves taking risks and considering the possible consequences of these risks in order for a country to gain advantage in the international arena.

4.1.3. COERCIVE DIPLOMACY

Coercive diplomacy refers to the strategy of a state to put pressure on other states in order to achieve certain goals. This approach aims to direct the other party to a certain behaviour, usually by threat or coercion, using military, economic or political power. Coercive diplomacy can be implemented with various methods such as military show of force, economic sanctions and diplomatic isolation. Each of these methods involves different dynamics that affect the reaction of the targeted state and the perception of the international community. The effectiveness of the strategy varies depending on the resistance of the targeted state, the reaction of the international community and domestic political conditions. For example, a state's show of military power can deter the other party, while on the other hand, it can increase the risk of war. On the other hand, economic sanctions, although they may provide certain gains in the short term, can negatively affect the target country's people in the long term and create a negative image in the international public opinion. In addition, diplomatic isolation can lead to a state becoming isolated in the international arena, but this can also cause the other party to develop resistance and seek alternative alliances. Coercive diplomacy can provide certain gains in the short term, but in the long term, it has the potential to increase the risks of conflict and tension. Therefore, such an approach should be evaluated carefully. In order for coercive diplomacy practices to be successful, it is important to analyse the political and social structure of the targeted country well and to ensure the support of the international public opinion. As a result, coercive diplomacy is a complex and risky strategy

and when it is not used effectively, it may lead to unexpected results.

4.1.4. OUID PRO DIPLOMACY (TIT-FOR-TAT DIPLOMACY)

Ouid pro diplomacy, a type of coercive diplomacy, is also known as tit-for-tat diplomacy. Tit-for-tat diplomacy aims to ensure balance and equality in the interactions of states with each other. The measures or behaviors taken by one state against another expect the other side to react in a similar way. It helps maintain the balance of power and prevents aggressive behavior. For example, when a state imposes economic sanctions on another, the possibility that the other side will retaliate in the same way causes such actions to be deterrent. Therefore, tit-for-tat diplomacy can be seen as a practical reflection of the principle of reciprocity. Both principles help regulate mutual interactions to ensure trust and stability in international relations (de Magalhaes, 1997: 59-60).

4.1.5. PREVENTIVE DIPLOMACY

Preventive diplomacy is defined as diplomatic efforts carried out to prevent potential conflicts and crises in international relations. Preventive diplomacy is an agenda principle proposed by the United Nations Security Council on January 31, 1992, for the United States, Russia and other countries that agreed to reduce their nuclear weapons by almost half in order to ensure peace and security and to cooperate more with the United Nations (TUIÇ Academy, 2014). The basic features of preventive diplomacy include a proactive approach, dialogue and negotiation, international cooperation, comprehensive strategy, rapid intervention and use of expertise. While the proactive approach requires early diagnosis and intervention to prevent potential conflicts and crises, dialogue and negotiation focus on open communication and building trust between the parties. Proactive refers to the approach of intervening by determining a situation or a potential problem in advance and taking measures

before this situation occurs (Okay, 2013). Proactive people or strategies not only deal with current problems, but also actively plan and take steps to prevent future negative situations. This approach is important for achieving better results and reducing risks. While international cooperation provides broader support by cooperating with the United Nations and other international organizations, comprehensive strategies produce multifaceted solutions by taking into account both political and social factors. Developing rapid and effective intervention methods when crisis symptoms occur is also an important aspect of preventive diplomacy. In this context, it tries to achieve more effective results by benefiting from the knowledge and experience of experts and organizations in the field. These features make preventive diplomacy an effective tool in maintaining international peace and security (Fitzpatrick, 2010; Melissen, 2005; Osgood & Etheridge, 2010).

5. MILITARY PUBLIC DIPLOMACY STRATEGIES IMPLEMENTED IN TÜRKİYE

Public diplomacy is among the basic mechanisms that enable states to achieve their goals in international promotions. The diplomacy method contributes to the construction of international system security and permanent cooperation by displaying the military power and capacities of states. Today's international system, where security concerns are intensified and multipolar balances of power are prominent, also aims to increase military public diplomacy and expand its area of use.

Military public diplomacy is an extremely important tool used to strengthen the strategic positions of states in international relations, defend their national interests and increase their effectiveness in the international arena. This diplomacy method focuses on introducing the military capacity, strategic capabilities and reliability of countries, while at the same time aiming to build mutual trust between states, strengthen cooperation and create a positive

country image. In this context, the effects of military public diplomacy are not limited to the areas of defense and security; it also produces important results in economic, political and social dimensions.

One of the basic components of military public diplomacy is trust building. The development of a sense of trust between states is of critical importance for the permanence and stability of international relations. A sense of trust enables countries to establish their relations with each other on a more solid foundation and increases cooperation in times of crisis. The open and effective presentation of military capacity and strategic capabilities ensures that a country is perceived as a reliable partner in the eyes of the international community. This trust contributes to the increase of economic and political cooperation as well as creating a positive perception in the international arena. States that establish trust have a stronger position in international relations and increase their chances of receiving support in times of crisis. Therefore, the contribution of military public diplomacy to the international security architecture is an undeniable fact.

In this context, military public diplomacy provides significant services in ensuring mutual trust between states. In the system, the military system aims to be perceived as a reliable partner by both its allies and the international community by sharing transparently. It is observed that states that establish trust have a positive perception of the international system and thus expand their economic and military support networks. The fact that trust is a fundamental value in international relations strengthens the power of military public diplomacy over security and stability.

In this regard, military public diplomacy strategies implemented in Türkiye aim to increase trust in international relations, develop cooperation and promote the country's military capacity, while also aiming to strengthen strategic partnerships and ensure regional stability. While deepening military cooperation through military exercises and training

programs with different countries, Türkiye aims to both provide economic benefits and gain a competitive position in the international arena with its defense industry projects. Its participation in peace support operations and active contribution to international security issues help Türkiye to be recognized as an actor assuming responsibility in the global arena. In fact, in an evaluation made on this subject, the statement "Türkiye's military public diplomacy strategies complement the country's soft power elements and reinforce its reputation in the international arena through security cooperation" draws attention (Kirişçi, 2011).

With the declaration of the Republic, Türkiye has begun to strive to build a new identity in the international arena. In this process, military relations, security policies and international agreements gained great importance. The independence gained with the War of Independence enabled Türkiye to become a more independent actor in international relations and this situation became one of the basic elements shaping the foreign policy of the newly established Republic. According to Oran; military and diplomatic efforts in the early years of the Republic strengthened Türkiye's capacity to pursue an independent foreign policy (Oran, 2001).

In the 1930s, Türkiye established the Balkan Entente in order to strengthen its relations with the Balkan countries. This agreement was signed in 1934 between Türkiye, Greece, Yugoslavia and Romania and aimed to ensure regional security and encourage military cooperation among the member countries. The Balkan Entente was accepted as an important initiative to support peace in the region and reduce security concerns. The main objectives of the agreement included solidarity against a possible external attack and military relations were strengthened thanks to this solidarity. The Balkan Pact was an indication of Türkiye's determination

to ensure regional security in the Balkans and its effective use of military diplomacy (Hale, 2013).

During the same period, Türkiye signed the Sadabad Pact with Iran, Iraq and Afghanistan to secure its eastern borders. Signed in 1937, this treaty aimed to protect the border security of the member countries and to display a common stance against external threats. This treaty has great importance for Türkiye. As Yalçın stated, "*The Sadabad Pact is an important step in Türkiye's efforts to ensure border security through security cooperation with its eastern neighbors.*" (Yalçın, 2013). Such treaties have strengthened Türkiye's national security and paved the way for it to be accepted as a reliable ally in the international arena. During the Republic period, Türkiye's foreign policy was shaped by efforts to establish an independent identity. During this period, Türkiye adopted the goal of establishing close relations with Western countries and receiving military and economic aid. In particular, in order not to be under the influence of the Soviet Union, Türkiye aimed to join NATO. Joining NATO in 1952 strengthened Türkiye's relations with the West and provided significant support in the field of military modernization and defense. This membership strengthened Türkiye's role in military diplomacy. As Gates emphasizes, "*NATO membership accelerated Türkiye's military modernization while also strengthening its strategic ties with the West.*" (Gates, 2011)

In the 1930s, Türkiye initiated efforts to create a modern army through reforms aimed at increasing its military power. These reforms, carried out under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, included the process of modernizing the military legacy of the Ottoman Empire. Military experts from countries such as Germany and France played important roles in the training and modernization of the Turkish army. Seib, while evaluating this period, states that "*The modernization of the Turkish army increased Türkiye's regional military power while also strengthening its position in the international*

arena." (Seib, 2009; 2012). Türkiye's military relations were not limited to the Balkan countries only, but were also shaped within the framework of military diplomacy with Italy and Greece. Although relations with Greece became tense from time to time due to the Cyprus issue and sovereignty issues over the Aegean Sea, there were efforts to cooperate in the economic and military fields, especially in the 1930s. Türkiye and Italy signed various agreements on maritime security and military cooperation in the 1930s and took steps to strengthen military relations. These cooperation initiatives have served the purpose of strengthening Türkiye's strategic interests in the Mediterranean.

Türkiye's military public diplomacy activities in the Balkans have been shaped within the framework of historical ties, regional security dynamics and international cooperation. The Balkans have a special importance for Türkiye due to the historical and cultural ties inherited from the Ottoman Empire. These ties prepare the ground for Türkiye's efforts to increase its influence in the region. Military cooperation agreements signed with the Balkan countries include joint exercises, training programs and defense industry cooperation. These agreements signed with countries such as Bosnia-Herzegovina, Kosovo and Macedonia increase Türkiye's military and strategic influence in the region. According to Oran, *"Military diplomacy conducted in the Balkans is an important instrument that strengthens Türkiye's role in regional security."* (Oran, 2001)

Türkiye participates in peacekeeping operations in the Balkans within the framework of NATO and the UN. Following the conflicts in the 1990s, Türkiye has taken an active role in peacekeeping missions, particularly in Bosnia-Herzegovina and Kosovo, and these participations have been part of Türkiye's efforts to ensure peace and stability in the region. It aims to increase the military capacity of the Balkan countries by providing training and consultancy services to their military personnel. Türkiye's

military cooperation of this kind has strengthened its strategic partnerships in the region. Türkiye's military public diplomacy strategies in the Balkans and in the international arena in general encompass not only military cooperation but also cultural and humanitarian dimensions. Türkiye carries out projects aimed at increasing its military capacity in the Balkans and thus strengthens its influence in the region. As Oran stated; *"The military public diplomacy activities carried out by Türkiye in the Balkans are among the important steps towards ensuring regional stability and peace and increasing Türkiye's reputation in the international arena."* (Oran, 2001) These activities of Türkiye are an important tool on the way to achieving its long-term strategic goals.

6. CONCLUSION

Military public diplomacy also plays an important role in establishing and strengthening strategic partnerships. States, In order to achieve national security goals and to take an effective place in the international system, they must develop strong alliances and collaborations. Such collaborations can be supported by methods such as military assistance, joint training programs and exercises. International defense organizations such as NATO in particular reinforce collective security by increasing military and strategic collaborations among their members. Such platforms constitute the most concrete application areas of military public diplomacy and provide significant contributions to both regional and global security strategies of countries. Strategic collaborations produce effective results not only in the military field but also at the economic and political level. In this context, the structure of military public diplomacy that encourages and reinforces strategic partnerships further increases its importance in international relations.

The protection and defense of national interests is another important dimension of military public diplomacy. States use military public diplomacy to increase their power and effectiveness in the

international arena. This process allows countries to effectively present their military capacity and strategic goals to the international public. A country's strong display of military capacity allows that country to gain a stronger position in international negotiations. At the same time, military public diplomacy contributes to the development of national security strategies and makes countries more visible in the international arena. This visibility enables states to take on a more active role in international relations. Therefore, military public diplomacy emerges as a critical tool in protecting national interests and achieving international goals.

The areas of application of military public diplomacy are quite wide. This diplomacy method, which is carried out through various activities such as training programs, joint exercises, information sharing and military projects, serves to increase cooperation between countries and to strengthen mutual trust. The spread of military training at the international level, in particular, contributes to the deepening of relations between states. Military exercises provide a platform for countries to showcase their military capacity and strategic capabilities, while also improving their ability to act together. Such activities not only strengthen military cooperation, but also increase diplomatic relations, economic ties and social interactions. Therefore, the multidimensional structure of military public diplomacy has a wide area of influence in international relations.

Ensuring solidarity in crisis situations and strengthening collective security are other important functions of military public diplomacy. International peacekeeping missions, humanitarian aid operations and crisis management processes are among the most effective areas of application of this type of diplomacy. Such activities allow the military presence to be combined with a positive image and reinforce the soft power elements of countries. Humanitarian aid operations, in particular, bring

the humanitarian dimension of military public diplomacy to the forefront and create a positive perception in the international community. Peacekeeping missions, on the other hand, contribute to the building of trust between countries and the resolution of crises. In this context, military public diplomacy functions as a mechanism that promotes solidarity in times of crisis and increases stability in international relations. The areas of application of military public diplomacy cover a wide range in the context of global security and international cooperation. Activities such as training programs, joint exercises, information sharing and military projects stand out as the basic tools of this diplomacy. Such events aim not only to increase military capacities but also to strengthen trust and diplomatic relations between countries. International military training programs in particular deepen strategic ties between states and strengthen the understanding of common security. Sharing knowledge and experience through training programs enables the integration of different cultural and operational approaches. This process contributes to both individual and joint capacity building efforts of participating countries, while laying the foundation for long-term strategic cooperation.

Joint exercises are another important area of application of military public diplomacy. These exercises allow countries to showcase their military capabilities and strategic planning capabilities, while also improving their ability to take joint action. Multinational exercises increase operational harmony between the parties, creating an effective basis for cooperation in crisis situations. At the same time, they play a critical role in determining common goals and ensuring coordination in achieving these goals. Exercises not only strengthen military cooperation, but also contribute to the development of diplomatic relations, deepening economic ties and increasing social interactions. Thus, military public diplomacy creates an

important area of influence in international relations by creating multidimensional effects.

The establishment of solidarity and the strengthening of collective security in crisis situations further increase the strategic importance of military public diplomacy. International peacekeeping missions, humanitarian aid operations and crisis management activities are the most effective areas of application in this context. Peacekeeping missions serve to re-establish trust between states and ensure stability after conflict. It plays a critical role in determining common goals and ensuring coordination in achieving these goals. Exercises not only strengthen military cooperation, but also contribute to the development of diplomatic relations, deepening economic ties and increasing social interactions. Thus, military public diplomacy creates an important area of influence in international relations by creating multidimensional effects. Ensuring solidarity and strengthening collective security in crisis situations further increases the strategic importance of military public diplomacy. International peacekeeping missions, humanitarian aid operations and crisis management activities are the most effective areas of application in this context. Peacekeeping missions serve to re-establish trust between states and ensure post-conflict stability.

These missions go beyond the security function of the military presence, and also provide an opportunity to create a positive image and create a dialogue environment between the parties. Similarly, humanitarian aid operations emphasize the humanitarian dimension of military public diplomacy. Such operations show the international community that military power is not only a tool of conflict, but can also be an effective support element in resolving crises. Humanitarian aid operations are actively involved in crises such as natural disasters, epidemics or mass migration, encouraging

international solidarity and creating a collective security understanding.

Military public diplomacy makes significant contributions to the establishment of an atmosphere of mutual trust and cooperation between countries through its areas of application. This diplomatic method, which is applied in a wide range from training to exercises, from humanitarian aid operations to peacekeeping missions, functions as a critical mechanism that serves the stability of the international system and the achievement of strategic goals of states. This multifaceted structure of military public diplomacy enables the balanced use of both soft power and hard power elements in international relations. In this context, the effective use of military public diplomacy is an important tool for deepening international cooperation and making security permanent, not only in times of crisis but also in times of peace.

As a result, military public diplomacy is an indispensable tool for countries to achieve their strategic goals and defend their national interests in international relations. Elements such as building trust, establishing strategic partnerships, defending national interests and crisis management are among the main components of military public diplomacy. These elements increase the effectiveness of states in the international arena and contribute to the strengthening of relations between countries. The effective implementation of military public diplomacy offers a strategic advantage for states that want to have a strong position in the international system. The importance of military public diplomacy is increasing in terms of protecting and developing fundamental values such as peace, security and cooperation in international relations. Therefore, military public diplomacy will continue to be a tool that shapes the future policies of states with its strategic importance in international relations.

Conflict of Interest Statement

The authors declare no conflicts of interest.

Research and Publication Ethics Statement

This study complies with international research and publication ethics and did not require ethics committee approval.

Author Contributions Statement

Both authors contributed equally to this manuscript.

Funding Statement

No financial support was received for this study.

REFERENCES

- Akarçay, P., & Ak, G. (2018). *Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Yönetimi Paradigmaları* [Post-Cold War Security Management Paradigms]. Ankara: Motif Matbaacılık.
- Akarçay, P. (2019a). Küresel Terör ve Katılımcı Kent Güvenliği İlişkisi: İsveç Örneği [Global Terrorism and Participatory Urban Security Relationship: The Swedish Example]. In H. Acar (ed.). *Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları* [Global Terrorism and Security Policies] (pp. 307-325). Ankara: Nobel.
- Akarçay, P. (2019b). Eleştirel Jeopolitik [Critical Geopolitics]. In G. Şahin & M. C. Oğultürk (eds.). *Türkiye Jeopolitiği* [Geopolitics of Türkiye] (pp. 108-120). İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.
- Akçadağ, E. (2010). ABD'nin Kamu Diplomasisi Stratejisi: Akıllı Güç... [The US Public Diplomacy Strategy: Smart Power...]. *Kamu Diplomasisi Web Sitesi*, 1-14, <https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/abdkdstratejisi.pdf> accessed on April, 07, 2025.
- Ateş, Y. (2019). *Savunma Reformu ve Demokratik Kontrol: Uluslararası Standartlar ve Uygulamalar* [Defence Reform and Democratic Control: International Standards and Practices]. İstanbul: Savunma Politikaları Enstitüsü.
- Atkinson, C. L. (2014). *Military Soft Power: Public Diplomacy through Military Educational Exchanges*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
- Aydın, M. (2021). *Savunma Diplomasisi ve Askeri İş Birliği* [Defence Diplomacy and Military Cooperation]. Ankara: Güvenlik Yayınları.
- Babst, S. (2009). Public Diplomacy: The Art of Engaging and Influencing. *Atlantic Community*, January 22. http://archive.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Babst_Public_Diplomacy.pdf accessed on April, 07, 2025.
- Cable, J. (1970). *Gunboat Diplomacy: Political Applications of Limited Naval Force*. New York: Praeger.
- Cottey, A., & Forster, A. (2004). *Reshaping Defence Diplomacy; New Roles for Military Cooperation and Assistance*. New York: Oxford University Press.
- Cull, N. J. (2006). "Public Diplomacy" Before Gullion: The Evolution of a Phrase. *USC Center on Public Diplomacy*. 18 April 2006. <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/public-diplomacy-gullion-evolution-phrase> accessed on April, 08, 2025.
- Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Figueroa Press.
- Çavuş, T. (2012). Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 23-37.
- Çevik, S. (2014). *Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu* [Humanitarian Aid in International Public Relations: The Public Diplomacy Dimension]. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü.
- Dahl, R. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2(3), 201-203.
- de Magalhaes, J. C. (1997). *The Pure Concept of Diplomacy*. New York: Greenwood.
- Demir, A. (2020). *Savunma Yönetiminde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik* [Transparency and Accountability in Defence Management]. Ankara: Güvenlik ve Strateji Yayınları.
- Doğan, E. (2012). Kamu Diplomasisinin Sunduğu Fırsatlar ve Kısıtlar Üzerine [On the Opportunities and Limitations of Public Diplomacy]. In A. Özkan & T. E. Öztürk (eds.). *Kamu Diplomasisi* [Public Diplomacy] (pp. 85-100). İstanbul: Tasam.
- Ekşi, M. (2023). *Klasik Diplomasiden Kamu Diplomasisine: Yeni Yöntem ve Araçlar*. İstanbul: Nobel.
- Fan, Y. (2008). Soft Power: Power of Attraction or Confusion?. *Place Branding and Public Diplomacy*, 4(2), 147-158.

- Fisher, A. (2011). Looking at the Man in the Mirror: Understanding of Power and Influence in Public Diplomacy. In Ali Fisher ve Scott Lucas (eds.). *Trials of Engagement: The Future of US Public Diplomacy* (pp. 271-295). Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Fitzpatrick, K. R. (2010). The Future of U.S. Public Diplomacy: An Uncertain Fate. *Diplomatic Studies*, V. 4. Leiden: Brill.
- Gallarotti, G. M. (2011). Soft Power: What It Is, Why It's Important, and The Conditions for Its Effective Use. *Journal of Political Power*, 4(1), 25-47.
- Garamone, J. (2008, Sept. 30). Balance at heart of national defense strategy, Gates says. National Guard, *An Official Website of United States Government. American Forces Press Service News*. <https://www.nationalguard.mil/News/Article-View/Article/573561/balance-at-heart-of-national-defense-strategy-gates-says/> accessed on April, 02, 2025.
- Gates, R. (2011). *Duty: Memoirs of a Secretary at War*. New York: Knopf.
- Gregory, B. (2013). American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation. *The Hague Journal of Diplomacy*, 8(3), 155-178.
- Grunig, J. E. (2009). Paradigms of Global Public Relations in an Age of Digitalisation. *PRism*, 6(2), 1-19.
- Gullion, E. (1965). Edward R. Murrow center for public diplomacy. <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy> accessed on April, 04, 2025.
- Güleç, C. (2021). NATO and Public Diplomacy: Opportunities and Constraints of 21st Century. *Perceptions*, 26(1) (Spring-Summer), 100-120.
- Hale, W. (2013). *Turkish Foreign Policy since 1774*. London: Routledge.
- Hart, J. (2013). *Empire of Ideas: The Origins of Public Diplomacy and the Transformation of US Foreign Policy*. New York: Oxford University Press.
- Hayden, C. (2012). *The Rhetoric of Soft Power: Public Diplomacy in Global Contexts*. Lexington Studies in Political Communication. Lanham, Md.: Lexington Books.
- Kaya, H. (2021). *Demokratik Toplumlarda Silahlı Kuvvetlerin Kontrolü*. Ankara: Ulusal Güvenlik Araştırmaları.
- Kirişçi, K. (2011). *Kamu Diplomasisi ve Türkiye'de Uygulamalar* [Public Diplomacy and Applications in Türkiye]. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kocatepe, A. (2001). *Türk Silahlı Kuvvetlerinde Basın-Yayın-Halkla İlişkiler ve Tanıtım Faaliyetleri, I ve II. Cilt* [Press-Publication-Public Relations and Promotion Activities in the Turkish Armed Forces, Vols 1-2]. İstanbul, Harp Akademileri Basım Evi.
- Mathis, G. A. (2012). The Role of Military Attachés in Diplomacy. *International Relations Journal*, 12(4), 45-58.
- Melissen, J. (2005). The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations. *Studies in Diplomacy and International Relations*. Basingstoke UK: Palgrave Macmillan.
- NATO. (2023). Communications and Public Diplomacy. NATO, June 20, 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69275.htm accessed on April, 12, 2025.
- Nye, J. S. (2004a). The Decline of America's Soft Power. *Foreign Affairs*, (3), (May-June), 16-20.
- Nye, J. S. (2004b). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs.
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç* [Soft Power]. Ankara: Elips Kitap.
- Nye, J. S. (2006). Smart Power: In Search of the Balance Between Hard and Soft Power. *Democracy: A Journal of Ideas*, (2) (Fall), 102-107.

- Nye, J. S. (2011). *The Future of Power*. New York: PublicAffairs.
- Okay, A. (2013). *Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları*. İstanbul: Der Yayınları.
- Oran, B. (2001) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim.
- Osgood, K. Alan, & Etheridge, B. C. (2010). The United States and Public Diplomacy: New Directions in Cultural and International History. *Diplomatic Studies*, V. 5. Leiden, the Netherlands: Brill.
- Pajtinka, E. (2016). Military Diplomacy and Its Present Functions. Security Dimensions. *International and National Studies*, 20(4), 179-194.
- Ratzan, S. (1993). Political Communication as Negotiation. *American Behavioral Scientist*, 37(2), 200-210.
- Seib, P. (ed.). (2009). *Toward a New Public Diplomacy: Redirecting US Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Seib, P. (2012). *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media Era*. New York: Palgrave Macmillan.
- Seib, P. (2014). Public Diplomacy and Hard Power: The Challenges Facing NATO. *The Fletcher Forum of World Affairs*, 38(1), 95-100.
- Smith, A. (2010). *Military Diplomacy: Tactics and Strategies for Modern Conflicts*. London: Routledge.
- Smith, A. (2018). *Peacekeeping Operations and Local Public Perception: The Role of Military Public Diplomacy*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Swistek, G. (2012). The Nexus Between Public Diplomacy and Military Diplomacy in Foreign Affairs and Defense Policy. *Connections*, 11(2) (Spring), 79-86.
- Tan, S. S. (2016). Military Diplomacy. In C. M. Costantinou, P. Kerr and P. Sharp (eds.). *The SAGE Handbook of Diplomacy* (pp. 591-600). Los Angeles: SAGE.
- Thompson, K. (2012). *The Cost of Military Diplomacy: Balancing Power and Relations*. Cambridge, UK: Harvard University Press.
- Tuch, H. N. (1990). *Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: St. Martin's Press.
- TUIÇ Akademi. (2014). *Önleyici diplomasi*. <https://www.tuicakademi.org/onleyici-diplomasi/>.
- United Nations. (2005). Vienna Convention on Diplomatic Relations, 1961. United Nations, Treaty Series, vol. 500, pp. 95-101. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf accessed on April, 11, 2025.
- Wallin, M. (2015). Military Public Diplomacy: How the Military Influences Foreign Audiences. *White Paper, American Security Project (ASP)*. February 2015, pp. 1-43. <https://www.americansecurityproject.org/wp-content/uploads/2015/02/Ref-0185-Military-Public-Diplomacy.pdf> accessed on April, 02, 2025.
- Willard, J. (2008). The Pentagon and Public Diplomacy. In *Flux*, (April 28, 2008), 3-4.
- Wimbush, E. (2009). "Fixing Public Diplomacy and Strategic Communications". Perspectives for the New Administration. *Report for the Hudson Institute* (January 8, 2009). <http://dspace.cigi.org/jspui/bitstream/123456789/26761/1/Fixing%20Public%20Diplomacy%20and%20Strategic%20Communications.pdf?1> accessed on April, 05, 2025.
- Yalçın, H. B. (2013). *Kamu diplomasisi: Kavram, Aktörler ve Türkiye Uygulamaları*. İstanbul: SETA.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zaharna, R.S. (2009). Obama, U.S. Public Diplomacy and the Islamic World. *World Politics Review*, March 16, 18-23.

KLİNİK SOSYOLOJİ ÇERÇEVESİNDE SOSYAL TRAVMA: FRANSA VE TÜRKİYE BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Social Trauma within the Framework of Clinical Sociology: A Comparative Analysis of France and Turkey

Fazilet Ahu ÖZMEN AKALIN¹ , Nazlı UÇAR²

Özet

Sosyal travma, modern toplumlarda yalnızca bireysel düzeyde yaşanan psikolojik bir kırılma değil; ekonomik dalgalanmalar, doğal afetler ve kitlesel toplumsal hareketliliklerle tetiklenen, tarihsel deneyimler ve kurumsal yapılarla iç içe geçen çok katmanlı bir olgudur. Bu çalışma, sosyal travmayı nitel ve kuramsal bir araştırma tasarımıyla ele almakta; klinik sosyoloji yaklaşımı çerçevesinde Fransa ve Türkiye bağlamlarında karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır. Araştırmada örnek olay olarak Fransa'da 2005 banliyö isyanları ve COVID-19 pandemisi; Türkiye'de ise 2001 ekonomik krizi, 2013 Gezi Parkı protestoları ve 2023 Kahramanmaraş depremleri incelenmiştir. Analiz, sosyal travmatik deneyimlerin bireyler tarafından nasıl anlamlandırıldığına ve içselleştirildiğine odaklanmakta; bu süreci “sosyal nevroz”, “birey-tarih-toplum üçgeni” ve “utanç” kavramları üzerinden tartışmaktadır. Bulgular, sosyal nevrozun bireylerin normatif beklentiler ile yaşanan gerçeklik arasındaki çatışmadan beslendiğini; utanç duygusunun ise dışlanma, statü kaybı ve kurumsal terk edilme deneyimleriyle bağlantılı olarak kimlik inşasını zedelediğini göstermektedir. Karşılaştırmalı değerlendirme, Fransa'da sosyal travmanın daha çok sosyo-mekânsal ayrışma ve entegrasyon sorunları etrafında yoğunlaştığını; Türkiye'de ise ekonomik güvencesizlik ve kurumlara duyulan güvenin aşınmasının belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, sosyal travmanın bireysel yetersizliklere indirgenemeyecek ölçüde sosyo-politik kırılmalarla ilişkili olduğunu vurgulamakta ve klinik sosyolojinin, bireylerin travmatik deneyimlerini kolektif düzeyde anlamlandırmalarına katkı sunan önemli bir müdahale alanı olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: klinik sosyoloji, sosyal travma, Vincent de Gaulejac, kimlik, sosyal nevroz, utanç, karşılaştırmalı analiz.

Abstract

Social trauma in modern societies cannot be understood solely as an individual psychological crisis; rather, it emerges as a multilayered phenomenon shaped by economic disruptions, natural disasters, and collective social mobilizations, as well as by historical experiences and institutional structures. This study examines social trauma through a qualitative and theoretical research design, drawing on the clinical sociology approach, and offers a comparative analysis of France and Turkey. The analysis focuses on selected case examples: the 2005 suburban riots and the COVID-19 pandemic in France, and the 2001 economic crisis, the 2013 Gezi Park protests, and the 2023 Kahramanmaraş earthquakes in Turkey. Using the conceptual framework of clinical sociology, the study explores how traumatic social experiences are internalized and interpreted by individuals, with particular reference to the concepts of “social neurosis,” the “individual-history-society triad,” and “shame.” The findings suggest that social neurosis reflects the tension between normative expectations and lived realities, while feelings of shame—shaped by experiences of exclusion, loss of status, and institutional abandonment—play a central role in undermining identity formation. The comparative analysis indicates that in France, social trauma is primarily articulated through socio-spatial segregation and integration difficulties, whereas in Turkey it is more strongly associated with economic insecurity and the erosion of trust in institutions. Overall, the study argues that social trauma should be understood not as a matter of individual deficiency but as a manifestation of broader socio-political ruptures, and highlights the potential of clinical sociology—particularly group work and autobiographical narrative methods—in supporting processes of subjectivation and collective repair.

Keywords: clinical sociology, social trauma, vincent de gaulejac, identity, social neurosis, shame, comparative analysis.

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹ Doç Dr, İstanbul Kent Üniversitesi, İİSBF, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul–Türkiye,
ahuozen.akalin@kent.edu.tr

Sorumlu Yazar

² Dr, İstanbul Kent Üniversitesi, İİSBF, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul–Türkiye,
nazli.ucar@kent.edu.tr

Geliş: 13.12.2025
Kabul: 06.01.2026

Atıf için:

Özmen Akalın, F. A. & Uçar, N. (2026). Klinik Sosyoloji Çerçevesinde Sosyal Travma: Fransa ve Türkiye Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 3(1): 23-39.
DOI: 10.5281/zenodo.18366795

1.GİRİŞ

Sosyal travma, modern toplumlarda kriz dönemlerinde ortaya çıkan çok katmanlı bir olgudur. Ekonomik dalgalanmalar, kitlesel protestolar, salgınlar ve doğal afetler gibi olaylar, bireylerin yalnızca günlük yaşam pratiklerini değil; aynı zamanda güven duygularını, kimlik algılarını ve toplumsal aidiyetlerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Bu tür olayların yarattığı travmalar, bireysel düzeyde kaygı, utanç, yalnızlık, değersizlik ve kimlik karmaşası gibi psikolojik sonuçlara yol açarken; toplumsal düzeyde güven erozyonu, kutuplaşma, sosyal çözülme ve kolektif hafıza kırılmaları gibi geniş ölçekli etkiler üretmektedir (Alexander, 2012; Fassin & Rechtman, 2020). Böylece travma, bireysel deneyimlerle toplumsal yapı arasındaki gerilimlerin en görünür hâle geldiği bir süreç olarak belirginleşmektedir.

Son yirmi yılda hem Fransa hem de Türkiye’de yaşanan çeşitli olaylar, sosyal travmanın bu çok boyutlu doğasını anlamak açısından dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Fransa’da 2005 banliyö isyanları, sosyo-mekânsal ayrışma ve yapısal eşitsizliklere ilişkin genç kuşakların deneyimlerini görünür kılmış; COVID-19 pandemisi ise özellikle kırılgan gruplarda sosyal izolasyon ve belirsizlik duygusunu derinleştirmiştir. Türkiye’de 2001 ekonomik krizi geniş kitlelerde ekonomik kayıplar ve statü erozyonu üretmiş; 2013 yılında Gezi Parkı’nda başlayan protestolar kamusal alan düzenlemeleri ve katılım süreçlerine ilişkin toplumsal hassasiyetlerin görünür hâle geldiği bir dönem oluşturmuş; 2023 Kahramanmaraş depremleri ise hem fiziksel yıkım hem de yardım mekanizmalarına ilişkin zorluklar nedeniyle çok boyutlu bir toplumsal etkilenmeye yol açmıştır.

Bu örnekler, travmanın yalnızca bireyin içsel dünyasına ait bir kırılma olmadığını; aynı zamanda toplumsal yapıdaki gerilimleri, tarihsel süreçleri ve kurumsal işleyişi görünür kılan bir deneyim olduğunu göstermektedir. Travmayı yalnızca psikolojik ya da yalnızca sosyolojik perspektiflerden açıklamak bu nedenle yeterli değildir. Bireyler travmayı toplumsal eşitsizliklerin, tarihsel mirasların, aile geçmişlerinin ve güç ilişkilerinin kesişiminde deneyimlemektedir.

Bu bağlamda Vincent de Gaulejac’ın klinik sosyoloji yaklaşımı, travmanın hem bireysel hem de

toplumsal boyutlarını bir arada ele alabilen bütüncül bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Klinik sosyoloji, bireyin yaşadığı duygusal çatışmalar ile toplumsal yapının ürettiği gerilimler arasındaki bağı görünür kılarak travmayı “psiko-sosyal” bir bütün olarak kavramaktadır. De Gaulejac’ın sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni ve utanç kavramları, travmanın kimlik, sınıf, etnisite ve tarihsel hafıza ile nasıl örüldüğünü analiz etmede önemli araçlar sağlamaktadır.

Bu çalışma iki temel sorunsala odaklanmaktadır:

1. Vincent de Gaulejac’ın klinik sosyoloji kavramları, sosyal travmaların bireysel ve toplumsal düzeydeki etkilerini açıklamada nasıl bir analitik katkı sunmaktadır?

Bu soru kapsamında sosyal nevrozun norm-gerçeklik çatışması, birey-tarih-toplum üçgeninin tarihsel süreklilik içindeki travmatik deneyimleri ve utanç duygusunun kimlik oluşumu üzerindeki etkileri incelenmektedir.

2. Klinik sosyolojinin grup temelli müdahaleler ve otobiyografik anlatılar gibi yöntemleri, Fransa ve Türkiye gibi farklı toplumsal bağlamlarda sosyal travmanın etkilerini dönüştürmede nasıl bir potansiyel taşımaktadır?

Bu soru ise klinik sosyolojinin uygulamaya yönelik iyileştirme ve müdahale kapasitesini tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede çalışma, Fransa ve Türkiye’deki kolektif travma örneklerini karşılaştırmalı biçimde değerlendirerek sosyal travmanın çok boyutlu yapısını incelemekte; aynı zamanda klinik sosyolojinin hem açıklayıcı hem de müdahale edici potansiyeline yönelik bir tartışma zemini sunmaktadır.

Çalışmanın ilerleyen bölümleri, önce kullanılan yöntemi açıklamakta, ardından klinik sosyolojinin kavramsal çerçevesini ortaya koyarak Fransa ve Türkiye örneklerini çözümlemekte; son bölümde ise bu bulgular ışığında klinik sosyolojik müdahale olanaklarını tartışmaktadır.

2.YÖNTEM

Bu çalışma, nitel, kuramsal ve karşılaştırmalı bir araştırma tasarımına dayanmaktadır. Araştırmancının amacı, sosyal travmanın bireysel ve toplumsal düzeydeki etkilerini Vincent de Gaulejac’ın klinik

sosyoloji yaklaşımı çerçevesinde analiz etmek ve bu yaklaşımın müdahale potansiyelini Fransa ve Türkiye bağlamlarında değerlendirmek. Bu nedenle çalışma, ampirik veri toplamaya dayalı bir alan araştırması değil; literatür temelli, kavramsal bir çözümleme ve karşılaştırmalı bir sosyolojik inceleme niteliğindedir.

2.1 ARAŞTIRMA TASARIMI

Çalışma, klinik sosyolojinin üç temel kavramı olan sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni ve utanç etrafında yapılandırılmıştır. Bu kavramlar, sosyal travmanın psiko-sosyal boyutlarını açıklamak için analitik bir çerçeve sunmaktadır. Yöntemsel yaklaşım, de Gaulejac'ın klinik sosyolojide benimsediği "bireyin duygusal çatışmalarını tarihsel ve toplumsal yapılarla ilişkilendirerek açıklama" ilkesine dayanmaktadır.

Ayrıca çalışma, karşılaştırmalı sosyoloji yönteminden yararlanmaktadır. Farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda ortaya çıkan travmatik olaylar, hem kendi iç dinamikleri hem de ortak toplumsal süreçleri üzerinden birlikte değerlendirilmiştir. Böylece travmanın hem evrensel hem de bağlamsal yönleri anlaşılma çalışılmıştır.

2.2 VAKA SEÇİMİ VE KAPSAM

Fransa ve Türkiye'nin bu çalışmada ele alınmasının temel gerekçesi, her iki ülkenin de son yirmi yılda toplumsal dokuyu derinden etkileyen olaylar yaşamış olmasıdır. Bu olaylar, sosyal travmanın hem bireysel hem de kolektif düzeyde nasıl ortaya çıktığını incelemek için karşılaştırmaya elverişli bir zemin sunmaktadır.

Fransa'da 2005 banliyö isyanları, özellikle gençlerin dışlanma, eşitsizlik ve sosyo-mekânsal ayrışma deneyimlerini görünür kılan önemli bir toplumsal kırılma olarak değerlendirilmiştir. COVID-19 pandemisi ise kırılgan gruplarda sosyal izolasyon ve yalnızlık hissini artırmış; sağlık sistemi ve sosyal destek mekanizmalarına ilişkin tartışmaları öne çıkarmıştır. Bu iki örnek, Fransa'da sosyal travmanın yapısal eşitsizlikler ve kriz dönemlerindeki kurumsal işleyiş üzerinden nasıl şekillendiğini analiz etmeye olanak tanımaktadır.

Türkiye bağlamında 2001 ekonomik krizi, geniş kitlelerde statü kaybı ve ekonomik güvensizlik

yaratarak travmanın sosyal ve duygusal boyutlarını görünür kılmıştır. 2013 Gezi Parkı olayları, kamusal alan, çevresel hassasiyetler ve katılım süreçlerine ilişkin taleplerin bir araya geldiği geniş ölçekli bir toplumsal hareket niteliği taşımaktadır. 2023 Kahramanmaraş depremleri ise hem fiziksel yıkım hem de yardım süreçlerine ilişkin deneyimlerin etkisiyle çok katmanlı bir toplumsal travma örneği sunmuştur.

Bu vakalar, iki ülkede sosyal travmanın farklı biçimlerde ortaya çıkmasına rağmen benzer psiko-sosyal dinamikler içerdiğini göstermekte ve klinik sosyoloji kavramlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

2.3 ANALİZ YÖNTEMİ

Analiz süreci, klinik sosyolojinin kavramsal çerçevesini temel alarak üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada, de Gaulejac'ın sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni ve utanç kavramları literatür üzerinden incelenmiş ve sosyal travmanın psiko-sosyal doğasını açıklamak için teorik bir temel oluşturulmuştur. İkinci aşamada, Fransa ve Türkiye'de belirlenen olaylara ilişkin akademik çalışmalar, raporlar ve psikososyal araştırmalar değerlendirilmiş; bu olayların bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı etkiler klinik sosyoloji perspektifiyle ilişkilendirilmiştir. Üçüncü aşamada ise iki ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmış; bu karşılaştırma, klinik sosyolojinin açıklayıcılığını ve müdahale potansiyelini değerlendirmek için metodolojik bir araç olarak kullanılmıştır.

2.4 YÖNTEMİN SINIRLILIKLARI

Bu çalışma, literatüre dayalı kavramsal bir analiz olduğu için birincil alan verilerine dayanmamaktadır. Bireysel travma deneyimlerine ilişkin değerlendirmeler, önceki araştırmalar, raporlar ve ikincil kaynaklar üzerinden yapılmıştır. Travmanın kişisel boyutlarının doğrudan gözlemlenememesi bir sınırlılık oluştursa da, klinik sosyolojinin sunduğu teorik çerçeve sosyal süreçlerin psikososyal dinamiklerle ilişkilendirilmesine imkân tanımakta; çalışma bu teorik bütünlüğü karşılaştırmalı bir analizle birleştirebildiği için güçlü bir konumda durmaktadır.

Bu sınırlılık aynı zamanda gelecekte yapılacak araştırmalar için yeni olanaklar da işaret etmektedir. Saha araştırmaları, derinlemesine görüşmeler, odak grup çalışmaları ve otobiyografik anlatıların kullanılması, klinik sosyoloji yaklaşımının ampirik olarak zenginleştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Yöntemsel çerçevenin bu şekilde ortaya konmasıyla birlikte, çalışmanın kuramsal temelleri daha belirgin hâle gelmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki bölüm, sosyal travmayı anlamada merkezi bir konuma sahip olan de Gaulejac'ın klinik sosyoloji yaklaşımını ayrıntılı biçimde ele alarak analiz sürecinin kuramsal zeminini oluşturmaktadır.

3. TEORİK ÇERÇEVE: VİNCENT DE GAULEJAC'IN KLİNİK SOSYOLOJİSİ

Bu çalışmanın kuramsal temeli, de Gaulejac'ın geliştirdiği klinik sosyoloji yaklaşımına dayanmaktadır. Klinik sosyoloji, birey ile toplum arasındaki gerilimli ilişkileri hem psikodinamik süreçler hem de toplumsal yapılar çerçevesinde birlikte ele alan disiplinlerarası bir perspektif sunmaktadır. Bu yaklaşım, bireysel deneyimleri tarihsel miras, kültürel normlar ve toplumsal güç ilişkileriyle ilişkilendirerek sosyolojinin yapısal analizleri ile psikolojinin bireyselci çözümlemeleri arasında bir köprü kurmaktadır (de Gaulejac vd., 2012/2007).

De Gaulejac'ın klinik sosyoloji kuramı dört temel kavram üzerine inşa edilmektedir: sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni, utanç ve klinik sosyolojinin yöntemleri (grup temelli müdahaleler ve otobiyografik anlatılar). Bu kavramlar, sosyal travmaların hem bireysel hem de kolektif düzeyde yarattığı etkileri çözümlemede merkezi bir analitik çerçeve sunmaktadır.

3.1 SOSYAL NEVROZ: NORMLARLA GERÇEKLİK ARASINDAKİ ÇATIŞMA

Sosyal nevroz, bireyin toplumsal beklentiler ile karşılaştığı somut yaşam koşulları arasındaki uyumsuzluktan doğan psiko-sosyal çatışmaları ifade etmektedir (de Gaulejac, 2016/1991). De Gaulejac'ın kullanımında "nevroz", bireyin yaşadığı dışsal toplumsal çelişkilerin içselleşerek duygusal bir gerilime dönüşmesini belirtmektedir. Modern toplumlarda başarı, performans,

üretkenlik ve uyum gibi normatif talepler bireyler üzerinde güçlü bir baskı oluşturmaktadır. Bu talepler işsizlik, yoksulluk, ayrımcılık veya dışlanma gibi yapısal engellerle çeliştiğinde, birey bu uyumsuzluğu çoğu zaman kişisel bir yetersizlik olarak içselleştirmektedir (de Gaulejac, 2009/2014). Bu yaklaşım, Pierre Bourdieu'nün Dünyanın Ağırlığı (La Misère du monde) çalışmasında ortaya koyduğu "sosyal ıstırap" analiziyle de güçlü bir teorik ortaklık taşımaktadır. Bourdieu (1993), makro düzeydeki toplumsal mekanizmaların mikro düzeyde nasıl bireysel acılara (sefalet) dönüştüğünü vurgularken; de Gaulejac bu dönüşümün psiko-sosyal işleyişine odaklanmaktadır. Bu noktada Ehrenberg'in (1998) neoliberal kültürde bireylere yüklenen "kendi kendinin girişimcisi olma" zorunluluğunun yetersizlik ve kimlik kırılması yarattığına ilişkin çözümlemeleri önemli bir paralellik sunmaktadır.

Neoliberal düzenin, başarısızlığın toplumsal nedenlerini görünmez kılarak bireyi suçlayıcı bir söylem ürettiği görülmektedir (Harvey, 2005; Standing, 2011). Klinik sosyoloji, bu durumu bireysel bir "başaramama" hâli olarak değil; yapısal eşitsizliklerin, toplumsal dışlanmanın ve kurumsal yetersizliklerin yarattığı sistemsel bir sonuç olarak ele almaktadır. Toplumsal yapıdaki eşitsizlikler arttıkça, bireyin yaşadığı başarısızlık ve yetersizlik duygularının kişisel değil, sistemsel koşullardan beslendiği daha görünür hâle gelmektedir (Wilkinson & Pickett, 2009). Böylece sosyal nevroz, bireyin yaşadığı krizi kişisel bir eksiklikten çok toplumsal çelişkilerin içselleştirilmiş bir yansıması olarak yeniden anlamlandırmasını sağlamaktadır.

Sosyal nevroz, özellikle kolektif travmaların ardından daha görünür hâle gelmektedir. Birey ekonomik kriz, afet, dışlanma ya da politik baskı gibi süreçlerde yaşadığı kayıpları yalnızca kişisel bir başarısızlık olarak değil, tarihsel ve yapısal bağlamın sonucu olarak değerlendirmeye başladığında, travmanın psiko-sosyal boyutu belirginleşmektedir (Fassin & Rechtman, 2020; Abay & Abay Çelik, 2023). Abay ve Abay Çelik'in (2023) depremzedeler üzerine yaptığı çalışma, afet sonrası ekonomik yıkım, sosyal statü kaybı ve toplumsal destek eksikliğinin bireylerde yoğun utanma, çaresizlik ve kimlik kırılması yarattığını göstererek bu durumu somut biçimde ortaya koymaktadır. Böylece sosyal nevroz, travmanın

hem duygusal hem de toplumsal bileşenlerinin birbirine nasıl eklemlendiğini görünür kılan bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

3.2 BİREY-TARİH-TOPLUM ÜÇGENİ: KESİŞEN ZAMANLAR VE KİMLİK İNŞASI

De Gaulejac'ın (2012/2007) birey-tarih-toplum üçgeni kavramı, bireysel deneyimlerin yalnızca güncel toplumsal koşullar üzerinden değil, aynı zamanda tarihsel süreçlerin, kuşaklararası aktarılan mirasın ve kolektif hafızanın sürekliliği içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, bireyin hem mevcut güç ilişkilerinin hem de geçmişten devralınan sınıfsal, kültürel ve politik mirasın taşıyıcısı olduğunu vurgulamakta; böylece bireysel deneyimlerin toplumsal yapılarla olan çok boyutlu ilişkisini görünür kılmaktadır.

Ekonomik kriz, yoksulluk, dışlanma veya göç gibi olgular, bireyin yalnızca bugünkü yaşamını değil, aile tarihini, sınıfsal geçmişini ve kolektif hafızayı da etkileyen çok katmanlı süreçlerdir (Bourdieu, 1993; Fassin & Rechtman, 2020). Dolayısıyla bireyin güncel travmatik deneyimleri, yalnızca kişisel psikoloji üzerinden değil, uzun süreli tarihsel yapılar ve geçmiş kuşaklardan aktarılan travmalar bağlamında da okunmalıdır.

Klinik sosyoloji, bu üçgen üzerinden bireyin yaşadığı krizi hem toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu hem de tarihsel sürekliliğin bir göstergesi olarak ele almaktadır. Böylece birey, yaşadığı zorlukların kaynağını kişisel yetersizlikten ziyade toplumsal yapıların üretim ve yeniden üretim koşulları içinde konumlandırabilmektedir (de Gaulejac, 1999; de Gaulejac vd., 2012/2007).

3.3 UTANÇ VE KİMLİK: GÖRÜNMEYEN YARALARIN SOSYOLOJİSİ

Utanç, klinik sosyoloji çerçevesinde, bireyin toplumsal normlarla uyumsuzluk yaşadığı anlarda ortaya çıkan; kimlik üzerinde kalıcı izler bırakabilen temel bir duygusal deneyimdir (de Gaulejac, 1994/2011). Bu duygu, yoksulluk, başarısızlık, dışlanma, statü kaybı veya afet sonrası çaresizlik gibi durumlarda tetiklenmekte ve bireyin kendisini "eksik" ya da "yetersiz" hissetmesine yol açmaktadır. Scheff (2000) ve Elias (1994), utancı yalnızca bireysel bir tepki değil, bireyin toplumsal konumu, güç ilişkilerine maruz kalma biçimi ve

dışlanma deneyimleri tarafından şekillenen sosyal bir duygu olarak değerlendirmektedir.

Bu nedenle utanç, sosyal travmaların en görünmeyen fakat kimlikte en derin yaraları bırakan boyutunu oluşturmaktadır. Birey, maruz kaldığı dışlanmayı ya da yapısal eşitsizliği açıklayamadığında yaşadığı sorunu içselleştirme eğilimi göstermekte; bu da utancın sessiz, bastırılmış ve süregelen bir biçimde yerleşmesine yol açmaktadır (de Gaulejac, 2011/1996).

Utancın oluşumunda gündelik etkileşimlerin de önemli bir rolü vardır. Sue ve arkadaşlarının (2007) ortaya koyduğu "ırksal mikro saldırganlıklar", doğrudan şiddet içermese bile bireyde yoğun utanç, aşağılanma ve görünmezleşme duyguları yaratabilen davranışsal veya sözel küçük aşağılamalar olarak tanımlanmaktadır. Essed'in (2018) "gündelik ırkçılık" olarak kavramsallaştırdığı bu deneyimler, görünüşte önemsiz görünseler bile zamanla biriken, bireyde yabancılaşma ve duygusal yıpranma yaratan mikro adaletsizlikler olarak belirlemektedir.

Fransa örneğinde, göçmen kökenli banliyö gençlerinin eğitim sistemindeki başarısızlık damgası, gündelik ayrımcılık pratikleri ve sürekli polis gözetimi altında yaşamak zorunda kalmaları, utanç duygusunun yapısal bir biçim kazanmasına yol açmaktadır (Lapeyronnie, 2008). Truong'un (2015) belirttiği üzere, bu gençler "Fransız toplumuna dâhil edilmeye çağrılıp hiçbir zaman tam anlamıyla kabul edilmeme" hissiyle bir kimlik yarılması yaşamaktadır. Mauger (2010), bu süreci özsaygıyı zedeleyen ve kimlik inşasını kırılanlaştıran toplumsal bir baskı biçimi olarak tanımlamaktadır. Böylece utanç, kolonyal miras, mekânsal ayrışma ve sınıfsal dışlanma ile beslenen sosyo-tarihsel bir dinamik hâlini almaktadır.

Türkiye bağlamında ise 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında yaşanan destek eksikliği ve kurumsal aksaklıklar, depremzedelerde benzer biçimde "yalnız bırakılma", "görünmezleşme" ve "değersizlik" duygularının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Anuk & Çetin, 2025). Sahada çalışan sosyal hizmet uzmanlarına odaklanan çalışmalar, refah karması aktörleri arasındaki koordinasyon eksikliğinin bu duygusal yükü ağırlaştırdığını göstermektedir (Abay & Abay Çelik, 2023; Yanardağ, 2025). Bu çerçevede utanç, yalnızca

maddi kayıpların değil, aynı zamanda toplumsal destek mekanizmalarının yeterince işlememesiyle ortaya çıkan ikincil bir travmanın duygusal ifadesi hâline gelmektedir.

Klinik sosyoloji açısından utanç, bireysel bir kusur olarak değil; toplumsal eşitsizliklerin, kurumsal ihmalin ve yapısal dışlanmanın içselleştirilmiş sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle utanç, sosyal travmanın görünmeyen ancak kimlik inşasında en derin yarayı bırakan duygusal katmanı olarak kavramsallaştırılmaktadır.

3.4 KLİNİK SOSYOLOJİNİ YÖNTEMLERİ: OTOBİYOGRAFİ VE GRUP ÇALIŞMALARI

Klinik sosyoloji, sosyal travmayı yalnızca kuramsal olarak açıklamakla kalmamakta; bireylerin yaşantılarını anlamlandırmalarını ve yeniden yapılandırmalarını mümkün kılan müdahale araçları da sunmaktadır. De Gaulejac'ın özellikle *Les sources de la honte* (2011/1996) ve *La sociologie clinique* (de Gaulejac vd. 2012/2007) çalışmalarında vurguladığı üzere, klinik sosyolojinin en temel yöntemleri grup temelli çalışmalar ve otobiyografik anlatılardır.

Grup temelli çalışmalar, bireylerin travmatik deneyimlerini benzer yaşantılara sahip kişilerle güvenli bir ortamda paylaşmalarına imkân vermektedir. Bu süreç, yalnızlık, kusurluluk ve “yalnız ben böyle hissediyorum” düşüncesini azaltarak duyguların sosyalleşmesini sağlamaktadır. Katılımcılar, yaşadıkları travmayı kişisel bir yetersizlikten çok, toplumsal eşitsizliklerin ve yapısal süreçlerin bir sonucu olarak değerlendirebilmeye başlamaktadır (Fassin & Rechtman, 2020). Böylece grup dinamiği, birey-toplum ilişkisinin görünür hale geldiği kolektif bir farkındalık alanı oluşturmakta ve “bireysel kırılma”dan “ortak deneyim”e geçiş mümkün olmaktadır.

Otobiyografik anlatılar, bireyin kendi yaşam öyküsünü tarihsel ve toplumsal bağlam içinde yeniden kurgulamasını sağlayan güçlü bir yöntemdir (Ricoeur, 1990; Bertaux, 1997). Klinik sosyoloji açısından otobiyografi, geçmiş ile bugün arasındaki bağlantıları görünür kılarak bireyin yaşam öyküsünü yeniden sahiplenmesine, travmatik deneyimi anlamlandırmasına ve özneleşme kapasitesinin güçlenmesine katkı

sunmaktadır. Böylece kişi, yalnızca “başına gelenleri anlatmakla” kalmamakta; aynı zamanda kendi hikâyesini yeniden yazma imkânı elde etmektedir.

Her iki yöntem de travmatik deneyimleri bireysel bir patoloji olarak ele almamakta; aksine bu deneyimleri birey-toplum-tarih arasındaki karmaşık ilişkilerin bir ürünü olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu bağlamda klinik sosyoloji, hem bireysel hem de kolektif düzeyde iyileşme süreçlerini destekleyen bütüncül bir müdahale çerçevesi sunmaktadır.

Bu bölümde sunulan kuramsal çerçeve; sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni, utanç ve klinik sosyolojinin yöntemleri aracılığıyla travmatik deneyimlerin çok katmanlı yapısını görünür kılmaktadır. De Gaulejac'ın yaklaşımı, bireysel kırılmaları toplumsal yapıların, tarihsel mirasın ve kültürel normların etkileşimi içinde ele almaktadır. Bu çerçeve, izleyen bölümde Fransa ve Türkiye bağlamlarında yaşanan kolektif travmaların karşılaştırmalı analizine sağlam bir zemin sunmaktadır.

4. SOSYAL TRAVMA ANALİZİ

Bu bölümde, de Gaulejac'ın klinik sosyoloji yaklaşımı temel alınarak sosyal travmanın bireysel ve toplumsal etkileri Fransa (2005 banliyö isyanları, COVID-19 pandemisi) ve Türkiye (2001 ekonomik krizi, 2013 Gezi Parkı protestoları, 2023 Kahramanmaraş depremleri) bağlamlarında incelenmektedir. Analiz, çalışmanın ilk araştırma sorusuna odaklanarak de Gaulejac'ın üç temel kavramı olan “sosyal nevroz”, birey-tarih-toplum üçgeni” ve “utanç”ın sosyal travmayı anlamaya nasıl katkı sunduğunu tartışmaktadır. Bu kavramlar, seçilmiş vaka örnekleri üzerinden hem bireysel hem de kolektif düzeyde ele alınmaktadır.

4.1 SOSYAL TRAVMANIN BOYUTLARI

4.1.1 Fransa Örneği: 2005 Banliyö İsyanları

2005 yılında Clichy-sous-Bois'ta, polis kovalamacası sırasında sığındıkları bir elektrik trafosunda yaşamlarını yitiren iki genç — Zyed Benna ve Bouna Traoré — Fransa'nın banliyölerinde uzun süredir birikmekte olan toplumsal öfkenin kamusal alanda görünürlük kazanmasına yol açan sürecin simgesel tetikleyicisi

olmuştur. Bu olayın ardından ülke geneline yayılan isyan dalgası, araçların yakılması, kamu binalarına saldırılar ve olağanüstü hâl ilanı ile sonuçlanmış; böylece banliyö gençlerinin yıllardır süregelen dışlanmışlık deneyimi dramatik bir biçimde kamu gündemine taşınmıştır (Body-Gendrot, 2010; Kokoreff, 2008).

Göçmen kökenli gençler, cumhuriyetçi eşitlik söylemine rağmen eğitim, istihdam ve konut alanlarında sistematik olarak dezavantajlı konumda kalmakta; bu yapısal dışlanma, onların kimliklerinde derin yarılmalara, geleceğe dair umut kaybına ve belirgin bir değersizlik duygusuna yol açmaktadır (Lapeyronnie, 2008). Bu durum, bir yandan “eşit yurttaş” olma vaadi, diğer yandan ırksallaştırılmış denetim ve ayrımcı uygulamalar arasında sıkışan gençlerde güçlü bir çelişki ve psiko-sosyal gerilim yaratmaktadır. Tam da bu nedenle banliyö isyanları de Gaulejac’ın tanımladığı anlamda sosyal nevrozun kolektifleşmiş bir biçimi olarak okunabilmektedir.

İsyanlar, yalnızca fiziksel şiddetin değil, görünmeyen bir psikolojik çöküşün -majinalleşme, utanç ve öfkenin- kolektif bir dışavurumu olarak değerlendirilmektedir. Fassin ve Rechtman’ın (2020) belirttiği üzere, bu olaylar aynı zamanda kolonyal geçmişten devralınan hiyerarşilerin güncel kurumlar aracılığıyla yeniden üretildiğini ve travmanın toplumsal bedende nasıl biriktiğini göstermektedir. Böylece 2005 isyanları hem yapısal eşitsizliklerin hem de duygusal yaralanmaların kesiştiği bir alan olarak sosyal travmanın en görünür örneklerinden birini oluşturmaktadır.

4.1.2 Fransa Örneği: COVID-19 Pandemisi

COVID-19 pandemisi sırasında uygulanan katı karantina ve sokağa çıkma kısıtlamaları, özellikle yaşlı bireyler ve düşük gelirli gruplar için hem maddi hem de duygusal düzeyde ağır sonuçlar doğurmuştur. Sosyal mesafe politikaları yalnızca fiziksel teması azaltmakla kalmamış; aynı zamanda toplumsal bağların zayıflamasına, yalnızlık ve izolasyon hissinin belirgin şekilde artmasına yol açmıştır (Bajos vd., 2020). Klinik sosyoloji açısından bu süreç, birey-toplum ilişkisinin görünmez biçimde kopmaya başladığı ve psiko-sosyal yarılmanın yoğunlaştığı bir kriz momentini olarak değerlendirilebilmektedir.

Pandemi, özellikle yaşlı bireylerde “yük olma” hissini güçlendirerek utanç duygusunu görünür hâle getirmiş; göçmen ailelerde ise ekonomik durgunluk, kalabalık konut koşulları ve ayrımcı sağlık hizmetlerine erişim sorunları nedeniyle çifte kırılmalık yaratmıştır (Beck, 2021). Bu durum, hem sınıfsal hem de etnik köken temelli eşitsizliklerin kriz dönemlerinde daha da belirginleştiğini göstermektedir.

OECD (2020) ve WHO-IOM (2020) raporları, banliyölerde yaşayan göçmen kökenli ailelerin sağlık, eğitim ve barınma alanlarında pandemiden orantısız biçimde etkilendiğini; bu nedenle COVID-19’un bu gruplar için yalnızca bir sağlık krizi değil, yapısal eşitsizliklerin derinleştiği bir sosyal travma hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda pandemi, klinik sosyolojinin analiz ettiği biçimiyle, bireysel duygusal tepkiler ile toplumsal yapının ürettiği eşitsizliklerin kesiştiği bir psiko-sosyal kırılma alanı oluşturmuştur.

4.1.3 Türkiye Örneği: 2001 Ekonomik Krizi

Türkiye’de 2001 ekonomik krizi kısa sürede milyonlarca insanın işsiz kalmasına, bankaların iflasına ve enflasyonun keskin biçimde yükselmesine yol açarak geniş kitleleri doğrudan etkileyen bir toplumsal sarsıntı yaratmıştır (Yeldan, 2001). Orta sınıf konumuna alışkın çok sayıda aile, birkaç ay içinde yoksulluk sınırının altına düşmüş; bu durum yalnızca gelir kaybı değil, aynı zamanda toplumsal statü, özsaygı ve kimlik kaybı anlamına gelmiştir. Klinik sosyoloji açısından bu süreç, bireylerin ekonomik başarısızlığı kişisel bir kusur olarak içselleştirdiği ve sosyal nevrozun belirginleştiği bir dönem olarak değerlendirilebilmektedir.

Krizle birlikte aile içindeki roller değişmiş, hane içi sorumluluklar yeniden dağılmış ve güvencesizlik günlük yaşamın temel deneyimi hâline gelmiştir. Buğra ve Keyder (2003), işini kaybeden erkeklerde “işlevsizlik” ve “yetersizlik” duygusunun, kadınlarda ise artan bakım yükleri nedeniyle psikolojik tükenmişliğin belirginleştiğini aktarmaktadır. Bu bulgular, ekonomik şokların yalnızca ekonomik birer istatistik olarak değerlendirilemeyeceğini; derin duygusal ve ilişkisel yaralar üreten sosyal travmalar olduğunu göstermektedir.

2001 krizi, birçok bireyin yaşam öyküsünde kalıcı bir kırılma noktası hâline gelmiş; geleceğe dair güven duygusunun zayıflaması, toplumsal bağların gevşemesi ve devlet kurumlarına yönelik güven kaybı kolektif bellek içinde yer etmiştir. Klinik sosyolojinin perspektifinden bakıldığında, bu kriz hem bireysel düzeyde utanç, değersizlik ve başarısızlık hislerini hem de toplumsal düzeyde güvensizlik, kırılganlık ve dayanışma ağlarında çözülmeyi tetikleyen çok katmanlı bir psiko-sosyal travma yaratmıştır.

4.1.4 Türkiye Örneği: 2013 Gezi Parkı Protestoları

2013 yılında Taksim Gezi Parkı'nda gerçekleştirilecek düzenlemelere ilişkin çevresel hassasiyetlerden doğan küçük ölçekli bir protesto, kısa sürede farklı sosyal grupların katılımıyla genişleyen bir toplumsal olay hâline gelmiştir. İlk müdahaleye yönelik toplumsal tepkilerin artması, kentleşme politikalarına dair tartışmaların gündeme gelmesi ve farklı kesimlerin çeşitli kamusal taleplerini ifade etme isteği, olayların ülke genelinde görünürlük kazanmasına yol açmıştır (Bilim Akademisi, 2013). Bu süreçte sosyal medya aracılığıyla hızlanan iletişim, yatay örgütlenme biçimlerini güçlendirmiş; mizah, yaratıcılık ve dijital dayanışma sürecin belirgin unsurları olmuştur (Castells, 2015).

Olaylar sırasında yaralanmalar ve gözaltılar yaşanmış; çeşitli raporlarda yaşam kayıplarına ilişkin bilgiler yer almıştır (Amnesty International, 2013). Bu gelişmeler, bazı katılımcılar açısından belirsizlik, yoğun duygulanım ve gerginlik dönemleri olarak hatırlanmaktadır.

Gezi Parkı protestolarının psikososyal etkilerine ilişkin akademik çalışmalar, katılımcıların olaylar sırasında ve sonrasında artan kaygı, belirsizlik ve duygusal yüklenme yaşadığını göstermektedir. Siyasal gösterilerde şiddet ya da gerginlik deneyimleyen bireylerin, olayların ardından stres belirtileri ve gündelik yaşama uyumda zorlanmalar yaşayabildiği ifade edilmektedir (Kırseven & Işıklı, 2020). Buna karşılık, bazı katılımcılar için protesto alanlarında ortaya çıkan dayanışma, karşılıklılık ve birlikte hareket etme pratikleri güçlendirici bir sosyal deneyim yaratmış; ortak üretim süreçleri "kolektif aidiyet" duygusuna katkıda bulunmuştur (Tangün & Polat, 2017). Bu bulgular, Gezi sürecinin

farklı bireylerde çeşitlenen duygusal tepkiler ve sosyal deneyimler ürettiğini göstermektedir.

Sürece katılan gruplar, deneyimlerini çevresel hassasiyetlerin ötesinde; ifade alanları, kimlik inşası ve kamusal görünürlük bağlamlarında da değerlendirmiştir (Gürcan & Peker, 2015). Dayanışma pratikleri bazı katılımcılar için destekleyici bir sosyal ortam üretirken; belirsizliğin arttığı ve duygusal yoğunluğun yükseldiği süreçlerde, psiko-sosyal zorlanmaların da eşzamanlı olarak arttığı gözlemlenmiştir.

Mekânsal açıdan Taksim Meydanı ve Gezi Parkı, bu süreçte sembolik bir kamusal alan niteliği kazanmış; burada yaşanan toplumsal ve duygusal deneyimler uzun vadede kolektif hafızada yer eden olaylar arasında değerlendirilmiştir (Gül, Dee & Cünük, 2014). Bu yönleriyle Gezi Parkı protestoları, toplumsal hareketliliğin doğurduğu hem dayanışma hem de duygusal etkilenme biçimlerinin bir arada gözlemlenebildiği çok boyutlu bir sosyal süreç olarak klinik sosyolojik analizlere önemli katkılar sunmaktadır.

4.1.5 Türkiye Örneği: 2023 Kahramanmaraş Depremleri

6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, on binlerce insanın yaşamını yitirmesine ve milyonlarca kişinin evsiz kalmasına yol açarak Türkiye'nin yakın tarihindeki en yıkıcı afetlerden biri hâline gelmiştir. Depremin ardından özellikle ilk günlerde yaşanan arama-kurtarma yetersizlikleri, yardım dağıtımındaki koordinasyon sorunları ve bölgesel eşitsizlik algıları, depremzedelerde kurumsal güvenin zayıflamasına ve derin bir toplumsal kırılmaya neden olmuştur. Bu durumun, Eugène Enriquez'in (1983) kurumların sadece idari yapılar değil, aynı zamanda bireyler için "ruhsal/psikik bir dayanak" olduğu yönündeki tespitiyle birlikte okunması önemlidir. Enriquez'e göre kurumların işlevini yitirmesi, bireyde sadece hizmet alamama durumu değil, aynı zamanda koruyucu bir figürün kaybı anlamına gelen derin bir anlamsızlık ve boşluk yaratmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar, yardım süreçlerindeki gecikmelerin afetzedelerde "yalnız bırakılma" ve "görmezden gelinme" duygularını belirgin biçimde artırdığını göstermektedir (Aydın, Şahin, Macit & Aksakal, 2024). Depremin psikolojik etkilerine odaklanan araştırmalar, bireylerde yoğun

kayıp, çaresizlik, umutsuzluk ve toplumsal bağlarda zayıflama gibi kalıcı psiko-sosyal sonuçların ortaya çıktığını bildirmektedir (Kızılhan vd., 2024).

Birçok depremzede yalnızca fiziksel yıkımla değil, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal destek mekanizmalarının yetersizliğinden kaynaklanan ikincil travmalarla da yüzleşmiştir. Dayanışma ağlarının sınırlı işlev göstermesi, güvensizlik ve aidiyet kaybı gibi duygusal süreçleri derinleştirmiştir. Depremden iki yıl sonra yapılan uluslararası gözlemler de bu tabloyu doğrulamakta; AP News'in sahadan aktardığı bulgular, birçok afetzedenin hâlen barınma, ekonomik güvenlik ve temel yaşam koşulları açısından ciddi zorluklarla mücadele ettiğini göstermektedir (AP News, 2025).

Depremi ardından yürütülen psikososyal destek çalışmalarında gözlenen bir diğer önemli boyut ise, bireylerin yaşadıkları kayıp ve belirsizlikleri paylaşabildikleri güvenli sosyal alanların iyileştirici etkisidir. Klinik sosyoloji literatürü, özellikle de Gaulejac'ın duygusal yaralanmaların toplumsal bağlamla ilişkisini ele aldığı çalışmalar, kırılma ve travma yaşayan topluluklarda ortak anlatı alanlarının duygusal yükün paylaşılmasını kolaylaştırarak yalnızlık ve çaresizlik duygularını hafifletebildiğini vurgulamaktadır (de Gaulejac, 2011/1996). Bu bağlamda afet sonrası ortaya çıkan dayanışma odaklı grup çalışmaları, hikâye paylaşım oturumları ve topluluk merkezli destek girişimleri, bireysel travma deneyimlerinin toplumsal bir çerçevede yeniden anlamlandırılmasına katkı sağlamaktadır. Bu süreç, klinik sosyolojinin "bireysel kırılmaların toplumsal süreçlerle ilişkisini görünür kılma" ilkesinin afet koşullarında da açıklayıcı bir güç taşıdığını göstermektedir.

Bu alt bölümde ele alınan örnekler, sosyal travmanın yalnızca bireysel psikolojik tepkilerle sınırlı olmadığını; tarihsel kırılmalar, yapısal eşitsizlikler ve kurumsal kapasite sınırlılıklarıyla iç içe geçmiş çok katmanlı bir toplumsal süreç olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. İzleyen alt bölümde, bu çok katmanlı travmatik yapının de Gaulejac'ın kavramsal çerçevesi üzerinden nasıl çözümlenebileceği ele alınmaktadır.

4.2 DE GAULEJAC'IN KAVRAMLARIYLA SOSYAL TRAVMA ANALİZİ

Bu bölümde de Gaulejac'ın üç temel kavramı — sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni ve utanç — Fransa ve Türkiye'deki sosyal travma örnekleri üzerinden tartışılmaktadır. Amaç, bu kavramların travmatik deneyimlerin bireysel ve kolektif boyutlarını görünür kılmadaki analitik gücünü ortaya koymaktır.

4.2.1 SOSYAL NEVROZ

De Gaulejac'a göre sosyal nevroz, bireyin yaşadığı somut gerçeklik ile toplumsal sistemin dayattığı başarı, performans ve uyum normları arasındaki çatışmadan doğan psiko-sosyal bir gerilimdir (de Gaulejac, 2014/2009). Neoliberal toplumlarda bu normlara ulaşamayan bireyler, başarısızlığı yapısal koşullar yerine kişisel bir yetersizlik olarak içselleştirmekte; kaygı, öfke, yetersizlik ve kimlik krizleri bu içselleştirmenin tipik sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de 2001 ekonomik krizi sonrasında yaşanan yoğun işsizlik, borçluluk ve ekonomik çaresizlik; bireylerde "artık işe yaramama", "ailesini geçindirememe" ve "statü kaybı" duygularını tetikleyerek sosyal nevrozun tipik tablolarını üretmiştir (Aytaç & Rankin, 2008; Buğra & Keyder, 2003). Klinik sosyoloji, bu gerilimleri bireyin kişisel zaafları olarak değil, yapısal eşitsizliklerin içselleştirilmiş sonuçları olarak analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Fransa'daki 2005 banliyö isyanları da benzer biçimde, entegrasyon söylemi ile banliyö gençlerinin deneyimlediği dışlanma arasındaki çelişkinin kolektif bir kriz olarak dışavurumudur. Göçmen gençler cumhuriyetçi eşitlik idealiyle özdeşleşme çağrılarına karşın, eğitim ve istihdam alanlarında sürekli "ikinci sınıf" muamelesi görmektedir; bu durum sosyal nevrozun kolektifleşmiş bir formuna işaret etmektedir (Fassin & Rechtman, 2020).

Bu bağlamda sosyal nevroz hem kriz dönemlerindeki bireysel kırılmaları hem de bu kırılmaların ardındaki yapısal çelişkileri aynı anda görünür kılan bir kavram olarak işlev görmektedir.

4.2.2 BİREY-TARİH-TOPLUM ÜÇGENİ

De Gaulejac'ın birey-tarih-toplum üçgeni, travmatik deneyimlerin yalnızca "bugünün olayı" olarak değil, tarihsel süreklilik içinde anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır (de Gaulejac, 1999). Bu perspektifte travma hem güncel toplumsal krizlerin hem de geçmişten devralınan yapısal eşitsizliklerin kesişim noktasında ele alınmaktadır.

Türkiye'de 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında birçok depremzede, yaşadığı kayıpları yalnızca doğal afetin sonucu olarak değil; devletin kriz yönetimindeki yetersizliği, önceki afet deneyimlerinden kalan güvensizlik ve bölgesel eşitsizliklerle birlikte değerlendirmiştir (Tupper & Karacaoğlu, 2025). Böylece travma, hem "doğal" hem de "siyasal/toplumsal" bir olay olarak algılanmıştır.

Fransa'da COVID-19 pandemisi sürecinde kırılgan grupların sağlık hizmetlerine erişimde çeşitli güçlükler yaşadığı; bu durumun, sağlık sistemine ilişkin uzun dönemli yapısal tartışmaları yeniden gündeme getirdiği belirtilmektedir (Hamburger vd., 2021). Benzer biçimde Gezi Parkı protestoları da yalnızca çevresel bir hassasiyet çerçevesinde değil, kamusal alanın kullanımı, demokratik katılım ve toplumsal taleplerin ifadesi gibi konularla ilişkilendirilen çok boyutlu bir toplumsal süreç olarak değerlendirilmektedir (Demirel-Pegg, 2019).

Bu örnekler, birey-tarih-toplum üçgeninin sosyal travmayı tekil olaylardan ziyade tarihsel süreçlerin düğümlendiği noktalarda analiz etmeye imkân tanıdığını göstermektedir.

4.2.3 UTANÇ VE KİMLİK

Utanç, de Gaulejac'ın (2011/1996) sosyal travma analizinde merkezi bir duygudur ve bireyin toplumsal normlarla uyumsuzluk yaşadığı, kendini "yetersiz", "eksik" ya da "istenmeyen" hissettiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu duygu, travmanın kimlikten geçen en ince ama en kalıcı boyutunu temsil etmektedir.

Fransa'da göçmen kökenli banliyö gençleri, eğitim alanındaki eşitsizlikler, güvenlik politikalarının yarattığı baskı ve gündelik yaşamda karşılaşılan ayrımcılık deneyimleri nedeniyle sıklıkla dışlanmışlık ve değersizlik duygularıyla

karşılaşmaktadır; bu durum kolonyal geçmişle bağlantılı daha geniş bir sosyo-tarihsel arka plan taşımaktadır (Lapeyronnie, 2008). Utanç, Truong'un (2015) vurguladığı üzere, "Fransız toplumuna dahil edilmeye çağrılıp hiçbir zaman tam anlamıyla kabul edilmeme" hissinden beslenen bir kimlik gerilimi yaratabilmektedir. Mauger (2010) ise bu süreci, toplumsal dışlanmanın gençlerin özsaygılarını zedeleyebilen ve kimlik inşasında kırılganlık üretebilen yapısal bir baskı biçimi olarak ele almaktadır.

Türkiye'de 6 Şubat 2023 depremlerinin ardından yapılan çalışmalar, deprem bölgesindeki birçok kişinin temel ihtiyaçlarının depremden hemen sonra yeterince karşılanmadığını düşündüğünü; yaşanan süreci "hayal kırıklığı" ve "kimsesizlik" kelimeleriyle ifade ettiklerini ve en çok "güven" ihtiyacını vurguladıklarını göstermektedir (Anuk & Çetin, 2025). Bu bulgular, sosyal destek ağlarının ve refah karması aktörlerinin (aile, sivil toplum, dini kurumlar, devlet) işleyişindeki aksaklıkların depremzedelerde yalnız bırakılma, değersizlik ve görünmezleşme duygularını güçlendirdiğini; sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlarla baş etmede çok katmanlı sosyal destek mekanizmalarının büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Abay & Abay Çelik, 2023).

Klinik sosyoloji açısından utanç, bireysel bir kusurun değil, toplumsal ve kurumsal pratiklerin ürettiği eşitsizliklerin duygusal ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle utanç, sosyal travmanın görünmeyen ama kimlik inşasında en derin izi bırakan duygusal katmanı olarak kavramsallaştırılabilmektedir.

Bu noktada, sosyal travmanın bu duygusal katmanlarının yalnızca analiz edilmesi değil, aynı zamanda dönüştürülmesine yönelik müdahale araçlarının nasıl işleyeceği önemli bir soru hâline gelmektedir.

5. KLİNİK SOSYOLOJİNİN SOSYAL TRAVMAYA MÜDAHALE POTANSİYELİ

Vincent de Gaulejac'ın klinik sosyoloji yaklaşımı, sosyal travmaları tanımlayan bir kuramsal çerçeve sunmakla sınırlı değildir; aynı zamanda bu travmaların bireyler ve topluluklar üzerindeki etkilerini hafifletmeye yönelik özgün müdahale yöntemleri de geliştirmektedir. Bu yöntemlerin

merkezinde, önceki bölümde kuramsal temelleri açıklanan grup temelli çalışmalar ve otobiyografik anlatılar yer almaktadır. Bu bölümde, makalenin ikinci araştırma sorusu doğrultusunda, söz konusu yöntemlerin Fransa ve Türkiye’de yaşanan sosyal travmalara müdahale potansiyeli değerlendirilmektedir.

5.1 KLİNİK SOSYOLOJİK MÜDAHALENİN MANTIĞI

Klinik sosyolojinin müdahale araçları, travmayı bireysel bir patoloji olarak değil, tarihsel, toplumsal ve kurumsal bağlamların iç içe geçtiği çok katmanlı bir deneyim olarak görünür kılmayı amaçlamaktadır (de Gaulejac vd., 2012/2007). Bu yaklaşım, bireyin yaşadığı sorunu yalnızca psikolojik bir kırılma değil, aynı zamanda belirli sosyal yapıların ve güç ilişkilerinin ürettiği bir süreç olarak ele almaktadır.

Grup temelli çalışmalar, klinik sosyolojinin en etkili müdahale yöntemlerinden biridir.

Bu çalışmalar bireyin yaşadığı travmada yalnız olmadığını fark etmesine; duygusal yükünü benzer deneyimlere sahip kişilerle paylaşmasına; yaşadıklarını toplumsal yapılarla ilişkilendirerek kişisel suçluluk duygusunu azaltmasına ve dayanışma ve aidiyet duygusunu yeniden kurmasına imkân sağlamaktadır. Grup etkileşimi; birey, toplum ve tarih arasındaki bağı somutlaştırarak, travmanın kolektif bir deneyim olduğunu görünür kılmaktadır.

Otobiyografik anlatılar ise bireyin yaşam öyküsünü yeniden yapılandırmasına imkân tanıyan güçlü bir yöntemidir.

Bu yöntem sayesinde kişi deneyimlerini kronolojik bir bütünlük içinde anlamlandırmakta; kırılma noktalarını toplumsal süreçlerle ilişkilendirmekte; travmayı kimlik inşasının parçası hâline getirerek yeniden kontrol alanı kazanmakta ve geçmiş ile bugün arasında anlamlı bir hat kurarak, duygusal yükünü dönüştürmektedir.

Bu iki yöntem birlikte ele alındığında, hem bireysel iyileşmenin desteklenmesini hem de kolektif belleğin güçlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Klinik sosyoloji ise sosyal travmayı yalnızca “tedavi edilen” bir yara olarak değil, toplumsal bağların

yeniden inşa edildiği dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırmaktadır..

5.2 FRANSA BAĞLAMINDA MÜDAHALE POTANSİYELİ

Fransa’da 2005 banliyö isyanları sonrasında göçmen kökenli gençlerin yaşadığı dışlanma, kimlik kırılması ve öfke duygularını ele almak amacıyla çeşitli mahalle merkezli grup çalışmaları, gençlik programları ve topluluk atölyeleri geliştirilmiştir. Bu çalışmalar, gençlerin maruz kaldıkları ayrımcılık, aşağılanma ve başarısızlık damgasını paylaşmalarına; yaşadıkları gerilimi kişisel bir yetersizlik olarak değil, ırksal eşitsizlikler ve mekânsal ayrışma tarafından üretilen yapısal süreçlerin sonucu olarak görmelerine katkı sunmuştur (Fassin & Rechtman, 2020). Ancak yapısal engeller sürdüğü ölçüde bu girişimlerin etkisi sınırlı kalmakta, müdahaleler çoğu zaman bireysel düzeyi aşamamaktadır.

COVID-19 pandemisi sırasında yürütülen anlatı temelli çalışmalar, özellikle yaşlı bireyler, yalnız yaşayan yetişkinler ve göçmen aileler için önemli bir destek alanı oluşturmıştır. Pandemi günlükleri, sözlü tarih görüşmeleri ve otobiyografik kayıtlar, yalnızlık, izolasyon ve “yük olma” hissiyle başa çıkmayı kolaylaştırmış; bireysel yasin kolektif bir hafızaya eklemlenmesine katkıda bulunmuştur (Hamburger vd., 2021).

Klinik sosyoloji perspektifiyle değerlendirildiğinde, Fransa’daki bu müdahaleler ancak kurumsal politikalara uzun vadeli biçimde entegre edildiğinde etkisini arttırabilecektir. Grup çalışmaları ve otobiyografik yöntemlerin sağladığı duygusal ve kolektif iyileşme potansiyelinin sürdürülebilmesi, aynı zamanda ırksal eşitsizlikleri, mekânsal ayrışmayı ve eğitim-istihdam alanlarındaki yapısal bariyerleri hedefleyen geniş kapsamlı sosyal adalet politikalarıyla desteklenmesini gerektirmektedir.

5.3 TÜRKİYE BAĞLAMINDA MÜDAHALE POTANSİYELİ

Türkiye’de klinik sosyoloji henüz kurumsallaşmış bir alan değildir; ancak son yirmi yılda yaşanan ekonomik dalgalanmalar, toplumsal hareketlilikler ve büyük ölçekli afetler, bu yaklaşımın müdahale potansiyelinin önemini arttırmıştır.

2001 ekonomik krizi sonrasında geniş kitlelerde işsizlik, gelir kaybı ve statü değişimleri yaşanmış; bu durum birçok bireyde belirsizlik, yetersizlik ve yalnızlık duygularını güçlendirmiştir. Böyle dönemlerde grup temelli çalışmalar ve dayanışma odaklı destek ortamları, bireylerin yaşadıkları zorlukları paylaşmalarına ve bu deneyimleri kişisel bir eksiklikten ziyade toplumsal koşullarla ilişkilendirmelerine yardımcı olabilecek önemli araçlar olarak değerlendirilmektedir (Aytaç & Rankin, 2008). Ancak söz konusu dönemde bu müdahalelerin sınırlı olması, travmanın büyük ölçüde bireysel düzeyde deneyimlenmesine yol açmıştır.

2013 yılında yaşanan Gezi Parkı süreci sonrasında ortaya çıkan park forumları ve mahalle buluşmaları, katılımcıların farklı deneyimlerini paylaşabildikleri kamusal etkileşim alanları oluşturmuştur. Bu tür buluşmalar, bireylerin yaşadıkları duygusal gerilimleri ifade etmelerine, benzer deneyimlere sahip kişilerle iletişim kurmalarına ve dayanışma duygusunun güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, grup temelli yaklaşımların Türkiye bağlamında da karşılık bulabildiğini gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilebilmektedir.

Gezi Parkı sürecine ilişkin psikososyal çalışmalar, katılımcıların deneyimlerini paylaşabildikleri grup temelli etkileşim alanlarının stres, yalnızlık ve duygusal yüklenme hissini azalttığını ortaya koymaktadır (Kırseven & Işıklı, 2020; Tangün & Polat, 2017).

2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında yürütülen psikososyal destek grupları ve anlatı temelli çalışmalar, kayıp, yalnızlık ve belirsizlik duygularının paylaşılmasına önemli ölçüde imkân tanımıştır. Depremzedelerin yaşam hikâyelerini aktarmaları, hem bireysel iyileşme sürecine hem de ortak yasın paylaşılmasına katkıda bulunan dönüştürücü bir otobiyografik yeniden inşa alanı oluşturmuştur (Abay & Abay Çelik, 2023; Nacar, 2025). Bu çalışmalar, klinik sosyolojinin temel yöntemlerinin afet sonrası iyileşmede işlevsel biçimde kullanılabilirliğini göstermektedir ve güvenli paylaşım alanlarının travmatik deneyimlerin anlamlandırılmasına katkı sağlayabildiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de klinik sosyolojinin gelişim süreci açısından belirli zorluklar da bulunmaktadır. Alanın henüz yeni olması, disiplinlerarası işbirliğinin sınırlı tanınırlığı ve uygulama alanlarına ilişkin kapasite farklılıkları, bu yaklaşımın yaygın biçimde kullanımını kısmen sınırlandırmaktadır. Ancak üniversitelerde, sosyal hizmet alanlarında ve psikososyal müdahale programlarında klinik sosyolojiye ilişkin farkındalık, eğitim ve uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi, sosyal travmalarla başa çıkmada uzun vadede önemli katkılar sunabilir.

5.4 UYGULANABİLİRLİK VE SINIRLILIKLAR

Klinik sosyolojinin grup temelli çalışmalar ve otobiyografik anlatılar gibi yöntemleri, Fransa ve Türkiye örneklerinde görüldüğü üzere, sosyal travmanın bireysel ve toplumsal boyutlarını birlikte ele alma açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bununla birlikte, bu potansiyelin hayata geçirilmesi her ülkenin kendine özgü kurumsal yapısı, sosyal politika gelenekleri ve disiplinin gelişim düzeyiyle yakından ilişkilidir.

Fransa’da klinik sosyoloji köklü bir akademik ve uygulamalı gelenek içinde gelişmiş; özellikle banliyö gençleri, göçmen topluluklar ve kırılğan gruplarla yürütülen çalışmalar, yöntemin farklı toplumsal alanlara uyarlanabildiğini göstermiştir. Ancak bu müdahalelerin etkisi, sosyo-mekânsal koşullar ve uzun dönemli yapısal eşitsizlikler tarafından belirlenmekte; bu da klinik sosyolojik yaklaşımların uzun vadeli sosyal politikalarla birlikte ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de ise klinik sosyoloji görece yeni gelişen bir alandır. Afet sonrası psikososyal destek programları, mahalle temelli dayanışma girişimleri ve üniversite merkezli projeler, bu yaklaşımın uygulanabilirliğine dair önemli örnekler sunmaktadır. Bununla birlikte, yöntemin daha geniş ölçekte yaygınlaşması; akademik işbirliklerinin, uygulama kapasitesinin ve disiplinlerarası çalışmaların zaman içinde güçlenmesine bağlıdır.

Her iki bağlamda da klinik sosyolojik müdahalelerin etkisi, yalnızca kullanılan yöntemlerin içeriğiyle değil; toplumsal katılım düzeyi, kurumsal kapasite ve tarihsel bağlam gibi

etmenlerle birlikte şekillenmektedir. Bu nedenle elde edilen bulgular, evrensel genellemelerden ziyade bağlama özgü koşullar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Buna karşın grup temelli çalışmalar ve otobiyografik anlatılar, bireylerin deneyimlerini paylaşımlarına, travmatik yaşantıları anlamlandırmalarına ve dayanışma süreçlerini güçlendirmelerine katkı sunan etkili araçlar olarak öne çıkmaktadır. Klinik sosyoloji, bu yönüyle farklı toplumsal bağlamlara uyarlanabilen esnek bir müdahale yaklaşımı sunmaktadır.

6. SONUÇ

Bu makale, Vincent de Gaulejac'ın klinik sosyoloji yaklaşımından hareketle sosyal travmaların bireysel ve toplumsal boyutlarını Fransa ve Türkiye örnekleri üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Fransa'da 2005 banliyö isyanları ve COVID-19 pandemisi; Türkiye'de ise 2001 ekonomik krizi, 2013 Gezi Parkı protestoları ve 2023 Kahramanmaraş depremleri incelenerek, kolektif nitelikteki krizlerin bireylerde yarattığı psiko-sosyal etkilerin tarihsel ve toplumsal bağlamla nasıl şekillendiği tartışılmıştır. Çalışma, iki temel araştırma sorusu çerçevesinde sosyal travmanın kavramsal çözümlemesini ve klinik sosyolojinin müdahale potansiyelini değerlendirmiştir.

İlk araştırma sorusuna ilişkin bulgular, de Gaulejac'ın sosyal nevroz, birey-tarih-toplum üçgeni ve utanç kavramlarının, travmatik deneyimlerin çok katmanlı yapısını görünür kılmada güçlü bir analitik çerçeve sunduğunu göstermektedir. Sosyal nevroz, bireylerin toplumsal beklentiler ile yaşam koşulları arasındaki uyumsuzluğu kişisel bir eksiklik olarak içselleştirmesiyle ortaya çıkan psiko-sosyal gerilimi açıklamaktadır. Türkiye'de 2001 ekonomik krizinde yaşanan statü kaybı ve Fransa'da banliyö gençlerinin maruz kaldığı ırksal dışlanma bu kavramın somut karşılıklarıdır. Birey-tarih-toplum üçgeni ise travmanın, bir anda yaşanan bir olaydan çok, uzun dönemli toplumsal ve kurumsal süreçlerin bir ürünü olduğunu göstermiştir. 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası oluşan kurumsal güvensizlik ya da Fransa'da pandemi sürecinin kırılgan gruplarda yarattığı baskı bu perspektifi desteklemektedir.

Utanç kavramı, incelenen tüm örneklerde sosyal travmanın kimlik üzerindeki derin etkilerine işaret etmektedir. Hem banliyö gençlerinde görülen dışlanmışlık hem de depremzedelerin yardım alamama veya görünmezleşme hisleri, utancın bireysel bir duygu değil, toplumsal eşitsizliklerin içselleştirilmiş bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci araştırma sorusuna ilişkin bulgular ise klinik sosyolojinin grup temelli çalışmalar ve otobiyografik anlatılar aracılığıyla sosyal travmayla baş etmede önemli katkılar sunabileceğini göstermiştir. Türkiye'de 2023 depremleri sonrasında yürütülen destek grupları, bireylerin kayıplarını ifade etmelerine ve travmayı kolektif bir çerçevede anlamlandırmalarına yardımcı olmuştur. Fransa'da pandemi döneminde uygulanan anlatı temelli yöntemler ise izolasyon ve yalnızlık duygularını azaltmada etkili olmuştur. Bununla birlikte her iki ülkede de bu yöntemlerin yaygın ve sürdürülebilir olabilmesi, kurumsal güven, sosyal politika desteği ve demokratik katılım gibi yapısal koşulların güçlendirilmesine bağlıdır.

Genel olarak çalışma, klinik sosyolojinin sosyal travmayı bireysel bir "patoloji" olarak değil, toplumsal eşitsizliklerin, tarihsel sürekliliklerin ve kurumsal yapıların bir sonucu olarak ele alan bütüncül bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle de Gaulejac'ın kavramsal çerçevesi, hem Fransa hem de Türkiye gibi farklı politik-kültürel ortamlarda güçlü bir açıklayıcı kapasite sunmaktadır. Ancak bu yaklaşımın geniş çapta etkili olabilmesi, sosyal adalet, kurumsal şeffaflık ve eşitlikçi sosyal politikalar gibi yapısal koşulların güçlendirilmesini gerektirmektedir.

Gelecekte yapılacak çalışmaların, klinik sosyolojiyi göç, savaş, dijitalleşme, gençlik hareketleri ve pandemi sonrası toplumsal yalnızlaşma gibi temalarla birleştirerek daha geniş kapsamlı saha araştırmaları yürütmesi önemlidir. Türkiye'de klinik sosyolojinin gelişebilmesi için üniversitelerde programların desteklenmesi, saha temelli uygulayıcı eğitimlerin yaygınlaştırılması ve disiplinin kurumsal görünürlüğünün artırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak klinik sosyoloji, bireyleri ruhsal belirtiler üzerinden değil; onların tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamlarından hareketle

değerlendiren bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşım, daha dayanıklı, adil ve kolektif iyileşme kapasitesi yüksek toplumların

oluşturulmasında önemli bir analitik ve uygulamalı çerçeve sağlamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma, uluslararası araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak yürütülmüş olup etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkı Beyanı

Her iki yazar da bu çalışmaya eşit düzeyde katkı sağlamıştır.

Finansman Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Abay, A. & Abay Çelik, Z. (2023). Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sosyal Destek Ağlarının Rolü. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4 (1) 91-100. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.4.1.7>
- Alexander, J. C. (2012). *Trauma: A social theory*. Cambridge: Polity Press.
- Amnesty International. (2013). *Gezi Park protests: Brutal denial of the right to peaceful assembly in Turkey*. <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/022/2013/en/>
- Anuk, Özlem, & Çetin, C. (2025). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremine Tanıklık Edenlerin Geride Kalanlar Sendromu ve Yalnızlık Değişkenleri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 167–189. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2025.207>
- AP News. (2025, 6 Şubat). *Two years on, survivors of Turkish earthquake still struggle with loss and hardship*. <https://apnews.com/article/turkey-earthquake-devastation-second-anniversary-iskenderun-hatay-e7df95487d099ee7e771c213f5e6a87c>
- Aydın, M., Şahin, A. S., Macit, M., & Aksakal, S. (2024). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası bölgeye gönderilen yardımların koordinasyon süreçlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 8(1), 25–48. <https://doi.org/10.46464/tdad.1437829>
- Aytaç, I. A., & Rankin, B. H. (2008). Unemployment, Economic Strain and Family Distress: The Impact of the 2001 Economic Crisis. *New Perspectives on Turkey*, 38, 181–203. <https://doi.org/10.1017/S0896634600004970>
- Bajos, N., Warszawski, J., Pailhé, A., Counil, E., Jusot, F., & the EPICOV group. (2020). *Les inégalités sociales au temps du COVID-19* [Report]. <https://hal.science/hal-04272041v1>
- Beck, U. (2021). *Metamorphosis: The coronavirus pandemic and the global risk society*. Polity Press.
- Bertaux, D. (1997). *Les récits de vie: Perspective ethnosociologique*. Nathan.
- Bilim Akademisi. (2013). *Siyaset ve toplum: Bilim perspektifinden Gezi Parkı olayları*. <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2013/08/Siyaset-ve-Toplum-Bilim-Perspektifinden-Gezi-Parki-Olaylari.pdf>
- Body-Gendrot, S. (2010). *Globalization, fear and insecurity: The challenges for cities of tomorrow*. Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P. (1993). *Sosyolojik düşünce üzerine* (T. Bora & A. Ünal, Çev.). Kesit Yayıncılık. (Orijinal eserin yayım tarihi 1980)
- Bourdieu, P. (Ed.). (1993). *La misère du monde*. Seuil.
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). New poverty and the changing welfare regime of Turkey [Report]. *United Nations Development Programme*. <https://www.undp.org/turkiye/publications/new-poverty-and-changing-welfare-regime-turkey>
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet Age* (2. Baskı). Polity Press.
- Demirel-Pegg, T. (2019). The Gezi Park Protests and the Escalation and De-escalation of Political Contention. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1506298>
- de Gaulejac, V. (1994). *La lutte des places: Insertion et désinsertion*. Desclée de Brouwer.
- de Gaulejac, V. (1999). *Histoire en héritage: roman familial et trajectoire sociale*. Éditions Desclée de Brouwer.
- de Gaulejac, V. (2011). *Les sources de la honte*. Desclée de Brouwer. (Orijinal eserin yayım tarihi 1996).
- de Gaulejac, V., Hanique, F., & Roche, P. (Eds.). (2012). *La sociologie clinique: Enjeux théoriques et méthodologiques*. Éres. (Orijinal eserin yayım tarihi 2007).
- de Gaulejac, V. (2014). *La société malade de la gestion*. Seuil. (Orijinal eserin yayım tarihi 2009).

- de Gaulejac, V. (2016). *La névrose de classe*. Paris. Payot. (Orijinal eserin yayım tarihi 1991).
- Elias, N. (1994). *The civilizing process*. Blackwell.
- Ehrenberg, A. (1998). *La fatigue d'être soi: Dépression et société*. Odile Jacob.
- Enriquez, E. (1983). *De la horde à l'état: Essai de psychanalyse du lien social*. Gallimard.
- Essed, P. (2018). Everyday racism. In D. T. Goldberg & J. Solomos (Eds.), *A companion to racial and ethnic studies* (202–216). Blackwell Publishers.
- Fassin, D., & Rechtman, R. (2020). *L'empire du traumatisme: enquête sur la condition de victime*. Éditions Flammarion.
- Fassin, D., & Fassin, É. (2006). *De la question sociale à la question raciale? Représenter la société française*. La Découverte.
- Gül, M. & Dee, J. & Özdemir, C. (2014). Istanbul's Taksim Square and Gezi Park: The place of protest and the ideology of place. *Journal of Architecture and Urbanism*, 38 (1), 63-72. <https://doi.org/10.3846/20297955.2014.902185>.
- Gürçan, E. C., & Peker, E. (2015). *Challenging neoliberalism at Turkey's Gezi Park: From private discontent to collective class action*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hamburger, A., Hancheva, C. & Volkan, V. D. (Eds.). (2021). *Social Trauma – An Interdisciplinary Textbook*. Springer.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.
- Kırseven, M. Y., & Işıklı, S. (2020). Investigation of the effects of violence experience during political demonstrations. *Europe's Journal of Psychology*, 16(3), 479–497. <https://doi.org/10.5964/ejop.v16i3.1991>
- Kızıllan, J., Neumann, J., Aslan, S., Aladag, E., Dogan, A., Mese, A., Bekisoglu, A., & Wenzel, T. (2024). Psychological impact of the 2023 earthquake in Turkey. *Discover Public Health*, 21 (1). <https://doi.org/10.1186/s12982-024-00198-7>
- Kokoreff, M. (2008). *Sociologie des quartiers sensibles*. Armand Colin.
- Lapeyronnie, D. (2008). *Ghetto urbain: Ségrégation, violence, pauvreté en France aujourd'hui*. Robert Laffont.
- Mauger, G. (2010). *Les bandes, le milieu et la bohème populaire*. La Découverte.
- Nacar, Ş. (2025). Yıkıntılar Arasında Hayatta Kalmak: 6 Şubat Depremlerinin Psikolojik Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *International Academic Social Resources Journal*, 10(4), 282-287. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16937337>
- OECD. (2020). *What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children?* https://www.oecd.org/en/publications/2020/10/what-is-the-impact-of-the-covid-19-pandemic-on-immigrants-and-their-children_5b517d6e.html
- Ricœur, P. (1990). *Temps et récit. Tome III: Le temps raconté*. Seuil.
- Scheff, T. J. (2000). Shame and the Social Bond: A Sociological Theory. *Sociological Theory*, 18(1), 84-99. <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00089>
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.
- Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A. M. B., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007). Racial Microaggressions in Everyday Life: Implications for Clinical Practice. *American Psychologist*, 62, 271–286. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.62.4.271>

- Tangün, Y. A., & Polat, F. (2017). Gezi Ruhu'nun Psikolojisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(27), 374-388. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/412027>
- Truong, F. (2015). *Des capuches et des hommes: Trajectoires de "jeunes de banlieue"*. Buchet-Chastel.
- Tupper, J., & Karacaoğlu, Ö.C.(2025). Access to information and social solidarity in the 2023 Turkey earthquake: disaster education as citizenship education. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12 (386). <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04707-0>
- Wilkinson, R., & Pickett, K. (2009). *The Spirit Level: Why more equal societies almost always do better*. Allen Lane.
- World Health Organization & International Organization for Migration. (2020). *Refugee and migrant health in the COVID-19 response*. <https://www.icvanetwork.org/uploads/2022/03/Study-The-Lancet-Refugee-and-Migrant-Health-in-the-COVID-19-Response.pdf>
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme*. İletişim Yayınları.
- Yörük, E. & Yuksel, M. (2014). Class and politics in Turkey's gezi protests. *New Left review*, (89), 103-123. <https://doi.org/10.64590/d7e>

SİYASAL YABANCILAŞMA ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI:
GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ANALİZLERİ*Adaptation of the Political Alienation Scale to Turkish: Validity and Reliability Analyses*Gökçe ÖZKILIÇCI¹

Özet

Bu çalışma, günümüz toplumlarında artan siyasi hoşnutsuzluğun temel kavramlarından biri olan siyasi yabancılaşmayı ölçmek amacıyla Kamerunlu araştırmacılar tarafından geliştirilen Siyasal Yabancılaşma Ölçeği'nin (SYÖ) Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesini amaçlamıştır. Çalışma, kolayda örnekleme yöntemiyle toplanan iki farklı katılımcı grubundan (AFA için N = 207; DFA için N = 300) elde edilen verilerle yürütülmüştür. Yapı geçerliği analizleri, ölçeğin 10 maddelik nihai Türkçe formunun kuramsal çerçeveye tutarlı biçimde iki faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir: Siyasal Etkisizlik ve Siyasal Güvensizlik. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum indeksleri ($\chi^2/sd = 2.721$, RMSEA = .076, CFI = .943, SRMR = .0605, CFI = .943, GFI = .947 ve AGFI = .907) modelin veriyle kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu kanıtlamıştır. Yakınsak ve ıraksak geçerlik ölçütleri de sağlanmıştır. Ölçüt bağıntılı geçerlik, SYÖ toplam puanlarının Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği ile pozitif ($r = .46$, $p < .01$) Seçilmiş Yetkililerin Güvenilirliği Ölçeği ile ise negatif ($r = -.49$, $p < .01$) ve anlamlı ilişkiler sergilemesiyle desteklenmiştir. Güvenirlik analizleri, toplam ölçek için yeterli iç tutarlılık ($\alpha = .795$) olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, SYÖ'nün Türkiye bağlamında siyasi yabancılaşmayı ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: siyasi yabancılaşma, siyasal etkisizlik, siyasal güvensizlik, ölçek uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik.

Abstract

This study aimed to adapt the Political Alienation Scale (PAS), developed by Cameroonian researchers, into Turkish and examine its psychometric properties. The PAS is a central concept for measuring the increasing political discontent observed in contemporary societies. The study was conducted using data collected via convenience sampling from two distinct participant groups (N = 207 for EFA; N = 300 for CFA). The structural validity analyses demonstrated that the final 10-item Turkish form of the scale exhibits a two-factor structure consistent with the theoretical framework: Political Inefficacy and Political Distrust. The fit indices obtained from both Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) ($\chi^2/sd = 2.721$, RMSEA = .076, CFI = .943, SRMR = .0605, CFI = .943, GFI = .947 ve AGFI = .907) confirmed that the model is acceptably aligned with the data. Convergent and discriminant validity criteria were also met. Criterion-related validity was supported by the fact that the total PAS scores exhibited positive ($r = .46$, $p < .01$) and significant correlations with Dean's Alienation Scale and negative ($r = -.49$, $p < .01$) and significant correlations with the Trust in Selected Officials Scale. Reliability analyses showed sufficient internal consistency ($\alpha = .795$) for the total scale. These findings demonstrate that the PAS is a valid and reliable instrument for measuring political alienation within the Turkish context.

Keywords: political alienation, political inefficacy, political distrust, scale adaptation, validity and reliability.

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹Dr, Fenerbahçe Üniversitesi,
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi/Psikoloji Bölümü,
İstanbul-Türkiye,
gokce.ozkilicci@fbu.edu.tr

Geliş: 17.10.2025
Kabul: 03.01.2026

Atıf için:

Özkılıççı, G. (2026). Siyasal
Yabancılaşma Ölçeği'nin
Türkçeye Uyarlanması:
Geçerlik ve Güvenirlik
Analizleri,
*Journal of Sustainable Equity
and Social Research (JSESR)*,
3(1): 40-53.
DOI: 10.5281/zenodo.18366844

1. GİRİŞ

Siyasal yabancılaşma, günümüzde birçok toplumda artan siyasi hoşnutsuzluk ve vatandaşların siyasete olan güven düşüklüğünün altında yatan merkezi bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kavram, bir bireyin siyasete, kurumlara ve siyasi liderlere karşı deneyimlediği nispeten kalıcı bir uzaklaşma, güvensizlik ve alaycılık hissi olarak tanımlanan karmaşık bir sosyo-psikolojik olgudur (Citrin vd., 1975; Mauk, 2017; Mouafo vd., 2023). Siyasal yabancılaşma, sadece bireysel bir durum olmanın ötesinde, demokratik katılımın niteliğini ve siyasi istikrarı doğrudan etkileyen önemli bir toplumsal sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle, kavramın doğru bir şekilde anlaşılması, ölçülmesi ve nedenlerinin analiz edilmesi, güncel siyaset bilimi ve sosyal psikoloji araştırmaları için hayati bir öneme sahiptir.

Siyasal yabancılaşma, birçok toplumda güncel bir fenomen olmasına rağmen, son yıllarda kuramsallaştırılmasına yönelik çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Bu alandaki akademik ilgisizliğin bir sonucu olarak, şimdiye kadar ortaya konan kuramsal çalışmalar, siyasal yabancılaşmanın nedenleri, belirtileri ve sonuçları hakkında yalnızca demokratik bağlamlardaki verileri sunmaktadır (Fox, 2015). Ancak bu kavram, herhangi bir siyasi sistemle sınırlı olmayıp, demokratik ve komünist sistemler de dahil olmak üzere farklı rejimlerde yaygınlık ve yoğunluk açısından değişiklik gösterebilmektedir. Türkiye bağlamında bu kavramı ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu ve ağırlıklı olarak siyaset bilimi ve sosyoloji ekseninde ele alınan çalışmalardan oluştuğu görülmektedir (Doğan, 2016; Ergil, 1980). Bu durum, kavramın Türkiye özelinde psikolojik ve sosyo-politik dinamiklerinin derinlemesine incelenmesi için bir metodolojik boşluk yaratmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, Kamerunlu araştırmacılar (Mouafo vd., 2023) tarafından geliştirilen Siyasal Yabancılaşma Ölçeği'nin Türkiye

bağlamında kullanılmak üzere Türkçeye uyarlanması ve bu uyarlama sürecinde ölçeğin psikometrik özelliklerinin (geçerlik ve güvenirlik) kapsamlı bir şekilde incelenmesidir. Bu uyarlama çalışması, Türkiye'deki siyasal yabancılaşma düzeylerini ve boyutlarını ampirik olarak inceleyecek gelecekteki araştırmalar için geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı sağlamayı hedeflemektedir.

2. ALANYAZIN TARAMASI

Akademik çalışmalarda, siyasal yabancılaşmanın boyutları sıklıkla sosyal psikolog Melvin Seeman'ın (1959) tipolojisi ve Ada W. Finifter'ın (1970) siyasete uyarlanmış çalışmaları üzerinden ele alınmaktadır. Siyasal yabancılaşma, genel olarak iki ana boyutun olumsuz biçimde deneyimlenmesiyle ortaya çıkan ve etkisizlik hissi ile siyasi kurumlara duyulan güven eksikliğinin birleşimi olarak tanımlanmaktadır:

Siyasi Etkisizlik (Political Inefficacy): Bireyin, kendi eylemlerinin (örneğin oy kullanma, siyasi katılım) siyasi gidişatı veya yetkililerin kararlarını etkileyemeyeceğine dair inancıdır (Allamong, 2024; Mauk, 2017). Bu durum, bireyin, kendisi gibi insanların siyasi sistem üzerinde hiçbir söz hakkı olmadığı inancını yansıtır (Dalton, 2007; Korzenowski 1994). Politik güçsüzlük olarak da adlandırılan bu boyut, siyasi olayları etkileme konusunda algılanan bir yetersizliği ifade eder ve vatandaşların siyasal katılımını azaltarak yabancılaşmayı derinleştirebilir. Bazı araştırmacılar bu boyutu, seçim süreci gibi girdilerden uzaklaşmayı ifade eden Girdiye Dayalı Yabancılaşma ile ilişkilendirir (Allamong, 2024).

Siyasi Güvensizlik (Political Distrust/Cynicism): Bireyin siyasi liderlerin ve kurumların yozlaşmış, bencil ve yetersiz olduğuna inanması, dolayısıyla onlara karşı şüpheli, memnuniyetsiz, düşmanca ve güvensiz olmasıdır (Allamong, 2022; Allamong, 2024). Bu, liderlerin kendi isteklerini gerçekleştirmek için çalıştığına dair inancı yansıtır ve güven eksikliği şeklinde somutlaşır (Allamong,

2024; Mason vd., 1985). Bu boyut, genellikle hükümetin performansına yönelik güvensizlik veya alaycılık olarak tanımlanan Çıktıya Dayalı Yabancılaşma olarak da sınıflandırılmaktadır (Allamong, 2024).

Siyasal yabancılaşmanın temelinde, geniş bir yelpazeye yayılan yapısal, kurumsal ve davranışsal faktörler bulunmaktadır. Bu durumun temel kaynaklarından biri, zayıf kurumsal performans ve yönetsel beklentilerin karşılanmamasıdır. Ayrıca, artan sosyal eşitsizlikler, zayıf yurttaşlık bağları ve özellikle düşük eğitilmiş kesimlerde gözlemlenen yanlış tanınma duyguları (toplumda anlamlı bir rol oynama hissinden yoksunluk ve diğer sosyal gruplardan daha az değerli hissetme hissi), yabancılaşmayı besleyen yapısal etkenlerdir (Abravanel & Busch, 1975; Ambler, 1975; van Noord vd., 2023). Ekonomik alandaki belirsizlik, özellikle de işsizlik ve güvensizlik, kurumlara olan inancı daha da aşındırırken (Giustozzi, 2023; Kumlin vd., 2017; Macháčková & Tkaczyk, 2020) siyasal şiddetin varlığı seçmenlerin yabancılaşmasıyla doğrudan ve pozitif bir ilişki içindedir (Igiebor, 2022a). Bu dışsal nedenlerin yanı sıra, yabancılaşmanın kendine özgü bir psikolojik dinamiği de mevcuttur. Igiebor'a (2022a) göre, siyasi yabancılaşmanın altında yatan psikolojik dinamikler, bireylerin kişisel zorluklarını (bu sorunlar temelde siyasi olmayan bireysel koşullara dayansa bile) siyasi sisteme atfederek dışsallaştırma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Bu çok boyutlu nedenler, nihayetinde siyasi davranış ve tutumları şekillendiren sonuçlara yol açmaktadır. Siyasal yabancılaşma, siyasi süreçten tamamen çekilmekten, siyasi sisteme meydan okumayı amaçlayan aktif ve alışılmadık katılım biçimlerine kadar uzanan bir davranış yelpazesinde kendini gösterir. Güvensizliğin artması, vatandaşların geleneksel katılımının azalmasına (seçimlere katılımın düşmesi gibi) ve dolayısıyla toplumsal parçalanmanın artmasına neden olabileceği (Igiebor, 2022a) gibi hayal kırıklıklarının

alternatif katılım kanallarına (protestolar, doğrudan demokrasi veya popülist tercihler gibi) yönlenmesi şeklinde sonuçlar da doğurabilmektedir (Johnson, 1994; Kim, 2005). Yabancılaşmış bireyler her zaman geri çekilmemekte ve yabancı hissettikleri siyasi sisteme saldırmalarına da yol açabilmektedir. Bu kişiler, siyasi sisteme meydan okumayı amaçlayan aktif, geleneksel olmayan eylemlere daha yatkın olup, aşırılıkçı çağrılar için seferberlik potansiyeli taşıyan bir kitleyi temsil ederler. Bir başka deyişle, siyasi olarak yabancılaşmış kişilerin "aşırılıkçı çağrılar için ideal bir kitle" olarak kabul edilmekte ve diğer geleneksel olmayan siyasi eylemlerde (gösteriler ve ayaklanmalar, vb.) bulunma olasılıkları daha yüksek olabilmektedir (Igiebor, 2022b). Bazı çalışmalar (Dahl vd., 2020; Valgarðsson, 2019) yabancılaşma ve kayıtsızlık arasında net bir ayrım yaparak, yabancılaşmış bireylerin siyasete daha fazla ilgi duyabileceklerini, ancak korku veya boşuna çabalama hissi gibi belirli nedenlerle katılımdan kaçınabileceklerini savunmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. KATILIMCILAR

Ölçek uyarlama çalışmalarında genellikle ölçekteki madde sayısının en az beş katı büyüklükteki bir katılımcı grubuyla çalışılması (Tavşancıl & Keser, 2002) ve ortalama 300 kişiden veri toplanması önerilmektedir (Field, 2018; Stevens, 2012). Bu bilgilerden yola çıkarak 3 farklı ölçek yer alan ve toplam 34 maddelik sorulardan oluşan bu çalışma için en az 170 katılımcıya ihtiyaç bulunmaktadır. Eksik ve hatalı verilerin olabileceği göz önünde bulundurularak en az 320 katılımcıya ulaşılmıştır.

Bu çalışma, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak, iki farklı katılımcı grubu ile yürütülmüştür. İlk gruptan elde edilen verilerle açılımlı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz için toplam 215 katılımcıya ulaşılmıştır. Kontrol sorusuna yanlış cevap veren 8 kişiden elde edilen veri çıkarıldıktan sonra 207 (95 kadın, 112 erkek)

katılımcının verileriyle analiz gerçekleştirilmiştir (Yaşort. = 42.01, SS = 18.23).

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla, doğrulayıcı faktör analizi farklı bir grupta uygulanmıştır. Analiz için toplam 320 katılımcıya ulaşılmıştır. Kontrol sorusuna yanlış cevap veren 20 kişiden elde edilen veri çıkarıldıktan sonra yaş ortalaması 41.17 (SS = 17.45) olan 300 (139 kadın, 161 erkek) katılımcının verileriyle analizler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların gelir durumuna yönelik verdikleri cevaplar incelendiğinde %14'ü gelirinin giderinden az olduğunu; %55,7'si denk olduğunu ve %30,3'ü ise gelirinin giderinden fazla olduğunu bildirmiştir. Ayrıca araştırmaya katılanların ideolojik konumlarını belirlemek için sorulan soruya verdikleri yanıt incelendiğinde, %66,6'sı sol kanatta; 26'sı merkezde ve %7,4'ü ise sağ kanatta konumlandırmıştır.

3.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından araştırmaya uygun olacağı düşünülen soruları içermektedir. Yaş, cinsiyet, ailenin gelir durumu, konum ve siyasete duyulan ilgi sorularından oluşmaktadır.

Siyasal Yabancılaşma Ölçeği (SYÖ): Mouaf ve arkadaşları tarafından 2023 yılında geliştirilmiştir. Alan yazınındaki üç adım takip edilerek oluşturulmuştur. Değerlendirilecek alanın/yapının belirlenmesi, maddelerin oluşturulması ve aracın ilk versiyonunun formüle edilmesi sağlanmıştır. Ölçek, siyasal etkisizlik ve siyasal güvensizlik boyutlarını ölçen 12 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar, 1'den (kesinlikle katılmıyorum) 7'ye (kesinlikle katılıyorum) kadar olan 7'li Likert ölçeğini kullanarak maddeleri yanıtlamışlardır. Ancak, ölçeğin Türkiye örneklemindeki bilişsel kolaylığını ve yanıt kalitesini artırmak amacıyla, bu çalışmada 5'li Likert (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum) olarak kullanılmıştır. Bu değişiklik, psikometri alan yazının da belirttiği üzere, güvenilirliği ve ölçüm duyarlılığını korurken (Cox, 1980), katılımcıların aşırı uç seçeneklerden

kaçınma eğilimini dengeleme maksadıyla yapılmıştır. Orijinal çalışma kapsamında yapılan güvenirlik analizi sonuçlarına göre Siyasal Yabancılaşma Ölçeği, genel iç tutarlılık açısından iyi bir güvenirlik katsayısı ortaya koyarken ($\alpha = .82$), iki boyut için de kabul edilebilir değerler ortaya çıkmıştır (Siyasal Etkisizlik: $\alpha = .77$; Siyasal Güvensizlik: $\alpha = .79$).

Seçilmiş Yetkililerin Güvenilirliği Ölçeği (SYGÖ): Flanagan, Syvertsen ve Stout (2007) tarafından geliştirilen ve Akfırat ve Çok (2013) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan "Seçilmiş Yetkililer ve Hükümete Karşı Tutumlar Alt Ölçeği"nin altboyutlarından biri olan "Seçilmiş Yetkililerin Güvenilirliği" bu çalışmada seçilmiş siyasi yetkililere duyulan güveni ölçmek için kullanılmıştır. Seçilmiş Yetkililerin Güvenilirliği beş sorudan oluşmakta ve 5'li Likert tipindedir. Uyarlama çalışmasında bu alt boyutun Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise güvenirlik katsayısı .81 bulunmuştur. Çalışma kapsamında seçilmiş yetkililere duyulan güvensizlik ölçüleceğinden dolayı puanlar ters olarak kodlanmıştır. Böylece yüksek puanların güvenden ziyade daha yüksek bir güvensizlik ile ilişkilendirilmesi sağlanmıştır.

Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği (DYÖ): Seeman'ın (1983) kuramından yola çıkarak geliştirilmiş olan bu ölçek, yabancılaşmanın üç boyutunu (güçsüzlük, kuralsızlık, toplumsal yalıtılmışlık) ölçmektedir. Türkçeye uyarlama çalışması Yalçın ve Dönmez (2017) tarafından yapılmıştır. Orijinal ölçek 24 madde içerirken, Türkçe uyarlama çalışması kapsamında 17 maddeye inmiştir. Ölçek, beş dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .79, test tekrar test güvenirlik katsayısı ise .74 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada güvenirlik katsayısı .81 olarak hesaplanmıştır.

3.3. İŞLEM

Ölçeğin Türkçeye uyarlanması için gerekli izin orijinal çalışmanın yazarlarından biri olan Gustave

Adolphe Messanga ile elektronik postayla iletişime geçilerek alınmıştır. Çalışmanın ilk aşaması orijinal ölçekte yer alan 12 maddenin farklı uzmanlık alanlarında (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Psikoloji) olan ve İngilizceye hâkim üç akademisyen tarafından Türkçeye çevrilmesiyle gerçekleşmiştir. Daha sonra yapılan çeviriler araştırmacı tarafından değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılmıştır. İkinci aşamada iki akademisyen (İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Psikoloji) Türkçe formun geri çevirisini yapmış ve bu çeviriler orijinal ölçek ile karşılaştırılmıştır. Çeviri işleminin son aşamasında oluşan nihai maddeler ölçme değerlendirme alanında çalışmaları olan iki akademisyen tarafından (Psikoloji) kontrol edilmiştir.

Uygulama aşamasına geçmeden önce Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 08.09.2025 tarihli ve 2025/9-4 FBU protokol numaralı etik kurul raporu alınmıştır.

4. BULGULAR & TARTIŞMA

4.1. YAPI GEÇERLİĞİ

Analiz işlemine başlamadan önce verilerin normal dağılıma uygunluğunu göstermek amacıyla çarpıklık (Skewness) değeri ve basıklık (Kurtosis) değerleri incelenmiştir. Analiz sonucunda hem açımlayıcı faktör analizi (AFA) hem de doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için kullanılan veri setlerinde çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında değiştiği hesaplanmıştır (Tablo 1).

Siyasete Yabancılaşma Ölçeği'nin (SYÖ) yapı geçerliğini test etmek üzere öncelikle AFA yapılmıştır. Kaiser-Meyer Olkin-Bartlett testi sonucunda, KMO katsayısının .818 olduğu; Bartlett testi χ^2 değerinin 823,19 ($p < .001$) anlamlı olduğu görülmüştür. Bu değerler, verilerin açımlayıcı faktör analizi ile modellenmek için yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2007).

4.2. SYÖ'NİN YAPI GEÇERLİĞİNİN TEST EDİLMESİ AMACIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN AFA

Orijinal çalışmada 12 madde ve iki faktörlü bir yapıda olan SYÖ için AFA yapılırken faktör sayısı ikiye sabitlenerek analiz gerçekleştirilmiştir. Muhtemel faktörler arasında ilişki beklenmesinden ötürü yatay rotasyon yöntemlerinden biri olan promax rotasyonu ve "principal axis factoring" metodu kullanılmıştır.

Faktör yapısını netleştirmek amacıyla, binişik maddelerin analizden çıkarılması gerekir. Binişik maddeler, birden fazla faktöre .40 ve üzeri yükler katkı sağlayan ve bu faktör yükleri arasındaki farkı .10'dan az olan maddeler olarak tanımlanmıştır (Çokluk vd., 2018).

Bu bilgidan yola çıkarak ilk olarak binişik madde olduğu tespit edilen 11. Madde atılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Bu haliyle ölçek maddelerinin faktör yükleri .643 ile .847 arasında değişmektedir. Kalan 11 madde ile yapılan nihai analizde ilk faktörün toplam varyansın %38.16'sını, ikinci faktörün toplam varyansın %17.088'ini, iki faktör bir araya gelerek toplam varyansın %54.56'sını açıkladığı görülmüştür. Çok boyutlu ölçek uyarlama çalışmalarında varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl, 2005).

Nihai analizin sonucuna göre, hiçbir maddenin birden fazla faktöre yüklenmediği ve binişik bir madde olmadığı gözlenmiştir. Öz değerlerin (Scree Plot) dağılımı incelendiğinde iki faktörlü yapı ortaya çıkmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

4.3. SYÖ'NİN YAPI GEÇERLİĞİNİN TEST EDİLMESİ AMACIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN DFA

AFA analizi sonucunda elde edilen iki faktörlü yapının doğrulanıp doğrulanmadığını test etmek amacıyla farklı bir örneklemden toplanan veriler ile DFA gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin 11 maddelik iki boyutlu yapısına ilişkin olarak yapılan ilk analiz

sonucunda elde edilen uyum indeksleri: $\chi^2/sd = 4.143$, RMSEA = .103, CFI = .881, GFI = .904, AGFI = .853 ve SRMR = .071 olarak hesaplanmıştır. AFA sonucunda Siyasal Etkisizlik alt boyutunda 12. madde olan “Seçimlerde oy kullanmanın bir anlamı yoktur; sonuçlar yine aynı politikacıların lehine hileyle düzenlenecektir.” ifadesinin Siyasal Güvensizlik altında yer alan değişkenler ile kovaryans bağlantısına sahip olduğu tespit edilmiş ve ölçekten çıkarmıştır.

Tekrar yapılan analiz sonucunda ise $\chi^2/sd = 3.594$, RMSEA = .093, CFI = .906, GFI = .925, AGFI = .878 ve SRMR = .067 olarak hesaplanmıştır. Öneriler doğrultusunda ilk faktörde 3 ve 4, 4 ve 5 ile 6 ve 9'uncu maddelerinin hata kovaryansları ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada aşırı uyum riskinin düşük olduğu değerlendirilmektedir, zira modele yalnızca en yüksek modifikasyon indeksi değerine sahip ve kuramsal olarak gerekçelendirilebilen ilişkilere müdahale edilmiştir. Aynı alt boyutta (etkisizlik) bulunan bu maddeler incelenmiş ve benzer içeriklerin olduğu saptanmıştır. Bu kapsamda belirtilen maddelere dair hata kovaryanslarının tavsiye edilen biçimde modele eklenmesi ile analizler tekrarlanmıştır (Byrne, 2010).

Yapılan ilişkilendirmeler sonucunda elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde (Hooper vd., 2008; Kline, 2011) olduğu gözlenmiştir [$\chi^2/sd = 2.721$, RMSEA = .076, SRMR = .0605, CFI = .943, GFI = .947 ve AGFI = .907'dir. DFA sonucuna göre ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğunun doğrulandığı söylenebilir (Şekil 1).

Şekil 1'de sunulan diyagramdan anlaşıldığı üzere, ölçek maddelerinin standardize yol katsayısı değerleri .44 ile .89 arasında değişmektedir. Yüksek katsayı değerleri, maddelerin ilişkili oldukları faktörlere yüksek düzeyde uyum sağladığını göstermektedir (Başar, 2016). Katsayıların .10'dan küçük olması “küçük etki”; .11-.49 arasında olması “orta etki” ve .50'nin üzerinde olması “büyük etki” gösterdiği anlamına gelmektedir

DFA sonuçlarından hareketle, modelinin yakınsak geçerliğini test etmek amacıyla Birleşik Güvenirlik (Composite Reliability, CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted, AVE) değerleri de çalışma kapsamında hesaplanmıştır. Yakınsak geçerlik sağlanması için AVE değerinin .50'den büyük olması temel bir ölçüt olarak kabul edilir (Fornell ve Larcker, 1981). Bununla birlikte AVE değeri .50'den küçük olması durumunda CR değerinin .60'tan yüksek olması yakınsak geçerlilik için yeterli görülmektedir (Fornell ve Lacker, 1981; Shrestha, 2021). Analiz sonucunda ilk faktör için AVE değeri .435 ve CR değeri .839; ikinci faktör için AVE değeri .425 ve CR değeri .669 olarak hesaplanmıştır. Sonuçlar, ölçeklerin tamamında söz konusu kriterler ve buna bağlı olarak yakınsak geçerliliğin sağlandığını göstermektedir.

Iraksak geçerliğin sağlanması için, MSV değerinin AVE değerinden küçük olması ve alt boyutların AVE karekök değerlerinin hem .50 eşiğini aşması hem de ölçeğin diğer faktörleri arasındaki korelasyon değerlerinden büyük olması beklenmektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Hair vd., 2019). Ölçeğe ilişkin CR, AVE ve MSV değerleri Tablo 3'te verilmiştir. Yapılan analizler tüm bu kriterlerin sağlandığını ortaya koymuştur.

4.4. ÖLÇÜT BAĞINTILI GEÇERLİK

SYÖ'nin ölçüt bağıntılı geçerliği için araştırma grubuna DYÖ ve SYGÖ uygulanmıştır. Buna göre, SYÖ toplam puanları ile DYÖ'nin alt ölçeklerinden güçsüzlük ($r = .43, p < .01$), kuralsızlık ($r = .34, p < .01$), toplumsal yalıtılmış ($r = .36, p < .01$) ve DYÖ toplam puanı ($r = .46, p < .01$) ile pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Ayrıca SYGÖ toplam puanı ($r = -.49, p < .01$) ile negatif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

SYÖ'nin ve alt boyutlarının diğer değişkenler ile ilişkilerini gösteren korelasyon tablosu Tablo 4'te sunulmuştur.

4.5. GÜVENİRLİK ANALİZLERİ

İkinci çalışma grubundan (N = 300) elde edilen verilerle yapılan güvenirlik analizi sonucunda; toplam ölçek puanı için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .795'tir. Alt boyutların Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları ise etkisizlik için .844 ve güvensizlik için .635 olarak belirlenmiştir. Sosyal bilimlerde güvenirlik katsayısı için Büyüköztürk (2011) en az .70 eşiğini önerirken, Şencan (2005) ölçek geliştirme çalışmalarının türüne göre bu alt değeri pilot araştırmalar için .60, temel araştırmalar için .80 ve uygulamalı araştırmalar için .90 - .95 olarak kabul etmektedir. Siyasal güvensizlik alt boyutunun .635 olarak hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık değeri, mükemmel bir güvenirlik düzeyi sunmamakla birlikte, uyarlama çalışmasının niteliği, alt boyutun görece düşük madde sayısı ve Şencan (2005)'in ölçek geliştirme türlerine yönelik önerdiği alt sınır dikkate alındığında kabul edilebilir düzeydedir.

Yarıya bölme yöntemi ile iki yarı (tek ve çift maddeler) arasındaki korelasyon .54 olarak bulunmuştur. Guttman formülü ile korelasyon .68; iki yarının güvenirliği Spearman-Brown formülü ile hesaplandığında eşit olan iki yarı .70 olarak bulunmuştur ve bu katsayılar ölçeğin yeterli güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir. SYÖ'ne ait madde toplam korelasyonları Tablo 5'te gösterilmektedir. Madde-toplam korelasyonlarının negatif olmaması ve minimum .20 düzeyinde olması gerekmektedir (Tavşancıl, 2005). İç tutarlılık katsayıları ve madde toplam korelasyonlarının her ikisi de yeterli görünmektedir ve bu durum SYÖ'nin güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Metin. Bu çalışmada, Siyasal Yabancılaşma Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlanması gerçekleştirilmiş ve ölçeğin psikometrik özellikleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen bulgular, ölçeğin Türkiye bağlamında siyasal

yabancılaşmayı ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Ölçeğin yapı geçerliği, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile incelenmiştir. AFA sonuçları, ölçeğin 11 maddelik Türkçe formunun, orijinal ölçekle tamamen tutarlı biçimde iki faktörlü bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu faktörler, Finifter (1970) ve Seeman'ın (1959) kuramsal çerçevesiyle tam bir uyum içerisinde "Etkisizlik" ve "Güvensizlik" olarak adlandırılmıştır. Etkisizlik boyutu, bireylerin siyasal süreçleri etkileyebilme kapasitesine dair öznel algılarını yansıtırken; Güvensizlik boyutu, siyasi kurum ve aktörlere yönelik inanç eksikliğini temsil etmektedir. Bu iki boyutlu yapı, siyasal yabancılaşma kavramının kuramsal temellerini başarılı bir şekilde yansıtmakta ve kavramın çok boyutlu niteliğini desteklemektedir. DFA sonucunda elde edilen model uyum indeksleri, iki faktörlü yapının araştırma verisiyle kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu kanıtlayarak güçlü bir yapısal geçerlik kanıtı sunmaktadır.

Ölçüt bağıntılı geçerlik analizleri, SYÖ'nün kuramsal olarak ilişkili olması beklenen diğer yapılarla tutarlı ilişkiler sergilediğini göstermiştir. SYÖ toplam puanlarının, Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği'nin alt boyutları ve toplam puanı ile pozitif ve anlamlı ilişkiler göstermesi, siyasal yabancılaşmanın daha genel bir yabancılaşma deneyiminin parçası olabileceği hipotezini desteklemektedir. Bunun yanı sıra, SYÖ toplam puanının Seçilmiş Yetkililerin Güvenilirliği Ölçeği ile negatif yönde ve anlamlı bir ilişki sergilemiştir. Bu negatif ilişki, siyasal yabancılaşma düzeyi yüksek bireylerin siyasi yetkililere daha az güven duyduklarını göstermekte ve ölçeğin ayırt edici geçerliğini desteklemektedir.

Güvenirlik analizleri, ölçeğin iç tutarlılığının yeterli düzeyde olduğunu göstermiştir. Cronbach Alfa katsayısı toplam ölçek için .795 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, sosyal bilimlerde kabul edilen en az .70 eşiğini aşmakta ve temel

araştırmalar için önerilen .80 değerine oldukça yaklaşmaktadır. Ayrıca yarıya bölme yöntemiyle hesaplanan güvenirlik katsayısının da yeterli düzeyde (.70) olması, ölçeğin maddeleri arasındaki tutarlılığını desteklemektedir.

Siyasal yabancılaşma, bireylerin kişisel zorluklarını siyasi sisteme atfetme eğilimi gibi psikolojik dinamiklerle yakından ilişkilidir. Türkiye gibi dinamik ve değişken siyasi ortamlarda, siyasetin psikolojik boyutlarını anlamak, siyasal davranış ve tutumların altında yatan mekanizmaların açıklanması açısından büyük önem taşımaktadır. Ölçeğin Türkçe alan yazınına kazandırılması, siyaset psikolojisi, siyaset sosyolojisi ve ilgili disiplinlerdeki araştırmacılara Türkiye özelinde siyasal yabancılaşma olgusunu sistematik bir şekilde inceleme imkânı sunma ve metodolojik katkı sağlama imkânı sunmaktadır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma, üniversite öğrencileri ve çalışanları içeren karma bir örnekleme yürütülmüştür. Örneklem çoğunlukla sol görüşlü katılımcılardan oluştuğu için, siyasi tutumlar benzer şekilde yüksek eğilim gösterebilir; dolayısıyla bu durum yanıtların çeşitliliğini azaltmış ve ölçeğin boyutlarının (güvensizlik ve etkisizlik) birbirinden ne kadar iyi ayrıştığını görmeyi zorlaştırmış olabilir. Bu nedenle gelecek çalışmalarda, ölçeğin farklı ideolojik (örneğin, sağ, merkez, vb.) gruplar, yaş grupları (örneğin, emekliler, sosyo-ekonomik düzeyler ve eğitim seviyelerini (örneğin, düşük eğitim düzeyine

sahip bireyler) kapsayan örneklemeler üzerinde tekrarlanması önerilmektedir. Bu tür çalışmalar, ölçeğin genellenebilirliğini ve kültürel uygunluğunu daha sağlam bir zemine taşıyacaktır.

İkinci olarak, siyasal yabancılaşmanın, geleneksel olmayan siyasi eylemleri (protestolar, gösteriler, sivil itaatsizlik) veya düşük siyasal katılımı (oy kullanmama, siyasi organizasyonlara üye olmama) yordama gücünün araştırılması, ölçeğin pratik değerini artıracaktır. Bu tür çalışmalar, siyasal yabancılaşmanın davranışsal sonuçlarını daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Ayrıca, nicel bulguları derinleştirmek adına nitel veya karma yöntemli çalışmalar yapılması, siyasal yabancılaşmanın bağlamsal ve psikolojik dinamiklerinin daha bütüncül anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin mevcut siyasal konjonktüründe gözlemlenen derin ideolojik kutuplaşma, kurumlara olan güvenin aşınması, ekonomik belirsizlik ve siyasal katılım kanallarındaki daralma gibi güncel siyasi dinamikler birlikte değerlendirildiğinde, uyarlaması yapılan ölçeğin önemi açıkça görülmektedir. Bu ölçek, seçmenlerin siyasal sisteme yönelik algıladıkları güvensizlik ve siyasal etkisizlik düzeylerini başarılı biçimde ölçtüğünü; güncel siyasal bağlamda geçerli bir araç olarak kullanılabileceğini ve gelecekte yapılacak araştırmalara önemli katkılar sunma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu çalışmaya ilişkin herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma için Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 08.09.2025 tarihli ve 2025/9-4 FBU protokol numaralı etik onay alınmıştır. Çalışma, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazar Katkı Beyanı

Yazarın makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kamu, özel veya sivil toplum kuruluşundan finansal ya da kurumsal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Abravanel, M. D., ve Busch, R. J. (1975). Political competence, political trust, and the action orientations of university. *The Journal of Politics*, 37(1), 57-82.
- Akfırat, O. N., ve Çok, F. (2013). The Turkish adaptation of the scale that effect political and social participation. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 46(2), 369-398.
- Allamong, M. B. (2022). *Three essays on disaffection in American politics* [Doktora Tezi, Texas A&M University].
- Allamong, M. B. (2024). Political alienation and the Trump vote in the 2016 and 2020 US presidential elections. *Public Opinion Quarterly*, 88(1), 1-21. <https://doi.org/10.1093/poq/nfad065>
- Ambler, J. (1975). Trust in political and nonpolitical authorities in France. *Comparative Politics*, 8(1), 31-58.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2. baskı). Routledge
- Citrin, J., McClosky, H., Shanks, J. M., ve Sniderman, P. M. (1975). Personal and political sources of political alienation. *British Journal of Political Science*, 5(1), 1-31.
- Cox III, E. P. (1980). The optimal number of response alternatives for a scale: A review. *Journal of marketing research*, 17(4), 407 - 422. <https://doi.org/10.1177/002224378001700401>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (5. Baskı). Pegem Akademi.
- Dahl, V., Amnå, E., Banaji, S., Landberg, M., Şerek, J., Ribeiro, N., ... & Zani, B. (2020). Apathy or alienation? Political passivity among youths across eight European Union countries. *İçinde, Youth citizenship and the European Union* (ss. 43-60). Routledge. <http://doi.org/10.1080/17405629.2017.1404985>
- Dalton, J. E. (2007). Alienation and Nationalism: Is it possible to increase First Nations voter turnout in Ontario?. *Canadian Journal of Native Studies*, 27(2), 247-291.
- Doğan, S. (2016). *Mahalledeki Akp: Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma: Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma* (4. Baskı). İletişim Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Siyasal yabancılaşma açısından seçime katılma*. AÜSBF Yayını.
- Field A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage Publications.
- Finifter, A. W. (1970). Dimensions of political alienation. *American Political Science Review*, 64(2), 389-410.
- Flanagan, C., Syvertsen, A. K., ve Stout, M. (2007). Civic measurement models: Tapping adolescents' civic engagement. *Circle Working Paper 55*. Pennsylvania.
- Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Fox, S. (2015). *Apathy, alienation and young people: The political engagement of British millennials* (Doktora Tezi, University of Nottingham).
- Giustozzi, C. (2023). The impact of social identity: How unemployment affects civic participation beyond financial strain. *İçinde, Economic sociology in Europe* (ss. 163-186). Routledge.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis*. Cengage Learning.

- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53–60.
- Igiebor, G. S. (2022a). Political alienation and electoral participation in Nigeria's democratization process: A survey of voter behavior in the 2019 general elections. *African Journal of Political Science*, 10(2), 22-37. <https://doi.org/10.36615/ajps.v10i2.1337>
- Igiebor, G. S. O. (2022b). The nature of political alienation and electoral violence in Nigeria: A critical analysis of the 2019 general elections. *Indonesian Journal of Social Science*, 14(2), 104-118. <https://doi.org/10.20473/ijss.v14i2.37689>
- Johnson, M. J. (1994). *Demographics of political alienation in a growing rural timber dependent western Montana community* [Yüksek Lisans Tezi, University of Montana].
- Kim, J. Y. (2005). "Bowling together" isn't a cure-all: The relationship between social capital and political trust in South Korea. *International Political Science Review*, 26(2), 193-213. <https://doi.org/10.1177/0192512105050381>
- Kline, R. B. (2011). *An easy guide to factor analysis*. The Guilford Press.
- Korzeniowski, K. (1994). Political alienation in Poland in days of systemic transformation. *Polish Psychological Bulletin*, 25(3), 187-200.
- Kumlin, S., Stadelmann-Steffen, I., & Haugsgjerd, A. (2017). 'Trust and the welfare state'. İçinde E. Uslaner (Ed.), *The Oxford handbook of social and political trust* (ss. 385-408). Oxford University Press.
- Macháčková, H., & Tkaczyk, M. (2020). The effect of media and political beliefs and attitudes on trust in political institutions: A multilevel analysis on data from 21 European countries. *Communication Today*, 11(2), 64-83.
- Mason, W. M., House, J. S., & Martin, S. S. (1985). On the dimensions of political alienation in America. *Sociological methodology*, 15, 111-151.
- Mauk, M. (2017). The political culture of authoritarian regimes: How macro-political context affects citizens' political value orientations. *Paper delivered at the ECPR Joint Sessions, Nottingham*, 25-30.
- Mouafo, A. V. D., Nemboué, W. T., & Messanga, G. A. (2023). When perceived official terror drives people out of politics: A systemic analysis of political alienation in the context of authoritarian democracy. *Psychology and Behavioral Sciences*, 12(6), 88-98. <https://doi.org/10.11648/j.pbs.20231206.11>
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791. <https://doi.org/10.2307/2088565>
- Seeman, M. (1983). Alienation motifs in contemporary theorizing: The hidden continuity of the classic themes. *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171-184. <https://doi.org/10.2307/3033789>
- Shrestha, N. (2021). Factor analysis as a tool for survey analysis. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 9(1), 4-11. <https://doi.org/10.12691/ajams-9-1-2>
- Stevens, J. P. (2012). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Routledge.
- Şencan, H. (2005) *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Seçkin Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ileri veri analizi*. Nobel Basımevi.
- Tavşancıl, E., & Keser, H. (2002). Development of a Likert type attitude scale towards internet usage. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 1(1), 79-100.

- Valgarðsson, V. O. (2019). Differential turnout decline in Norway and Sweden: A generation of apathy or alienation?. *Scandinavian Political Studies*, 42(3-4), 270-295. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12155>
- van Noord, J., Spruyt, B., Kuppens, T., & Spears, R. (2023). Classified out of society? How educational classification induces political alienation through feelings of misrecognition. *The British Journal of Sociology*, 74(5), 858-872. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.13040>
- Yalçın, Ö., & Dönmez, A. (2017). Sosyal psikolojik açıdan yabancılaşma: Dean'in yabancılaşma ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 150-175. https://doi.org/10.1501/sbeder_00000000143

TABLOLAR & ŞEKİLLER

Tablo 1. Veriler İçin Hesaplanan Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

	N	Çarpıklık	Basıklık	Ort.	SS
AFA için kullanılan veri seti	207	.42	-.11	39.39	8.62
DFA için kullanılan veri seti	300	.22	-.24	39.7	8.73

(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Tablo 2. SYÖ'nin AFA'ne İlişkin Sonuçlar

	Maddeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans
Faktör 1	SYÖ2	.847	4.198	38.163
	SYÖ5	.827		
	SYÖ12	.701		
	SYÖ4	.696		
	SYÖ1	.663		
	SYÖ6	.658		
	SYÖ9	.646		
	SYÖ3	.643		
Faktör 2	SYÖ7	.840	1.804	16.39
	SYÖ10	.701		
	SYÖ8	.686		
Toplam varyans				54.561

(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Tablo 3. SYÖ'nin Yakınsak ve İraksak Geçerlik Kriterleri

	CR	AVE	MSV	Siyasal Etkisizlik
Siyasal Etkisizlik	0.839	0.435	0.032	
Siyasal Güvensizlik	0.669	0.425	0.032	0.178**

(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Tablo 4. Korelasyon Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8
1.DYÖ_Güçsüzlük	-							
2.DYÖ_Kuralsızlık	.66**	-						
3.DYÖ_Yalıtılmışlık	.47**	.38**	-					
4.DYÖ_Toplam	.91**	.82**	.71**	-				
5.SYÖ_Toplam	-.47**	-.43**	-.31**	-.50**	-			
6.SYÖ_Etkisizlik	.40**	.32**	.34**	.44**	-.37**	-		
7.SYÖ_Güvensizlik	.22**	.16**	.16**	.22**	-.49**	.18**	-	
8.SYÖ_Toplam	.43**	.34**	.36**	.46**	-.49**	.94**	.49**	-
Ort	24.84	19.45	18.25	62.54	10.06	20.74	12.12	32.85
SS	4.56	3.01	2.78	8.61	3.57	6.26	2.45	7.09
Min-Max.	14-35	8-25	10-25	38-85	5-20	7-35	4-15	12-50

** $p < ,01$

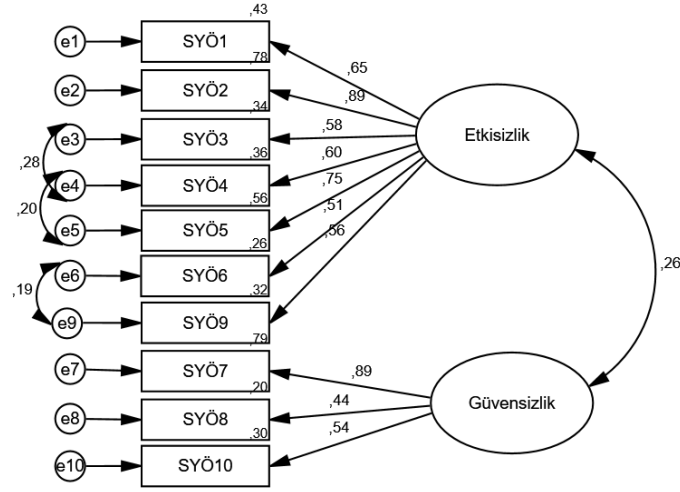
(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Tablo 5. SYÖ'nin Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Madde silinmişse ölçek ortalaması	Madde silinmişse ölçek varyansı	Düzeltilmiş madde- toplam korelasyonu	Çoklu kare korelasyonu	Madde silinmişse Cronbach alfa
SYÖ1	29.08	40.606	.578	.398	.764
SYÖ2	29.61	37.757	.707	.610	.746
SYÖ3	30.41	40.484	.558	.386	.766
SYÖ4	30.16	39.502	.563	.441	.765
SYÖ5	29.86	38.545	.619	.537	.757
SYÖ6	30.48	42.919	.403	.352	.784
SYÖ9	29.63	39.792	.510	.353	.772
SYÖ7	28.57	45.035	.360	.386	.788
SYÖ8	29.13	47.101	.208	.218	.815
SYÖ10	28.75	45.186	.255	.253	.800

(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Şekil 1. SYÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Bağlantı Diyagramı

CMIN=84,345; DF=31; CMIN/DF=2,721; RMSEA=,076; CFI=,943; GFI=,947

(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİME ERİŞİMİN FIRSAT EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of Access to Higher Education in Turkey within the Context of Equal Opportunities

Merve YILMAZ¹

Özet

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de yükseköğretime erişimin fırsat eşitliği bağlamında kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktır. Bu çalışma, yükseköğretime erişimde eşitliği etkileyen çok boyutlu faktörleri sistematik bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Bu kapsamda; bölgeler arası gelişmişlik farkları, ailelerin sosyoekonomik ve eğitim düzeyi, toplumsal cinsiyet, engellilik, dijital uçurum, açık ve uzaktan eğitim sistemlerinin rolü, kamu harcamaları, özel ve vakıf üniversitelerinin konumu ile eğitim niteliği gibi başlıklar incelenmiştir. Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi yöntemi benimsenmiştir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK), TÜİK, OECD, PISA, UNESCO ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) gibi güvenilir birincil ve ikincil kaynaklardan derlenen veriler, içerik analizi tekniğiyle tematik olarak sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye'de yükseköğretime erişimde fırsat eşitliğinin önünde ciddi yapısal engeller bulunduğunu ortaya koymaktadır. Başlıca engeller, sosyoekonomik eşitsizlikler, belirgin bölgesel farklar, toplumsal cinsiyete dayalı kısıtlar, engelli bireyler için yetersiz erişilebilirlik, derinleşen dijital uçurum (özellikle pandemi sürecinde belirginleşen), eğitim politikalarındaki uygulama boşlukları, devletin eğitime ayırdığı harcamanın yetersizliği ve eğitim niteliğindeki eşitsiz dağılım olduğu ortaya çıkmıştır. Mevcut açık ve uzaktan eğitim sistemlerinin erişimi artırma potansiyeline rağmen, bu sistemlerin pedagojik niteliği ve destek mekanizmalarındaki eksiklikler, yeni eşitsizlik alanları yaratabilmektedir. Çalışma, tüm bu bulgular ışığında, yükseköğretimde fırsat eşitliğini güçlendirmek için kapsayıcı, sürdürülebilir ve veriye dayalı politika reformlarının hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: yükseköğretim, yükseköğretime erişim, fırsat eşitliği, Türkiye.

Abstract

The purpose of this research is to present a comprehensive evaluation of access to higher education in Türkiye within the context of equality of opportunity. This study aims to systematically address the multidimensional factors affecting equality in access to higher education. Within this scope, topics such as interregional differences in development, families' socioeconomic and educational levels, gender, disability, the digital divide, the role of open and distance education systems, public expenditures, the position of private and foundation universities, and educational quality are examined. In this research, the document analysis method, one of the qualitative research designs, is adopted. Data compiled from reliable primary and secondary sources such as the Council of Higher Education (YÖK), TurkStat (TÜİK), OECD, PISA, UNESCO, and the Socio-Economic Development Index (SEGE) are thematically classified and interpreted using content analysis. The findings reveal serious structural barriers to equality of opportunity in access to higher education in Türkiye. The main barriers include socioeconomic inequalities, pronounced regional disparities, gender-based constraints, inadequate accessibility for individuals with disabilities, a deepening digital divide (particularly evident during the pandemic period), implementation gaps in education policies, insufficient public expenditure on education, and unequal distribution of educational quality. Despite the potential of existing open and distance education systems to increase access, deficiencies in pedagogical quality and support mechanisms may create new inequalities. In light of these findings, the study emphasizes the vital importance of inclusive, sustainable, and data-driven policy reforms to strengthen equality of opportunity in higher education.

Keywords: higher education, access to higher education, equality of opportunity, Türkiye.

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹ Dr, Millî Eğitim Bakanlığı, İBB
Barbaros Hayrettin Paşa
Ortaokulu, Türkiye,
mrvbsrn@gmail.com

Geliş: 31.07.2025
Kabul: 14.12.2025

Atıf için:

Yılmaz, M. (2026).
Türkiye'de Yükseköğretime
Erişimin Fırsat Eşitliği
Bağlamında
Değerlendirilmesi,
*Journal of Sustainable Equity
and Social Research (JSESR)*,
3(1): 54-77.
DOI: 10.5281/zenodo.18366968

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylerin yaşam becerilerini şekillendirmenin ötesinde, ulusal kalkınma ve toplumsal refahın temel dinamiğidir. Nitelikli bir eğitim, değişen işgücü piyasasının ihtiyaçlarına yanıt verebilmek ve bireylerin toplumsal konumlarını iyileştirebilmeleri için kritik bir fırsat penceresi sunar (Bourdieu & Passeron, 2005; Aslankurt, 2013). Bu nedenle, eğitim sistemlerinin erişilebilirliği ve eşitlikçi yapısı, sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal bir önceliktir.

Demokratik toplumlarda fırsat eşitliği, bireylerin toplumsal, ekonomik veya siyasal kökenlerine bakılmaksızın, sahip oldukları yetenek ve becerileri ölçüsünde yarışabilmelerini temel alan bir ilkedir. Bu kavram, yalnızca teorik bir fırsat tanınmasının yeterli olmadığı; aynı zamanda bireylerin yarışa eşit koşullarda başlayabilmeleri ve benzer engellerle karşılaşmaları gerektiği düşüncesine dayanır. Bu bağlamda fırsat eşitliği, özellikle dezavantajlı grupların sistem içinde geri kalmaması için desteklenmesini ve böylece meritokratik bir toplum yapısına ulaşılmasını hedefler (Ünal & Özsoy, 1999). Fırsat eşitliği özellikle gelir düzeylerinde ve bölgeler arasında farklılıkların olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önem taşıyan, devletin gelir ve kaynaklarla ilgili hizmet ve imkanları adil biçimde dağıtmasını gerekli kılan, iktisadi, felsefi, sosyal, siyasi boyutları olan bir çalışma alanıdır (İnan & Demir, 2018).

John Roemer, fırsat eşitliğini bireyin kontrolü dışındaki "koşullar" ile kontrolü altındaki "çaba" olmak üzere iki temel kategoriye ayırmaktadır. Ona göre adil bir sistem, bireylerin başarısında arka plan koşullarının değil, kişisel çabanın belirleyici olmasıyla mümkündür (Roemer, 2002). Buradan hareketle, farklılıklar ancak bireysel yetenek ve çabadan kaynaklandığında meşru görülür (Ferreira & Gignoux, 2010). Bu çerçevede, fırsat eşitliğini sadece eğitime erişim değil, aynı zamanda eşit koşullarda erişim hakkı olarak da tanımlar. Nitekim eğitimde fırsat eşitliği, bireylerin toplumsal kaynaklardan eşit yararlanarak potansiyellerini en üst düzeyde geliştirebilmeleri anlamına gelir (Espinoza, 2007; Sen, 1992). Anderson (2007) ise bu perspektifi, eğitime erişim, üst kademelere ilerleme, bireysel

potansiyelin gerçekleştirilmesi ve eğitim sisteminin verimliliğinin artırılması şeklinde somutlaştırmaktadır. Tüm bu yaklaşımlar, eğitim politikalarının hem nicel hem de nitel eşitlik boyutlarıyla değerlendirilmesini zorunlu kılar.

Yükseköğretime erişim ise bireysel potansiyelin gerçekleşmesinin ötesinde, toplumsal refah ve kalkınma için de kritik bir eşittir. Türkiye’de yükseköğretime erişimde gözlemlenen eşitsizlikler, yalnızca akademik başarıyla değil; ekonomik durum, coğrafi konum, cinsiyet ve kültürel sermaye gibi çok katmanlı yapısal faktörlerle şekillenmektedir. Bu araştırma, Türkiye’de yükseköğretime erişimin mevcut durumunu fırsat eşitliği perspektifinden analiz etmeyi, söz konusu sosyoekonomik, coğrafi ve demografik faktörlerin bu süreçteki etkisini ortaya koymayı ve nihayetinde eşitlikçi yükseköğretim politikalarına yönelik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2. ALANYAZIN TARAMASI

Ulusoy (1996: 61–69), formel eğitimin yaygınlaşmasının fırsat eşitliği üzerindeki etkisini iki temel kavramsal model üzerinden değerlendirmektedir: fonksiyonalist model ve çatışmacı model. Fonksiyonalist yaklaşıma göre, eğitim bireyleri bilişsel olarak eşitleyerek, onların rekabetçi iş piyasasında benzer fırsatlara sahip olmalarını mümkün kılar. Bu modele göre, yoksul çocukların yoksulluktan kurtulamamalarının temel nedeni, yeterince eğitilmemeleri ve bilişsel gelişimlerinin desteklenmemesidir. Bu durum, onların yüksek gelirli işlere ulaşamamalarına neden olmakta; dolayısıyla da yoksulluk döngüsü devam etmektedir. Bu döngüyü kırarak en temel unsur ise eğitimde yapılacak reformlardır. Bu bağlamda Ulusoy, birçok reformist ve sosyoloğun, eğitimde fırsat eşitliğini din, dil, ırk ve cinsiyet gibi ayrımcılıkları ortadan kaldıracak, insan koşullarını eşitleyecek bir araç olarak gördüğünü belirtmektedir. Öte yandan çatışmacı model, fonksiyonalist modele bir tepki olarak ortaya çıkmış ve eğitim, toplum ve ekonomi arasındaki ilişkileri daha eleştirel bir çerçevede açıklamaya çalışmıştır. Bu yaklaşıma göre eğitim, toplumsal tabakalaşma örüntüsünün bir devamı niteliğindedir. Zekâ ve bireysel yetenekler dahi bu yapısal eşitsizliklerden

etkilenmekte; değerler sistemi, şans ve sınıfsal konum gibi faktörler, bireylerin eğitim yoluyla elde ettikleri statü ve roller üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu görüş doğrultusunda okullar, sınıf temelli eşitsizliklerin yeniden üretilmesinde ve meşrulaştırılmasında rol oynamaktadır.

Gregorio ve Lee (2002) yaptıkları ampirik çalışmada, eğitimsel başarının ve eğitim olanaklarının daha eşit bir şekilde dağıtılmasının gelir dağılımını değiştirmede önemli rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Araştırma bulguları, eğitimsel genişlemenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin, büyük ölçüde nüfus içindeki eğitimsel kazanım farklılıklarını azaltma düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, eğitim politikalarının yalnızca nicel büyümeyi değil, niteliksel adaleti de gözetmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Eğitimde fırsat eşitliği hem normatif hem de uygulanabilir bir toplumsal hedef olarak birçok ülke tarafından benimsenmiştir (Illich, 2013). Ancak öğrencilerin eğitimde bir üst kademeye geçiş kararları yalnızca yetenek ve ilgi alanlarıyla değil, aynı zamanda ailelerinin ekonomik düzeyiyle de şekillenmektedir. Ekonomik düzeyi yüksek olan aileler, çocuklarına özel dersler, eğitim koçluğu, ders dışı etkinlikler gibi destekleyici kaynaklar sunabilmekte; bu da onların akademik başarı şansını önemli ölçüde artırmaktadır. Buna karşın düşük gelirli aileler bu tür kaynaklara erişemediği için çocukları yapısal dezavantajlarla karşı karşıya kalmaktadır (Shields vd., 2017). Dolayısıyla, eğitimde fırsat eşitliği, yalnızca herkesin okula gitme hakkı değil, benzer olanaklarla eğitime katılımın sağlanması anlamına gelmektedir. Türkiye’de son yıllarda yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümler, gelir eşitsizliklerini ve yoksulluğu derinleştirmiştir. Bu bağlamda, sosyal devlet ilkesiyle hareket eden bir ülke olarak Türkiye’nin, eğitimdeki fırsat eşitsizliklerini gidermeye yönelik yapısal politikalar geliştirmesi gerekmektedir (Değirmencioglu, 2008; Aslankurt, 2013). Eğitim, yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplumun refahı için de kritik bir eşitleyici işlev görmelidir.

Türkiye’de eğitim hakkının sosyal bir hak olarak tanınması, 1824 yılında II. Mahmut döneminde ilköğretimin zorunlu hale getirilmesiyle başlamıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile Müslüman ve gayrimüslim halkın eşit haklara sahip olduğu ilan edilmiş; 1856 Islahat Fermanı ile tüm dinlerden çocukların eşit koşullarda okullara kabul edileceği duyurulmuştur. Ayrıca, tüm cemaatlere kendi okullarını açma hakkı tanınmıştır. 1869’da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim sistemini düzenleyen ilk kapsamlı belge olup, sıbyan mekteplerini hem kız hem erkek çocuklar için zorunlu kılmış, mekteb-i sultani açılması ve idadi mezunlarının toplumsal sınıf farkı gözetmeden kabulü öngörülmüştür. 1913 yılında ilköğretim parasız hale getirilmiştir (Hesapçioğlu & DüNDAR, 2011; Çağır & Türk, 2017). Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, özellikle kız çocuklarının eğitime katılımında önemli artışlar görülmüştür. 1923’te 4.894 olan ilkokul sayısı, 1938’de 10.596’ya ulaşmış; ilkokul öğrenci sayısı ise 336 binden 950 bine yükselmiştir. Okuma yazma oranı %6’dan %22,4’e çıkmıştır. Eğitimde fırsat eşitliğini desteklemek amacıyla, maddi durumu kısıtlı ancak başarılı öğrencilerin eğitimlerine devam etmeleri için 1928’de Türk Eğitim Derneği (TED) kurulmuştur (Ari, 2002; Aydoğan, 2009; Uygun, 2003). Bu gelişmeler, Cumhuriyet’in kapsayıcı ve eşitlikçi eğitim politikalarını yansıtmaktadır.

Türkiye’de eğitim hakkı ve fırsat eşitliği anayasa, milli eğitim kanunları ve kalkınma planları ile güvence altına alınmaktadır. 1982 Anayasası’nın 42. maddesi, eğitim hakkını zorunlu ve parasız ilköğretim kapsamında düzenlerken; 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı olmaksızın eğitim kurumlarının herkese açık olduğunu, maddi imkânları yetersiz başarılı öğrencilere burs ve kredi imkânı sağlandığını belirtmektedir.

Yükseköğretimde fırsat eşitliği konusunda Bologna Süreci önemli bir yer tutmaktadır. Bologna Süreci, 19 Haziran 1999’da İtalya’nın Bologna şehrinde 29 ülkenin eğitim bakanlarının katılımıyla gerçekleşen toplantı ile başlamış, Türkiye ise 2001 yılında Bologna Sürecine Prag’daki konferansta dahil

olmuştur (Gürüz, 2001). 28-29 Nisan 2009 tarihinde gerçekleştirilen Leuven ve Louvain-la-Neuve Bildirgesi, temsil edilmeyen gruplara ait öğrencilerin yükseköğretime erişimini genişletmeyi ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamayı hedeflemiştir (2009). Bükreş Bildirgesi (2012)’nde ise yükseköğretime erişimin toplumsal ilerleme ve ekonomik kalkınma için öncelikli olduğu vurgulanmış, mali desteklerin artırılması ve eşit erişim için ulusal tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir (YÖK, 2022). Bologna Sürecinde, makro düzeyde ilerleme sağlansa da yükseköğretimde dezavantajlı gruplardan gelen öğrenciler için tam anlamıyla erişim sağlanamamıştır (Büyükgöze & Özdemir, 2016).

Yükseköğretime erişim, bireylerin yetenek ve potansiyellerine bağlı olarak üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarına kabul edilme, eğitim alma ve mezuniyete ulaşma fırsatını ifade etmektedir (OECD, 2018). Bu kavram, yalnızca formel kabul kriterleriyle sınırlı olmayıp; ekonomik engeller (harçlar ve geçim masrafları), coğrafi uzaklık, sosyo-kültürel dezavantajlar (cinsiyet, etnik köken) ve akademik hazırbulunuşluk gibi çok boyutlu bariyerlerin aşılmasını da kapsamaktadır (UNESCO, 2020).

Erişimde eşitliğin sağlanması, özellikle dezavantajlı grupların (düşük gelirli bireyler, kırsal nüfus ve engelliler) destekleyici politikalar—burslar, kota uygulamaları ve sosyal destek mekanizmaları—aracılığıyla yükseköğretim sistemine dâhil edilmesini gerektirmektedir (YÖK, 2021). Eğitimde fırsat eşitliği, bireylerin yetenekleri doğrultusunda en üst düzeyde gelişim göstermelerini mümkün kılmak açısından hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim eğitim düzeyi ile sağlık, ekonomik refah ve sosyal hareketlilik arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu çok sayıda araştırmayla ortaya konmuştur (Shields vd., 2017).

Özellikle yükseköğretim, bireylerin yaşam boyu elde edecekleri kazanımlar açısından belirleyici bir aşama niteliğindedir. Ancak Türkiye’de yükseköğretime erişimde yaşanan eşitsizlikler, öğrencilerin yalnızca akademik potansiyellerine

değil; aynı zamanda sosyoekonomik konumlarına, yaşadıkları coğrafyaya ve cinsiyetlerine bağlı olarak şekillenmektedir (Keskiner, 2021; Sağlam, 2020; Akbey, 2006). Bu durum, eğitimde fırsat eşitliği meselesini pedagojik boyutunun yanı sıra güçlü bir sosyal adalet sorunu hâline getirmektedir.

Bununla birlikte, eğitimde fırsat eşitliği tartışmalarının yalnızca nicel erişim göstergeleriyle sınırlı bir çerçevede ele alınması yeterli değildir; bu tartışmalar, farklı toplumsal grupların eğitim deneyimlerinin niteliğini de kapsamak zorundadır. Göçmen ve mülteci kadın öğrencilerin deneyimleri, yükseköğretimde kapsayıcılık söylemi ile fiili uygulamalar arasındaki yapısal boşluğu görünür kılmakta ve eşitlik söyleminin sınırlarını açığa çıkarmaktadır (Dalaman, 2022).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okullaşma oranlarının artırılması, kız çocuklarının eğitime erişiminin sağlanması ve burs-yurt gibi sosyal politikaların geliştirilmesi gibi önemli adımlar atılmış olsa da günümüzde yükseköğretime erişimde fırsat eşitsizliği hâlen önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de yükseköğretim sistemine ilişkin yapılan çalışmaların büyük bir kısmı genel olarak fırsat eşitliği kavramına odaklanmakta, ancak yükseköğretime erişim sürecini bütüncül bir şekilde ele alan ve bu süreci fırsat eşitliği perspektifinden değerlendiren araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu boşluktan hareketle, bu araştırma Türkiye’de yükseköğretime erişimin fırsat eşitliği bağlamında mevcut durumunu ortaya koymayı, farklı sosyoekonomik, coğrafi ve demografik faktörlerin etkilerini analiz etmeyi ve yükseköğretim politikalarının eşitlikçi yapısını sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, Türkiye’de yükseköğretime erişimin fırsat eşitliği bağlamında veriler ışığında değerlendirilmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

- 1) Türkiye’de yükseköğretime erişim ne düzeydedir?
- 2) Bireylerin yaşadıkları coğrafi bölge, ailelerinin gelir ve eğitim düzeyi, cinsiyet ve engellilik

durumu, yükseköğretime erişim üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

- 3) Türkiye’de açık öğretim ve uzaktan eğitim sistemleri, dijital uçurum, devletin yükseköğretime yönelik harcamaları, özel/vakıf üniversitelerinin varlığı ve yükseköğretimdeki nitelik unsurları fırsat eşitliğini nasıl etkilemektedir?

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye’de yükseköğretime erişimde fırsat eşitliği konusunda mevcut durumu veriler ışığında değerlendirebilmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden ise doküman incelemesi deseni benimsenmiştir. Doküman incelemesi, mevcut belgeleri sistemli bir biçimde inceleyerek araştırma problemini aydınlatmayı amaçlayan bir veri toplama yöntemidir (Bowen, 2009). Bu yöntem, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin içeriklerinin analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011: 187).

Bu çalışmada hem birincil hem ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler; Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, PISA (Programme for International Student Assessment), OECD (Education at a Glance) raporları, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), TÜİK verileri, Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) raporları ve ilgili ulusal/uluslararası bilimsel yayınlar gibi güvenilir kurumsal ve akademik kaynaklardan elde edilmiştir. Ayrıca kamuya açık olan politika belgeleri, yönetmelikler, strateji raporları ve istatistiksel veri setleri sistemli biçimde analiz edilmiştir.

Araştırmada, verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, belgelerde yer alan temaların, örüntülerin ve ilişkilerin belirlenmesini sağlayarak araştırma sorularına yönelik anlamlı çıkarımlar yapılmasını mümkün kılar (Krippendorff, 2018). Elde edilen veriler bu doğrultuda temalar hâlinde sınıflandırılmış,

yorumlanmış ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasında okul ile ilgili unsurlar (bina, çevre, aile, okul yöneticileri, öğretmen, vb.), eğitim politikaları ile ilgili unsurlar (finansal kaynaklar, eğitim-öğretim programları, kaynakların dağıtımı, okullaşma oranı), toplumun ve bireylerin ahlaki, kültürel ve ekonomik yapısı yer almaktadır. Yükseköğretimde fırsat eşitliği sorunlarına bakarken üniversite hazırlık sürecini, üniversite öğrenimi sırasını, üniversite sonrası işe yerleşmeyi, kendini geliştirmede imkân ve olanaklarını incelemek gerekmektedir (Tolunay Ateş, 2020).

4.1 YÜKSEKÖĞRETİMDE ERİŞİM

Eğitime erişimle ilgili çalışmalarda genellikle iki temel boyut öne çıkmaktadır. İlki, eğitim sistemi bileşenleri olan öğretmen, okul, sınıf ve ders materyali gibi unsurlara odaklanır. Bu yaklaşım, eğitime erişim ve devamda yaşanan eşitsizliklerin yoksulluk ve işsizlik gibi sorunlara yol açtığını, çözüm olarak ise eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır. İkinci boyut ise yapısal eşitsizliklerin etkisine vurgu yapar; sosyal, ekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı bireylerin desteklenmesini, sosyal adaletin sağlanmasını amaçlamaktadır. Eğitimciler bu yaklaşımı sosyal eşitlik temelinde değerlendirirken, politikacılar istihdama uygun insan kaynağı yetiştirmeye odaklanmaktadır (Aygül, 2018). Yükseköğretimde fırsat eşitliği ise sadece üniversite süreciyle sınırlı olmayıp, öncesi ve sonrasını da kapsayan üç aşamalı bir çerçevede ele alınmalıdır. Bu süreçte karşılaşılan en temel sorunlardan biri yükseköğretimin diğer kademelere göre daha maliyetli olmasıdır. Finansman, yükseköğretime erişimi doğrudan etkileyen başlıca engellerden biridir (Tolunay Ateş, 2020).

Yükseköğretim, 20. yüzyılın ortalarından itibaren hem toplumsal hem de bireysel refahın belirleyicilerinden biri olarak önem kazanmış ve bu durum Türkiye’de yükseköğretime olan talebi

önemli ölçüde artırmıştır (Özoğlu, 2011). Bu artış, özellikle zorunlu eğitimin 4+4+4 sistemine geçilmesiyle birlikte ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde okullaşma oranlarının yükselmesiyle daha da hız kazanmıştır (Özer, 2021). Yükseköğretime olan talebi karşılamak amacıyla 1981 sonrası dönemde Türkiye’de çeşitli yapısal reformlara gidilmiş; mevcut üniversitelerde kontenjan artışı sağlanmış, yeni devlet ve vakıf üniversiteleri açılmış, ikinci öğretim programları ve açık-uzaktan eğitim sistemleri yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca ön lisans ve meslek yüksekokulu sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır (Gür & Özoğlu, 2015).

Ancak tüm bu genişlemeye rağmen, Türkiye’de eğitime erişimde bölgesel, sosyoekonomik ve yapısal eşitsizlikler varlığını sürdürmektedir. Özellikle zorunlu eğitim çağında olan 15-19 yaş grubundaki bireylerin okullaşma oranı %72,5 ile OECD ortalamasının (%84,1) oldukça altında kalmakta; Türkiye, bu göstergede Kolombiya, Meksika, Kosta Rika ve İsrail’in ardından en düşük orana sahip OECD ülkelerinden biri olarak dikkat çekmektedir (TEDMEM, 2024). 2024 yılı itibarıyla yükseköğretimdeki okullaşma oranı %42,7 düzeyindedir (TÜİK, 2025). Yükseköğretimde olan öğrenci sayısı Tablo 1’de verilmektedir. Aynı eğitim-öğretim yılında Türkiye’de 129’u devlet, 79’u vakıf olmak üzere toplam 208 yükseköğretim kurumu faaliyet göstermektedir (YBYS, 2025). Ancak bu niceliksel gelişmelere rağmen, yükseköğretime erişim tüm toplumsal kesimler için eşit düzeyde gerçekleşmemekte; özellikle kırsal alanlarda yaşayanlar, düşük gelir grupları ve engelli bireyler için yapısal engeller devam etmektedir.

Türkiye’de yükseköğretime erişimde yaşanan eşitsizlikler yalnızca okullaşma oranlarında değil, aynı zamanda gençlerin eğitim ve istihdam süreçlerine katılımında da kendini göstermektedir. OECD’nin 2024 verilerine göre, Türkiye’de 18-24 yaş aralığındaki gençlerin %31,1’i ne eğitimde ne de istihdamda (NEET) yer almaktadır. Bu oran, OECD ortalamasının (%13) iki katından fazla olup, Türkiye’yi NEET oranı en yüksek ülke konumuna getirmektedir. Başka bir deyişle, Türkiye’deki

yaklaşık 9 milyon gencin neredeyse 3 milyonu, yani her üç gençten biri, hayatının bu kritik döneminde ne okumakta ne de çalışmaktadır. Okullaşma oranlarındaki düşüklük, 18-24 yaş NEET oranının OECD’de en yüksek seviyede olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

4.2 BÖLGELER ARASI EŞİTSİZLİK

Husén (1972), eğitimde fırsat eşitliğinin önündeki başlıca engeller arasında coğrafi ulaşım sınırlılıklarını, öğrencinin ait olduğu sosyal sınıfı, ebeveynlerin eğitim düzeyini, cinsiyet ve etnik köken gibi sosyokültürel faktörleri göstermektedir. Türkiye’de eğitimde fırsat eşitsizliğinin en yüksek düzeyde olduğu bölge olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi öne çıkmaktadır. Bu durum, bölgenin sosyoekonomik ve kültürel yapısından kaynaklanmaktadır (Akbeý, 2006).

PISA 2022 verileri, Türkiye’de bölgeler arası öğrenci başarısında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmalar, batı bölgelerinin doğu bölgelerine kıyasla yükseköğretimde daha üstün performans sergilediğini ve bu farkın oldukça yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Yükseköğretime girişte hem bölgesel hem de iller arası kayda değer eşitsizlikler bulunmakta, özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri sınav başarısı bakımından geride kalmaktadır. Bu eşitsizlik, sosyoekonomik gelişmişlikteki dengesizliklerle doğrudan ilişkilidir. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE)’nin (2025) ‘İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması’ raporuna göre, gelişmişlik düzeyi en düşük illerin tamamı bu bölgelerde yer almakta ve eğitimde erişim sorunları her kademedede kendini göstermektedir. İllerin gelişmişlik kademeleri Şekil 1’de gösterilmektedir.

Bölgeler arası eşitliğe çözüm üretebilmek amacıyla 3 Aralık 2021–3 Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen 20. Millî Eğitim Şûrası’nın 44., 48. ve 50. maddelerinde dezavantajlı bölgeler öncelikli sayılacak şekilde okulların fiziki koşullarının iyileştirilmesi, kütüphane ve spor tesisleri kurulması gibi öneriler sunulmuştur. Özellikle

kırsal bölgelerdeki öğrencilere ücretsiz sergi, tiyatro ve müze gezisi gibi kültürel faaliyetlerin düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu öneriler doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığı (2022) tarafından başlatılan “Temel Eğitimde 10.000 Okul Projesi” ile dezavantajlı durumda olan okullara akademik, kültürel ve fiziksel destek sağlanması amaçlanmıştır. Ancak ERG (2023) analizleri, bu projede öğretmen niteliği ve müfredat uyumunun yeterince ele alınmamasının, uluslararası göstergelerdeki gerilemeyi açıklayabileceğini belirtmektedir.

OECD Education at a Glance (2024) raporunda Türkiye, kırsal ve kentsel alanlar arasında yükseköğretim erişim farkı en yüksek olan OECD ülkesi olarak gösterilmektedir. Raporda özellikle dikkat çeken bir diğer bulgu, bu coğrafi eşitsizliğin kız öğrencileri daha fazla etkilediğidir. Yükseköğretim Bilgi Yönetimi Sistemi (2025), Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde üniversite başına düşen öğrenci sayısının Batı bölgelerine kıyasla yaklaşık üç kat daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eşitsizlik, Türkiye genelindeki 208 üniversitenin yalnızca 11’inin Güneydoğu Anadolu’da ve 22’sinin Doğu Anadolu’da yer almasıyla da ilişkilidir. Kartal’ın (2009) araştırması da yükseköğretimde bölgeler arası ciddi farklılıklar olduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre, Batı bölgeleri eğitimde daha başarılıdır ve yükseköğretime geçişte hem bölgeler hem de aynı bölgedeki iller arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinin sınav başarılarının düşük olduğu ve bunun fırsat eşitsizliği ile sosyoekonomik dengesizliklerle yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır.

Ekinci’nin (2011) araştırması, yükseköğretimde öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun kentsel bölgelerden geldiğini ortaya koymaktadır. Daha güncel bir çalışma olan Sarı ve Demir’in (2023) araştırması ise Doğu bölgelerinde öğrencilerin %41’inin ekonomik nedenlerle eğitimlerini yarıda bıraktığını (Batı’da bu oran %18), ayrıca yatay geçiş hakkı kullanan öğrencilerin %67’sinin Batı’daki üniversitelere yöneldiğini belgelemiştir. Bu

bulgular, Türkiye’de yükseköğretime erişimdeki bölgesel eşitsizliklerin yalnızca sayısal değil, yapısal ve sistemseldiğini de gözler önüne sermektedir.

4.3 AİLELERİN SOSYOEKONOMİK DURUMU

Eğitim, hukuken her bireyin temel hakkı olarak tanımlansa da Türkiye’de bu hakkın fiilen kullanımında sosyoekonomik koşullar belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle düşük gelirli ailelerin çocukları için eğitim sistemi içerisinde kalmak giderek daha güç hale gelmektedir. Bu durum, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda yapısal bir eşitsizlik sorununun varlığına işaret etmektedir. Son veriler de bu eşitsizlikleri ortaya koymaktadır. ERG’nin (2024) raporuna göre, 2023-2024 eğitim yılında eğitim dışında kalan çocuk sayısı %38,4 oranında artarak yaklaşık 612.814 çocuğa ulaşmıştır. Bu çocukların %53,6’sı erkek, %46,4’ü ise kızdır. Erkek çocukların daha fazla eğitim dışı kalması, ekonomik kriz dönemlerinde ailelerin erkek çocuklarını hane dışı gelir getiren işlerde daha fazla çalıştırmalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilirken; kız çocuklarında ise çocuk yaşta evlilikler ve ev içi bakım yükümlülükleri nedeniyle eğitimden kopuş daha yaygındır. Bu durum, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin eğitime erişimde nasıl yeniden üretildiğini de göstermektedir.

TÜİK’in *İstatistiklerle Çocuk 2023* bülteni, özellikle ergenlik döneminde eğitime devamlılığın kırılganlaştığını göstermektedir. Buna göre, 15–17 yaş grubunda çocukların işgücüne katılım oranı %22,1 olup bu oran erkek çocuklarda %32,2’ye yükselirken kız çocuklarda %11,5 düzeyindedir (TÜİK, 2024a). Bu veriler, düşük gelirli hanelerde eğitimden erken kopuş riskinin daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Eğitimde yapısal eşitsizlikler, yalnızca çocukluk ve gençlik dönemleriyle sınırlı kalmamakta; yetişkin nüfusun eğitim düzeylerine de yansımaktadır. TÜİK’in *Gelir Dağılımı İstatistikleri*, 2024 bültenine göre, 25 yaş ve üzeri nüfusta lise ve dengi okul mezunu oranı alt gelir gruplarında görece düşük kalırken, bu oran üst gelir gruplarında belirgin biçimde artmaktadır (TÜİK, 2024b). Eğitim sistemindeki bu eşitsizlik

dinamikleri, okul türleri arasındaki farklılaşmayla daha da derinleşmektedir. İstanbul Planlama Ajansı’nın (İPA) *Eğitim Kurumlarında Özelleşme ve Dönüşümün Eğitim Hakkı Üzerinden Değerlendirilmesi* başlıklı raporu, özellikle ortaöğretim düzeyinde özel okul oranlarının İstanbul’da Türkiye ortalamasının çok üzerine çıktığını ortaya koymaktadır. Rapora göre, İstanbul’daki liselerin %68,10’u özel okul niteliğindedir; bu durum, eğitimde piyasa temelli yapıların güçlendiğine ve fırsat eşitliği açısından yeni ayrılmalar yarattığına işaret etmektedir (İPA, 2024).

Ailelerin eğitim düzeyi de çocukların akademik başarısı üzerinde belirleyici bir etkidir. TÜİK 2023 verilerine göre, üniversite mezunu annelerin çocuklarının üniversiteye yerleşme oranı %82 iken, bu oran ilkokul mezunu annelerin çocuklarında yalnızca %29’dur. Bu fark, ebeveyn eğitiminin çocukların eğitim sürecine olan katkısını ortaya koymaktadır. OECD PISA 2022 sonuçları da bu durumu desteklemektedir. Örneğin, babası üniversite mezunu olan öğrencilerin matematik puanları, babası üniversite mezunu olmayan öğrencilere kıyasla ortalama 85 puan daha yüksektir. Dinçer’in (2023) çalışması da benzer biçimde, Türkiye’de anne-babası üniversite mezunu olmayan bireylerin üniversite bitirme oranının yalnızca %11 olduğunu, bu oranın OECD ortalamasının (%21) neredeyse yarısı kadar olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitime erişimdeki eşitsizliklerin bir diğer boyutu da ailelerin eğitime yaptığı harcamalarda görülmektedir. Türkiye, devlet ve özel/vakıf kurumları arasında öğrenme ortamları açısından en büyük farklılıkların görüldüğü OECD ülkelerinden biridir. Devlet okullarında sınıf mevcutları ve öğrenci başına düşen öğretmen sayısı, özel okullara kıyasla yaklaşık iki kat fazladır (OECD, 2023). Nitekim MEB 2023 verileri, özel ders alan öğrencilerin Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavında ilk %10’luk dilime girme oranının özel ders almayan öğrencilere göre 3 kat daha yüksek olduğunu göstermektedir. Şimşek’in (2023) beş yıllık panel veri analizi, hane gelirinde yaşanan her 10.000 TL’lik artışın, öğrencinin LGS puanında ortalama 12

puanlı bir artış sağladığını ortaya koymaktadır. TEPAV’ın (2024) 15 ilde gerçekleştirdiği araştırmaya göre ise düşük gelirli ailelerin %68’i, üniversite harçlarını karşılayamadığı için çocuklarını açık öğretime yönlendirmektedir. Bu durum, ekonomik yoksunlukla birlikte nitelikli eğitime erişimin de sınırlandığını göstermektedir.

4.4 CİNSİYET

Erkekler ve kadınlar arasındaki benzerlikler, farklılıklardan çok daha fazla olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, iki grubun birbirinden çok farklı algılanmasına yol açabilmektedir. Tarihsel süreçte, kadınların erkekler kadar zeki olmadığı veya hırs eksikliği taşıdığı gibi yanlış inanışlar, onların eğitimden mahrum bırakılmasını ve ev içi rollerle sınırlandırılmasını meşrulaştırmak için kullanılmıştır (Taylor vd., 2021). Günümüzde ise eğitim sistemindeki yapısal eşitsizlikler (sosyoekonomik, coğrafi vb.), erişim sorunlarını daha da derinleştirmektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu’da okul sayısının yetersizliği ve düşük hane gelirleri, kız çocuklarının eğitimini engelleyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır (ERG, 2023). Ancak, son yıllarda yükseköğretim düzeyinde kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır. Seskir (2017), lisans düzeyindeki cinsiyet dağılımının neredeyse eşitlendiğini ve bu bağlamda cinsiyet eşitsizliğinden söz etmenin anlamlı olmayabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, yükseköğretimden mezun olmanın işgücü piyasasına katılım üzerindeki etkisi cinsiyetler arasında farklılık göstermektedir: Erkeklerde istihdam şansını %24 artırırken, kadınlarda bu oran %130’a kadar çıkmaktadır. Bu durum, kadınların yükseköğretimde kalma eğilimlerinin erkeklerle kıyasla daha yüksek olmasını kısmen açıklayabilir. Buna rağmen, Türkiye’de eğitim durumuna göre yıllık ortalama iş gelirlerinde cinsiyet eşitsizliği bulunmaktadır. 2024 yılı Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Eğitimde cinsiyet eşitsizliği, sosyoekonomik ve coğrafi faktörlerle kesiştiğinde daha karmaşık bir hal almaktadır. TÜİK (2023) verilerine göre, Türkiye’de 25-34 yaş aralığındaki kadınların %38’i yükseköğretim mezunu iken, bu oran erkeklerde %35’tir. Ancak bu genel tablo, bölgesel farklılıklarla

önemli ölçüde değişmektedir. Örneğin, İstanbul’da yükseköğretim mezunu kadın oranı %45’e ulaşırken, Şanlıurfa’da %14’e kadar düşmektedir. Ortaöğretim düzeyinde bile eğitimi tamamlamamış kadınların oranı (%40) ise erkeklerin (%36) oranından yüksektir. Bu veriler, Türkiye’deki cinsiyet eşitsizliğinin katmanlı bir yapı sergilediğini göstermektedir.

2023-2024 akademik yılı itibarıyla, lisans programlarındaki öğrencilerin %49’unu kadınlar oluşturmaktadır (YÖK, 2024). Ancak, ortaöğretim düzeyinde bölgesel eşitsizlikler belirgin bir şekilde devam etmektedir. TEDMEM’in (2024) raporuna göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da kız çocuklarının okullaşma oranı (%68), batı bölgelerindeki (%89) oranın oldukça altındadır. ERG (2023) tarafından yapılan saha araştırması, bu bölgelerdeki ailelerin %42’sinin "kız çocuklarının evlilik dışında bir geleceği olmadığı" şeklindeki toplumsal algı nedeniyle eğitimi yarıda kestiklerini ortaya koymuştur. TÜİK (2024) verilerine göre, yükseköğretim mezunu kadınların işsizlik oranı (%18), aynı eğitim düzeyindeki erkeklerin (%8) iki katından fazladır.

4.5 ENGELLİLİK

Fırsat eşitliği açısından bakıldığında, yükseköğretimde engelli öğrencilerin eğitime erişim sorunları hem sosyal adalet hem de eğitim politikalarının etkinliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi 2023-2024 verilerine göre, Türkiye’de örgün eğitimde kayıtlı engelli öğrenci sayısı Tablo 1’de gösterilmektedir.

Türkiye’de engelli yükseköğretim öğrencilerinin %88’inin açık öğretim programlarında eğitim görmektedir. Özellikle kampüs ortamlarında yaşanan fiziksel, akademik ve sosyal erişim engelleri, engelli öğrencilerin yüz yüze eğitime katılımını önemli ölçüde kısıtlamaktadır (YÖK, 2020).

Farklı engel gruplarının yükseköğretime erişiminde farklı türde zorluklar söz konusudur. Örneğin, görme engelli bir öğrenci ile otizm spektrum bozukluğu olan bir öğrencinin ihtiyaçları birbirinden oldukça farklıdır. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi 2023-2024 verileri, fiziksel engelli

ve görme engelli öğrencilerin diğer engel gruplarına kıyasla yükseköğretime daha fazla erişebildiğini ortaya koymaktadır. Ancak, Eğitimde Görme Engelliler Derneği’nin (EGED) 2023 yılı araştırması, görme engelli öğrencilerin yalnızca %32’sinin ders materyallerine tam olarak erişebildiğini göstermektedir. Bu erişim eksikliğinin temel nedenleri arasında Braille baskı ve sesli materyal yetersizliği öne çıkmaktadır. Bu durum, görme engelli öğrencilerin eğitim süreçlerinde karşılaştıkları en ciddi engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Tekin’in (2019) yaptığı araştırmaya göre, fiziksel altyapının yetersizliği, ulaşım problemleri ve uygun barınma olanaklarının eksikliği, engelli öğrencilerin yükseköğretim yaşamlarını sürdürmelerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu sorunların çözümü için, engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun barınma tesislerinin inşa edilmesi, kampüs içi ulaşımın iyileştirilmesi, özel servis hatlarının oluşturulması ve toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Ayrıca, engelli öğrencilerin aileye olan bağımlılıklarını azaltacak sosyal politikaların geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Yükseköğretim Kurulu, engelli öğrencilerin eğitime erişimini artırmak amacıyla önemli adımlar atmıştır. 2018 yılından bu yana düzenlenmekte olan “Engelsiz Üniversite Ödülleri”, bu çabaların somut bir yansıması niteliğindedir. YÖK tarafından uygulamaya konulan “Engelsiz Üniversite Bayrakları” sistemi aracılığıyla üniversitelerin erişilebilirlik düzeyleri değerlendirilmektedir. Bu sistemde; turuncu bayrak fiziksel erişilebilirliği, yeşil bayrak eğitsel erişilebilirliği ve mavi bayrak sosyokültürel erişilebilirliği temsil etmektedir. Güncel verilere göre, 92 üniversite turuncu bayrak, 45 üniversite yeşil bayrak ve 38 üniversite mavi bayrak almaya hak kazanmıştır. Bu sayılar, özellikle eğitsel ve sosyokültürel erişilebilirlik alanlarında daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, üniversitelerde engelli öğrenci komisyonlarının kurulması, özel yetenek sınavı ile öğrenci kabul eden programlarda engelli bireylerle yönelik %10 kontenjan ayrılması ve erişilebilirlik

odaklı çalıştayların düzenlenmesi diğer önemli gelişmeler arasında yer almaktadır. Ancak, YÖK Başkanı Prof. Dr. Erol Özvar’ın (2022) da ifade ettiği üzere, fiziksel erişimde önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da eğitim materyallerinin erişilebilirliği ve sosyokültürel imkanlar konusunda hâlâ ciddi eksiklikler mevcuttur.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan “2030 Engelsiz Vizyon” raporu (2023), yükseköğretimde erişilebilirliğin artırılmasına yönelik hedefler içermektedir. Bu hedefler arasında; üniversitelerin web siteleri ile e-öğrenme platformlarının erişilebilir hale getirilmesi, ders materyallerinin Braille, sesli betimleme ve işaret dili destekli versiyonlarının hazırlanması, kampüslerde fiziksel erişilebilirlik standartlarının eksiksiz şekilde uygulanması ve engelli öğrencilere yönelik mesleki eğitim ile istihdam projelerinin desteklenmesi yer almaktadır.

4.6 DİJİTAL UÇURUM

Yapay zekâ (AI), nesnelerin interneti (IoT), makine öğrenimi, robotik süreç otomasyonu (RPA), otonom robotlar ve araçlar, büyük veri ve bulut bilişim gibi kavramlar dijital dönüşümün temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan dijital teknolojiler, ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla ekonomik süreçlerin otomasyonuna yönelik artan bir ilgi yaratmıştır. Günümüzde giderek daha belirgin hale gelen bu eğilim, tüm örgütlerin bir değişim sürecinden geçtiği ve bu yeni dijital zihniyetin yaşam kalitesini artırma hedefiyle yönlendirildiğidir. Bu nedenle örgütler, dijital uçurumu azaltmak amacıyla yeni dijital teknolojileri benimsemeye yönelmektedir (Mihai ve diğerleri, 2023). Dijital teknolojiler, eğitim sistemlerini kökten değiştirme potansiyeline sahiptir. Eğitimde dijitalleşme; öğrenme süreçlerinin demokratikleşmesi, kişiselleştirilmiş eğitim olanaklarının sunulması ve küresel eğitim standartlarına erişim gibi birçok fırsatı da beraberinde getirmektedir (UNICEF & European Commission, 2021).

Dijitalleşmenin yol açtığı yeni eşitsizlik biçimi literatürde “dijital uçurum” olarak

tanımlanmaktadır. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği’nin (ITU) 2023 *Dijital Gelişmişlik Endeksi*’ne göre Türkiye, 193 ülke arasında 64. sırada yer almakta; bu sıralama Türkiye’yi Avrupa’da dijital uçurumun en yüksek olduğu üçüncü ülke konumuna taşımaktadır. Türkiye’de dijital uçurumun derinleşmesinde coğrafi farklılıklar, kırsal-kentsel ayrımlar ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri belirleyici rol oynamaktadır.

Özellikle Doğu ve Batı bölgeleri arasında internet ve bilgisayar erişimi ile bağlantı hızı açısından belirgin farklar bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde düşük gelir düzeyiyle bağlantılı olarak dijitalleşme oranları sınırlı kalırken, Batı’daki bazı kırsal iller çevrelerindeki büyük kentlerin gelişmiş internet altyapısından kısmen faydalanabilmektedir. Dijital olanaklardan yoksunluk, kırsal bölgelerden kentlere yönelen göçün önemli itici faktörlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da erkekler ve kadınlar arasında dijitalleşme düzeyleri bakımından anlamlı bir fark gözlemlenmektedir (Ay & Kılıç, 2023, ss. 13–14).

Bu tabloyu destekleyen TÜİK’in 2023 *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*’na göre bireylerin internet kullanım oranı erkeklerde %90,9 iken kadınlarda %83,3 düzeyinde kalmaktadır (TÜİK, 2023). Öte yandan TÜBİSAD’ın *Türkiye’nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2023* raporu, Türkiye’nin dijitalleşme seviyesinin 5 üzerinden 3,09 ile önceki yıla benzer bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Endeks; dijital ekosistem, bireysel kullanım becerileri, eğitim ve kurumsal altyapı gibi çok boyutlu göstergeler üzerinden ölçüm yapmakta ve dijitalleşmenin yapısal boyutlarına dikkat çekmektedir (TÜBİSAD, 2023). Sonuç olarak, TÜİK verileri de dijital teknolojilere erişim ve kullanımda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin devam ettiğini, erkeklerin internet kullanım oranlarının kadınlara kıyasla daha yüksek seyrettiğini göstermektedir (TÜİK, 2024c).

Demir ve diğerlerinin (2023) çalışması, Türkiye’deki devlet ve özel üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler arasında derin bir dijital uçurum bulunduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre,

düşük gelirli yükseköğretim öğrencilerinin %66,4’ünün kişisel bilgisayar bulunurken, yüksek gelirli öğrencilerde bu oran %89,9’a ulaşmaktadır. Ayrıca kentte yaşayan üniversite öğrencileri, kırsal kesimde yaşayanlara kıyasla 3,83 kat daha fazla sabit geniş bant internet erişimine sahiptir. UNICEF’in 2022 tarihli raporuna göre Türkiye’de kırsal kesimde yaşayan gençlerin %41’i düzenli internet erişiminden yoksundur. OECD’nin “Education at a Glance: Türkiye Özel Raporu” ise özel okul öğrencilerinin %92’sinin kişisel bilgisayara sahip olduğunu, bu oranın devlet okullarında %57’ye düştüğünü ve üniversite düzeyinde bu farkın %22 puan olduğunu göstermektedir.

Eğitim Reformu Girişimi’nin (ERG) 2023 tarihli “Pandemi Sonrası Eğitimde Dijital Uçurum” başlıklı araştırmasına göre, öğretmenlerin %61’i öğrencilerinin en az üçte birinin dijital araçlara erişimi olmadığını belirtmiş, bu oranın dezavantajlı bölgelerde %83’e çıktığı görülmüştür. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2024) “Eşit Dijital Gelecek” projesi kapsamında 1,2 milyon öğrenciye tablet dağıttığını açıklamış; ancak bu cihazların sadece %43’ünün aktif olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu veriler, dijital uçurumun eğitimde fırsat eşitsizliğini daha da artırdığını açıkça ortaya koymaktadır.

4.7 PANDEMİ SÜRECİ

2019’un sonunda başlayıp küresel bir pandemiye dönüşen COVID-19, eğitimi de derinden etkilemiş ve öngörülemeyen sonuçlar doğurmuştur (WHO, 2020). Sosyal mesafe ve karantina önlemleri kapsamında okul ve üniversitelerin kapatılması, dünyada 1,6 milyar öğrenciyi etkilemiştir (Bozkurt, 2020). UNICEF (2021) verileri, 168 milyon çocuğun okulunun neredeyse bir yıl kapalı kaldığını ve okulların sadece bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda psikososyal destek ve sağlık hizmetleri için de hayati olduğunu göstermiştir. Bu kapanmalar, en savunmasız gruplardaki çocuklar için okulu bırakma, çocuk evliliği ve çocuk işçiliği riskini artırmıştır. Okulların kapalı kalma süreleri ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle doğrudan ilişkili olmuştur. 2020’nin ilk çeyreğinde düşük gelirli

ülkelerde ilköğretimdeki çocukların %86’sı okula gidemezken, bu oran yüksek gelirli ülkelerde %20 olmuştur (Yıldız & Vural, 2020).

Türkiye’de pandemide eğitimi kesintiye uğrayan yaklaşık 25 milyon öğrenci olmuştur. Uzaktan eğitim, her öğrencinin aynı imkânlara sahip olmadığı gerçeğini ve eğitimdeki fırsat eşitsizliğini daha görünür kılmıştır (Aktaş & Çabar, 2023: 12). Evinde interneti olmayan öğrenci oranı %24,1, bilgisayarı olmayan öğrenci oranı ise %33,3 idi. Bu dijital uçurum, devlet ve özel okul öğrencileri arasında da belirginleşmiştir (TEDMEM, 2020). Hanelerde yeterli cihaz bulunmaması veya paylaşılması, EBA’ya erişimin büyük ölçüde (%60) cep telefonu ile sağlanması, bilgisayar eksikliğinin ciddiyetini ortaya koymuştur.

Coğrafi olarak bakıldığında eğitimde fırsat eşitsizliğinin derinleştiği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde hanelerin %75,5’inde sabit internet bulunmamaktadır. Bu oran Türkiye ortalamasının çok üzerindedir. Diyarbakır’da çocukların %72’si dijital cihaz eksikliği nedeniyle eğitime erişememiş, %19,4’ü ise çalışmaya başlamıştır. Kırsal alanlarda ise internet altyapısı, cihaz yetersizliği ve elektrik kesintileri temel sorunlar olmuştur (UNICEF, 2023).

Bu dönemde yükseköğretim düzeyinde benzer sorunlar yaşanmıştır. Kent merkezlerindeki öğrenciler teknik altyapıya daha kolay erişse de psikolojik stres yaşamış; kırsaldakiler ise fiziksel avantajlarına rağmen internet ve cihaz eksikliği nedeniyle eşitsizlikle karşılaşmıştır (Aydın & Köse, 2021). Dindar ve diğerlerinin (2022) çalışması, öğrencilerin yetersiz teknik altyapı, pedagojik eksiklikler, adil olmayan değerlendirme ve karar alma süreçlerinden dışlanmış hissetme gibi çok boyutlu sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur. Sonuç olarak, pandemi dönemi, eğitimde fırsat eşitliğinin sadece dijital erişimle değil, aynı zamanda psiko-sosyal destek, fiziksel altyapı ve bölgesel imkânlar gibi birbiriyle bağlantılı pek çok faktörle sağlanması gerektiğini göstermiştir.

4.8 AÇIK ÖĞRETİM VE UZAKTAN EĞİTİM

Dijital eğitim, özellikle dezavantajlı kesimlerden gelen bireylerin eğitime erişimini desteklemesi bakımından önemli bir araç olarak görülmekte ve bu yönüyle eğitimde alternatif bir yol olarak değerlendirilmektedir. Eğitsel bilginin dijital ortamlarda kolay erişilebilir hâle gelmesi; ev okulu, açık öğretim ve uzaktan eğitim gibi modellerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Uzaktan eğitim, öğrenme sürecini çok boyutlu ve fırsatlar barındıran bir yapı olarak ele alırken, bağlamsal faktörlerin öğrenme ve öğretme süreçleri üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır (Koseoğlu & Bozkurt, 2018). Dijital eğitimin örgün eğitime alternatif olarak ortaya çıkması kimi zaman bireysel tercihlere, kimi zaman ise zorunlu koşullara dayanmaktadır. Ekonomik nedenlerle örgün eğitime katılamayan bireyler için dijital eğitim zorunlu bir çözüm olarak öne çıkarken, kültürel engeller –örneğin kız çocuklarının eğitime katılımı ya da ev-okul kültürü çatışmaları– dijital eğitimi seçenekli bir yol hâline getirebilmektedir (Kaysılı, 2023: 1432). Bu durum, açık ve uzaktan eğitimin yalnızca bireysel tercihlere değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin yarattığı zorunluluklara da dayandığını ortaya koymaktadır. Açık ve uzaktan eğitimin fırsat eşitliği açısından bir diğer olumlu yönü ise maliyet avantajıdır. Açık öğretim programlarının barınma, ulaşım, yemek gibi dolaylı eğitim giderlerini ortadan kaldırması, eğitim hizmetlerine erişimi kolaylaştırmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı, bu sistemin engelli bireyler, ev hanımları ve tutuklu/hükümlüler gibi geleneksel eğitim sisteminin dışında kalan bireyler için eşitlikçi bir eğitim imkânı sunduğunu ve bu yolla alınan diplomaların örgün eğitimle eşdeğer olduğunu belirtmektedir. Nitekim açık öğretim sisteminin kurulmasıyla birlikte, artan talepleri karşılamak amacıyla üniversite ve kontenjan sayılarında artış sağlanmış; ön lisans ve lisans programları genişletilmiştir (Kandemir, 2014).

Açık öğretim ve uzaktan eğitim uygulamalarının sosyal adalet üzerindeki etkileri Bali ve diğerleri (2020: 9-10) tarafından çeşitli boyutlarda incelenmiştir. Yenilenebilir ödevler, açık bağlantılı dersler, öğrenci odaklı dijital alanlar gibi uygulamalar; ekonomik, kültürel ve politik

eşitsizlikleri dönüştürücü ya da iyileştirici şekilde ele alabilmektedir. Ancak bu uygulamalar, dijital erişim eşitsizlikleri, güvenlik riskleri ve kurumsal sınırlamalar gibi faktörlerle birlikte değerlendirildiğinde, bazı kesimler için olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli de taşımaktadır. Bu nedenle, açık öğretim ve uzaktan eğitim uygulamalarının sosyal adalet hedeflerine ulaşabilmesi için bağlama duyarlı, katılımcı ve eleştirel bir tasarım anlayışıyla yürütülmesi gerekmektedir. Nitekim her ne kadar dijital eğitim, örgün eğitime erişimi olmayan bireyler için önemli bir alternatif olarak sunulsa da bu katılım biçimlerinin çoğu zaman mevcut eğitim eşitsizliklerinin bir yansıması olduğu görülmektedir. Özellikle pandemi sürecinde olduğu gibi bireylerin tamamen eğitimden kopma riski taşıdığı dönemlerde uzaktan eğitim, eğitim hakkını sürdürebilmek adına kurtarıcı bir alternatif olarak öne çıkarken; bu sürecin etkili olabilmesi için sosyal destek mekanizmalarının varlığı büyük önem arz etmektedir (Koseoğlu & Bozkurt, 2018).

MEB istatistiklerine göre, 2023-2024 eğitim öğretim yılında açık öğretim kurumlarında toplam 1.229.802 öğrenci öğrenim görmektedir. Kandemir (2014) bu öğrencilerin büyük çoğunluğunu çalışan bireylerin oluşturduğunu ve bunun hayat boyu öğrenme ve eğitimde fırsat eşitliğini destekleyen bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, bazı öğrencilerin maddi yetersizlikler nedeniyle açık veya uzaktan öğretimi tercih ettikleri de belirtilmektedir.

Bununla birlikte, açık ve uzaktan eğitimdeki mezuniyet oranları örgün eğitime kıyasla oldukça düşüktür (Can, 2019). Bu durum, ders materyallerine erişim, öğrenme ortamları, ölçme ve değerlendirme süreçleri gibi faktörlerin daha yakından incelenmesini gerektirmektedir. AÖF'nin 2023 tarihli "Öğrenci Memnuniyet Anketi"ne göre, öğrencilerin yaklaşık %40'ı ders materyallerine erişimde teknik sorunlar yaşadığını belirtmiştir. Pandemi dönemindeki uzaktan eğitim deneyimlerinde de benzer teknik sorunlar öne çıkmıştır (Çavuşoğlu & Tepebaşılı, 2022; Tüzün & Yörük Toraman, 2021).

4.9 DEVLETİN EĞİTİME AYIRDIĞI HARCAMA

Devletin vatandaşlarına eğitim görevini yerine getirmesi ve eşit eğitim koşulları yaratması ülkenin ekonomik gücü ile ilgilidir. Bu ekonomik güç ise ülkenin gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılıdır. Neredeyse tüm ülkelerin kendi gelir düzeyleri o ülkenin eğitim harcamalarının tutarını ve artış hızını, vatandaşlarının yaşam düzeyini, eğitimde birim giderlerin miktarını etkilemektedir (Özgen, 1996). Uluslararası düzeyde eğitime ayrılan kaynakları karşılaştırdığımızda Türkiye, ilköğretimden yükseköğretime kadar olan eğitim süresinde öğrenci başına düşen kamu harcamalarında 5.425 dolar ile Meksika’dan sonra en düşük harcama yapan OECD ülkesi konumundadır. Eğitim kademelerine göre öğrenci başına yapılan toplam eğitim harcaması Tablo 2’de gösterilmektedir (TEDMEM, 2025).

Öğrenci başına yapılan kamu eğitim harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki oranı Türkiye’de OECD ortalamasının gerisinde kalmaktadır. Türkiye’nin GSYH içindeki yükseköğretime yaptığı eğitim harcaması oranı %4,2 ile OECD ortalamasına eşit görünse de bu düzeyin sürdürülebilir olmadığı ve yıllar içinde artış göstermediği gözlemlenmektedir. Öğrenci başına yapılan harcamanın kişi başına düşen GSYH’ye oranı ise Türkiye’de %33,7 iken, OECD ortalaması %38’dir (TEDMEM, 2025). TÜİK’in 2023 verileri, yükseköğretim düzeyinde öğrenci başına yapılan kamu harcamasının yaklaşık 84.759 TL’ye yükseldiğini göstermektedir. Bu tutar, 2022 yılında kaydedilen 42.027 TL ile karşılaştırıldığında, bir yıl içinde neredeyse iki katlık bir artışa işaret etmektedir (TÜİK, 2023). Söz konusu artış, yükseköğretime ayrılan kamu kaynaklarının nominal olarak genişlediğini ortaya koymakla birlikte, bu kaynakların bölgesel, kurumsal ve sosyoekonomik gruplar arasında nasıl dağıldığı sorusunu da gündeme getirmektedir. Ancak aynı dönemde döviz kurundaki dalgalanmalar dikkate alındığında, dolar bazında harcamadaki artışın daha sınırlı kaldığı görülmektedir (TÜİK, 2024b). Türkiye’de eğitim harcamalarının yıllar içindeki genel artışına rağmen, bu artışın GSYH içindeki

paya yansımadağı görülmektedir. Akın Mart ve Kartal (2021), eğitim harcamalarının mutlak değer olarak artış gösterdiğini ancak GSYH içindeki oransal payın sabit kaldığını vurgulamıştır. Bu durum, eğitim yatırımlarının ülke öncelikleri arasında yeterince ön planda yer almadığını göstermektedir.

Eriçok ve Yılcı’nın (2013) çalışmalarına göre eğitim yatırımlarının ekonomik büyümeyle pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, eğitime yapılan kamu yatırımları uzun vadede ekonomik kalkınmayı desteklemekte ve bireysel üretkenliği artırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin eğitime ve özellikle yükseköğretime ayırdığı kaynakları hem nicelik hem nitelik bakımından artırması gerektiği görülmektedir.

4.10 ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARI VE VAKIF ÜNİVERSİTELERİ

Eğitime sosyal adalet açısından bakıldığında eğitimin rekabetçi bir hale gelmesi, toplumsal eşitsizliğin devam etmesine sebep olmaktadır. Eğitimin özelleştirilmesi, farklı tip eğitim yapılarının ortaya çıkması gibi unsurların artması sosyal adaleti engelleyen önemli olgular arasındadır (Hesapçıoğlu ve Dündar, 2011; Polat, 2007). Sosyoekonomik düzeyi yüksek olan aileler daha iyi okulları seçebilirken, sosyoekonomik düzeyi daha düşük olan aileler bu konuda daha şanssız olmaktadır. Bu durum da yine sosyal düzende adaletsizliği getirmektedir. Devlet okullarına olan güvenleri azalan ve ekonomik olarak güçlü olan aileler çocuklarını daha uygun koşullarda okutabilmek adına özel eğitim kurumlarına gönderebilmek için çaba harcamakta ve bu durum eğitim sistemimizdeki adaletsizliği daha da derinleştirmektedir. Bu durum özellikle de üniversiteye giriş sınavlarında görülmektedir (Levin vd., 2013; Gök, 2004).

1982 yılındaki üniversite reformuyla birlikte Türkiye’de kâr amacı gütmeyen vakıfların yükseköğretim kurumu açmalarına izin verilmiştir. 1984 yılında Bilkent Üniversitesi, 1992 yılında Koç Üniversitesi, 1994 yılında ise Başkent Üniversitesi kurulmuş her geçen yıl vakıf üniversitelerinin sayısı

artmıştır (Erguvan, 2010: 81). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi 2024 verilerine göre 75 Vakıf Üniversitesi, 4 Vakıf Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 79 vakıf yükseköğretim kurumu bulunmaktadır (YBYS, 2025). Sosyal adalet açısından baktığımızda ise eğitimde dolayısıyla yükseköğretimde özelleştirme, sosyoekonomik düzeyi düşük olan bireyler için adil olmayan koşullar yaratmaktadır. Bu durum özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim hakkından yararlanan kişi sayısını yüksek oranda etkilemektedir. Vakıf yükseköğretim kurumlarının ön lisans, lisans, tezli yüksek lisans ve doktora düzeyindeki her bir diploma programı için, öğrencilerin en az %10’una tam burs vermesi gerekirken kanun değişikliği ile “Öğrencilerin en az %15’ine eğitim-öğretim masraflarını karşılayacak düzeyde tam burs vermesi” (md.30/b) şeklinde değiştirilmiştir (Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği, 2022). Böylece bu kurumlarda burslu okuma imkanına sahip öğrenci sayısının artırılması hedeflenmiştir. Hatipoğlu (2000), gelir dağılımı dengesizliğinin yüksek boyutta olduğu Türkiye’de vakıf üniversitelerinin durumunun önemli olduğunu ve eğitimde fırsat eşitsizliğine ters düştüğünü belirtmektedir. Yazara göre vakıf üniversiteleri, vakıf ruhuna ve geleneğine uygun olarak, öğrencilerden harç dışında ya da ikinci öğretim ücretinin üstünde para almayacak şekilde, eğitim-öğretim ve araştırma yapmalıdır, bunu yapmayacak vakıf üniversiteleri de kamulaştırılmalıdır.

4.11 YÜKSEKÖĞRETİM EĞİTİMİNDE NİTELİK

Eğitime erişimde fırsat eşitliği sağlanması kadar, sunulan eğitimin niteliği de büyük önem taşımaktadır. Kaliteli bir eğitim, bireyleri yalnızca akademik olarak değil; toplumsal yaşamda da aktif, üretken ve donanımlı bireyler olarak yetiştirmeyi hedefler. Bu bağlamda bireylere hem günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak hem de gelecekteki dönüşümlere uyum sağlayabilecek becerilerin kazandırılması gerekmektedir. Bunlar arasında dijital okuryazarlık, yabancı dil yetkinliği, eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık ve teknolojiyi

etkili kullanma gibi beceriler öne çıkmaktadır (TÜSİAD, 2021).

Türkiye, son yıllarda okullaşma oranı, okul sayısı ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı gibi temel eğitim göstergelerinde olumlu gelişmeler kaydetmiş olsa da yükseköğretim düzeyinde niteliksel sorunlar devam etmektedir. Krueger ve Lindahl (2001), gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim mezunu birey sayısındaki artış ile işsizlik oranı arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Bu durumun temel nedeni, yükseköğretim sisteminin bireylerin üretkenliğini artırmak yerine yalnızca diplomaya dayalı bir yeterlilik sunmasıdır. Benzer biçimde Kondakçı ve diğerleri (2016), Türkiye’de “eğitime erişim” ile “nitelikli eğitime erişim” arasında ciddi farklar olduğunu ifade etmektedir. Okullaşma oranlarındaki artış, eğitime erişimi artırmış ve dikey eşitsizlikleri azaltmış olsa da kaliteli eğitime, iyi üniversitelere ve yüksek gelirli iş olanaklarına erişim hâlâ sınırlı kalmakta, bu da yatay eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmaktadır.

OECD 2024 verilerine göre, Türkiye hem 25-64 yaş aralığındaki ortaöğretim mezunları (%62,4) hem de yükseköğretim mezunları (%74,4) için en düşük istihdam oranına sahip OECD ülkesidir. Türkiye’de eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranı da artmaktadır. Ancak bu artış, istihdam piyasasına yeterli düzeyde entegre olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı yaş grubundaki ortaöğretim mezunu olmayan bireylerin istihdam oranı %51,6 iken; ortaöğretim mezunlarında bu oran %62,4, yükseköğretim mezunlarında ise %74,4’tür. Buna karşın, her dört yükseköğretim mezunu bireyden biri (%25,6) istihdamda değildir. Bu durum, yükseköğretim mezunu olmanın tek başına istihdam güvencesi sunmadığını göstermektedir.

Yükseköğretimin niteliği açısından en dikkat çekici sorunlardan biri öğretim elemanı yetersizliğidir. Kavak (2011), üniversite sayısının hızlı artışıyla birlikte nitelikli akademik personel eksikliğinin, yükseköğretim sisteminde kalite sorununa yol açtığını belirtmektedir. YÖK 2023 verilerine göre Türkiye’de öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 28’dir. Bu oran, örneğin ABD’deki

Massachusetts Institute of Technology (MIT) gibi seçkin üniversitelerde 1’e 8’dir. Bu fark, öğrenci-akademisyen etkileşiminin niteliği açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca bazı vakıf üniversitelerinin yeterli fiziksel altyapıya sahip olmamaları ve öğretim elemanlarına aşırı ders yükü verilmesi gibi nedenlerle “tabela üniversitesi” algısı oluşmaktadır (Erguvan, 2010).

Uluslararası üniversite sıralamaları Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarının kalite düzeyine dair önemli göstergeler sunmaktadır. 2025 QS Dünya Üniversiteleri Sıralamasına göre Türkiye’den sıralamaya giren bazı üniversiteler şunlardır: Koç Üniversitesi (401.), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (416.), Sabancı Üniversitesi (526.), Bilkent Üniversitesi (551–560 aralığında), Boğaziçi Üniversitesi (601–610 aralığında) ve İstanbul Teknik Üniversitesi (661–670 aralığında). Bu sıralamalar, Türkiye’nin belirli üniversitelerde uluslararası düzeyde rekabet edebildiğini ancak genel sistemin daha çok kurumsal kalite geliştirmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada Türkiye’de yükseköğretime erişim, fırsat eşitliği bağlamında çok boyutlu biçimde incelenmiştir. Yükseköğretimde erişim, fırsat eşitliği ve sosyal adalet konuları yükseköğretim öncesi, sırası ve sonrasında bireyin eğitimi için çok önemli unsurlardır. Bu yüzden dünyada ve Türkiye’de bu konularla ilgili birçok ulusal ve uluslararası sözleşmeler yapılmış, T.C. 1982 Anayasası’nda, beş yıllık kalkınma planlarında ve kanunlarda yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren yükseköğretime olan talep artmaya başlamıştır. Bunun karşılığında üniversite sayısı giderek artmaya başlamış özellikle de 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’ndan sonra üniversite sayısı hızla artmaya başlamıştır. 1981 yılında YÖK’ün kurulmasından itibaren üniversite sayılarında artış olduğu gibi kontenjan sayısı arttırılmış, açık öğretim ve uzaktan eğitim sistemleri oluşturulmuş, ikinci öğretim programları yaygınlaştırılmış, ön lisans ve meslek yüksekokulları sayısı arttırılmıştır. Yükseköğretim okullaşma oranı artsa da erişim sorunu tam olarak

çözülememiş, arz-talep dengesi sağlanamamış ve okullaşma oranı olarak kitlesel sistemde kalınmıştır (Gür & Özoğlu, 2015).

Elde edilen bulgular, yükseköğretime erişim, sosyoekonomik düzey ve ailenin eğitim düzeyi, bölgeler arası eşitsizlik, toplumsal cinsiyet, dijital imkanlara erişim, açık öğretim ve uzaktan sistemlerinin yapısı, devletin eğitime yaptığı harcama, özel ve vakıf üniversitelerinin konumu ile nitelikli eğitime erişim gibi etkenlerin yükseköğretime katılımı ve deneyimini anlamlı şekilde etkilediğini göstermektedir. Araştırma bulgularına göre, düşük gelirli ailelerden gelen bireylerin yükseköğretime erişim oranları, sınavlara hazırlık olanaklarının kısıtlılığı, maddi destek eksikliği ve yaşam maliyetlerinin artışı nedeniyle düşüktür. Aynı şekilde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerde yaşayan bireylerin üniversiteye erişim oranları, mekânsal, ekonomik ve altyapısal nedenlerle batı illerine göre anlamlı biçimde daha düşüktür. Bu durum, bölgesel gelişmişlik farklarının yükseköğretim sistemine doğrudan yansıdığını ortaya koymaktadır.

Cinsiyet temelli eşitsizlikler dikkat çekicidir. Özellikle kırsal bölgelerdeki kız öğrenciler, erken yaşta evlilik, toplumsal baskılar ve geleneksel aile rolleri nedeniyle yükseköğretime erişimde dezavantaj yaşamaktadır. Bunun yanında, dijital teknolojilere erişimdeki farklılıklar, özellikle pandemi sürecinde açık ve uzaktan eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte belirginleşmiş; internet ve cihaz eksiklikleri, öğrenme sürecine katılımı sınırlamıştır.

Açık ve uzaktan öğretim sistemleri, eğitimde erişimi artırmakla birlikte, bu sistemlerin pedagojik niteliği, öğrenci destek mekanizmalarının eksikliği ve istihdam bağlamında sınırlı etkililiği, bu öğrenim gören bireyler için yeni bir eşitsizlik alanı doğurmaktadır. Öte yandan, özel eğitim kurumları ve vakıf üniversiteleri, artan kontenjanlara katkı sağlasa da eğitim ücretlerinin yüksekliği nedeniyle sosyoekonomik olarak avantajlı gruplara hitap etmekte, bu durum fırsat eşitsizliğini derinleştirmektedir. Ayrıca yükseköğretime kabul

edilen öğrencilerin büyük bir kısmı nitelikli bölümlere ulaşamamakta; akademik başarıları benzer olsa da birçok öğrenci, yerleşim yeri, rehberlik eksikliği ve maddi nedenlerle nitelikli programlara erişimde dışlanmaktadır. Son yıllarda hızla artan üniversite sayısının üniversite eğitiminde kalite sorunu yarattığı düşünülmektedir. Nitelikli eğitimden geçmeyen üniversite öğrencilerinin mezun olduklarında Türkiye’de işsizler ordusuna katılma ihtimallerini de arttırmaktadır (Kondakçı vd., 2016).

Tüm bu sorunların temelinde, eğitime ayrılan kamu bütçesinin yetersizliği önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’de eğitime ayrılan pay OECD ülkeleri ortalamasının altındadır ve bu durum başta altyapı, burs, öğretim üyesi kalitesi, öğrenci hizmetleri gibi birçok alanı doğrudan etkilemektedir. Kamu kaynaklarının daha adil ve planlı bir biçimde tahsis edilmemesi, eğitim sisteminde fırsat eşitliğinin sağlanmasının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Kuşkusuz yükseköğretimde yaşanan bu eşitsizlik ve adaletsizlikler çözüme kavuşturulduğunda ülkemizin refah ve gelişmişlik düzeyi de doğru orantılı şekilde artmış olacaktır.

6. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular, Türkiye’de yükseköğretim sisteminin hâlâ yapısal eşitsizlikler içerdiğini göstermektedir. Gelir düzeyi düşük bireylerin eğitime erişimini artırmak için kamu destekli burslar, yemek ve barınma yardımları güçlendirilmeli; sınavlara hazırlık sürecinde kamuya ait destekleme programları yaygınlaştırılmalıdır. Bu tür politikalar, eğitimdeki sınıfsal bariyerlerin azaltılmasına katkı sunacaktır.

Bölgesel farklılıkların giderilmesi için, dezavantajlı bölgelerdeki üniversitelere altyapı yatırımları artırılmalı, akademik kadro niteliği yükseltilmeli ve bölgeye özgü kalkınma temelli eğitim stratejileri geliştirilmelidir. Aynı zamanda bölgesel eğitim farklarını azaltmaya yönelik okul öncesinden itibaren bölgeye özel destekleyici programlar uygulanmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kız çocuklarının eğitime katılımı için pozitif ayrımcılık

içeren destekler (özel burslar, kontenjanlar, barınma olanakları) sağlanmalı; özellikle kırsal bölgelerde aileleri bilinçlendirmeye yönelik sosyal politikalar ve kampanyalar hayata geçirilmelidir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, sadece fırsat eşitliği değil aynı zamanda toplumsal kalkınma için de temel bir koşuldur.

Dijital uçurumu kapatmak amacıyla kırsal ve dezavantajlı bölgelerde dijital altyapı yatırımları hızlandırılmalı; ihtiyaç sahibi öğrencilere cihaz ve internet desteği sağlanmalıdır. Ayrıca dijital okuryazarlık eğitimleri, müfredatın bir parçası haline getirilerek öğrencilerin teknolojiye erişimi kadar onu etkili kullanma becerileri de desteklenmelidir.

Açık ve uzaktan eğitim sistemleri, kalite odaklı biçimde yeniden yapılandırılmalıdır. Bu programlarda rehberlik, akademik destek, öğrenci etkileşimi ve kariyer planlaması hizmetleri yaygınlaştırılmalı; sistem sadece kontenjan artırımı olarak görülmemelidir. Mezuniyet sonrası bu programların istihdamda tanınırlığını artıracak mekanizmalar (kariyer desteği, sektörle iş birliği vb.) oluşturulmalıdır.

Özel ve vakıf üniversitelerinin sistemdeki ağırlığı giderek artarken, bu kurumların fırsat eşitliğine katkı sunacak sosyal sorumluluk politikaları (burs sistemleri, kontenjan adaleti, yoksul öğrencilere yönelik destek mekanizmaları) daha sistematik hale getirilmelidir. Kamu otoritesi bu kurumların erişilebilirliğini denetlemeli ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde eşitlikçi uygulamaları teşvik etmelidir.

Yükseköğretime yalnızca nicel olarak erişim değil, aynı zamanda nitelikli programlara erişim konusu da politikaların merkezinde yer almalıdır. Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun programlara yerleşebilmesini sağlayacak yönlendirme sistemleri geliştirilmeli; rehberlik hizmetleri güçlendirilmeli ve nitelikli programlara sosyoekonomik dezavantajlardan bağımsız şekilde erişim sağlanmalıdır. Tüm bu önerilerin etkin biçimde hayata geçirilebilmesi için eğitime ayrılan kamu bütçesi artırılmalı, kaynaklar fırsat eşitliğini önceleyen biçimde dağıtılmalıdır. Eğitim harcamalarının sadece niceliksel olarak değil, etki odaklı ve kapsayıcı biçimde planlanması,

Türkiye’nin sosyal devlet anlayışıyla da örtüşen bir gerekliliktir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan etmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma, doküman incelemesine dayalı bir literatür taraması niteliğinde olup etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırma, uluslararası araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun şekilde yürütülmüştür.

Yazar Katkı Beyanı

Yazar, çalışmanın kavramsallaştırılması, literatür taraması, analiz ve yazım aşamalarının tamamına katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

Akademik Kaynaklar

- Akbey, S. S. (2006). *Güneydoğu Anadolu bölgesinde fırsat eşitliği açısından değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Akın Mart, Ö., & Kartal, S. (2021). Türkiye'deki eğitim harcamalarının değerlendirilmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 37–53.
- Aktaş, G., & Çabar, S. (2023). Pandemi sürecinde uzaktan eğitimin eğitimin fırsat eşitliğine ilişkin ortaya çıkardığı temel problemler: Özel ve devlet okulu örneği. *Faculty of Letters Journal of Social Sciences*, 47(1), 11–27.
- Anderson, E. S. (2007). Fair opportunity in education: A democratic equality perspective. *Ethics*, 117(4), 595–622. <https://doi.org/10.1086/518806>
- Arı, A. (2002). Tevhid-i tedrisat ve laik eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 181–192.
- Aslankurt, B. (2013). *Eğitimde kuşaklararası hareketlilik: Fırsat eşitliğinde Türkiye nerede? Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*. <https://www.tepav.org.tr>
- Ay, S., & Kılıç, T. (2023). Coğrafi dijital uçurum: Türkiye'de dijital dönüşümün kentsel-kırsal, bölgesel ve cinsiyet eşitsizlikleri. *Coğrafya Dergisi*, 46, 111–122.
- Aydın, Y., & Köse, M. (2021). COVID-19 experience of higher education students in urban and rural areas. *British Sociological Association*, 46, 337–354.
- Aydoğan, M. (2009). *Türkiye üzerine notlar 1923-2005*. Umay Yayınları.
- Aygül, H. H. (2018). Eğitime erişim, yoksulluk ve formel/enformel işgücü olarak üniversite gençliği: "İstihdam için mi eğitim? Eğitim için mi istihdam?" *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 58–87.
- Bali, M., Cronin, C., & Jhangiani, R. S. (2020). Framing open educational practices from a social justice perspective. *Journal of Interactive Media in Education*, 1(10), 1–12.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2. baskı). Sage Publications.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6(3), 112–142.
- Büyükgöze, H., & Özdemir, M. (2016). Avrupa yükseköğretim alanı (AYA) çerçevesinde yükseköğretime erişimi ve katılımı genişletme politikalarının değerlendirilmesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 6(1), 40–46.
- Can, E. (2019). Açık ve uzaktan yükseköğretim mezunları üzerine bir değerlendirme. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 81–105.
- Çağır, M., & Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(11), 62–75.
- Çavuşoğlu, A. A., & Tepebaşılı, F. (2022). Almanca öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim memnuniyet algıları üzerine bir araştırma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 119-140.
- Dalaman, Z. B. (2022). Suriyeli kadın üniversite öğrencilerinin oluşturduğu yeni kadın kimliği. *İctimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı, 531–555. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1097741>

- Değirmencioglu, S. M. (2008). Türkiye’de yükseköğretim mezunları ve eğitimde fırsat eşitliği. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(3), 47–66.
- Demir, İ., Olgun, C. K., & Özsöz, C. (2023). Confronting the first-level digital divide in the digital age: A comparison between public and private university students in Türkiye. *Journal of Economy Culture and Society*, 67, 135–153.
- Dindar, M., Çelik, İ., & Muukkonen, H. (2022). #WedontWantDistanceEducation: A thematic analysis of higher education students’ social media posts about online education during Covid-19 pandemic. *Technology, Knowledge and Learning*, 27(4), 1337–1355. <https://doi.org/10.1007/s10758-022-09621-x>
- Ekinci, E. (2011). Bazı sosyoekonomik etmenlerin Türkiye’de yükseköğretime katılım üzerindeki etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 281–297.
- Erguvan, İ. D. (2010). *Vakıf üniversitelerinin Türkiye yükseköğretim sistemine etkilerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Eriçok, R. E., & Yılanca, V. (2013). Eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 87–101.
- Espinoza, O. (2007). Solving the equity–equality conceptual dilemma: A new model for analysis of the educational process. *Educational research*, 49(4), 343–363.
- Ferreira, F. H. G., & Gignoux, J. (2010). Eğitimde fırsat eşitsizliği: Türkiye örneği. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı, Çalışma Raporu, 4. *World Bank*. <http://documents1.worldbank.org>
- Gök, F. (2004). Eğitimin özelleştirilmesi. N. Balkan & S. Savran (Ed.), *Neoliberalizmin tahribatı: 2000’li yıllarda Türkiye içinde* (ss. 94–110). Metis Yayınları.
- Gregorio, J., & Lee, J. W. (2002). Education and income inequality: New evidence from cross-country data. *Review of Income and Wealth*, 48(3), 395–416.
- Gür, B. S., & Özoğlu, M. (2015). Türkiye’de yükseköğretim politikaları: Erişim, kalite ve yönetim. A. Gümüş (Ed.), *Türkiye’de eğitim politikaları içinde* (ss. 299–321). Nobel Yayın.
- Hatipoğlu, M. T. (2000). *Türkiye üniversite tarihi*. Selvi Yayınevi.
- Hesapcıoğlu, M., & DüNDAR, S. (2011). *Eğitimde fırsat eşitliği ve postmodernizm*. Eğitim Akademi.
- Husén, T. (1972). Towards equal educational opportunity. *OECD Observer*, 60, 9–12.
- Illich, I. (2013). *Okulsuz toplum* (M. Özay, Çev.; 3. baskı). Şule Yayınları.
- İnan, M., & Demir, M. (2018). Eğitimde fırsat eşitliği ve kamu politikaları: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 337–359.
- Kandemir, O. (2014). Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde uzaktan eğitim uygulamaları: Eğitimde fırsat eşitliği ve ekonomik kalkınma. *Turkish Studies*, 9(5), 1155–1176.
- Kartal, S. (2009). Üniversiteye girişte bölgeler arası fırsat eşitsizliği. *Verimlilik Dergisi*, 2, 45–60.
- Kavak, Y. (2011). Türkiye’de yükseköğretimin görünümü ve geleceğe bakış. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1-2, 55–58.
- Kaysılı, A. (2023). Eğitimde dijitalleşme olgusunun fırsat eşitliği bağlamında değerlendirilmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 1421–1437.
- Keskiner, H. (2021). *Türkiye’de vakıf üniversitelerindeki burslu programlar ve yükseköğretimde fırsat eşitliği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

- Kondakçı, Y., Kurtay, M. Z., Oldaç, Y. İ., & Şenay, H. H. (2016). Türkiye’de okul müdürlerinin sosyal adalet rolleri. K. Beycioğlu, N. Özer, D. Koşar, & İ. Şahin (Ed.), *Eğitim yönetimi araştırmaları içinde* (ss. 353–361). Pegem Akademi.
- Koseoglu, S., & Bozkurt, A. (2018). An exploratory literature review on open educational practices. *Distance education*, 39(4), 441-461.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4. baskı). SAGE Publications.
- Krueger, A. B., & Lindahl, M. (2001). Education for growth: Why and for whom? *Journal of Economic Literature*, 39(4), 1101–1136. <https://doi.org/10.1257/jel.39.4.1101>
- Levin, H. M., Cornelisz, I., & Hanisch-Cerda, B. (2013). Does educational privatisation promote social justice? *Oxford Review of Education*, 39(4), 514–532.
- Özer, M. (2021). *Türkiye’de eğitimin evrenselleşmesi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Özgen, B. (1996). *Türkiye’de paralı eğitim*. Ege Çağdaş Eğitim Vakfı.
- Polat, S. (2007). *Eğitim politikalarının sosyal adalet açısından sonuçları konusunda yönetici ve öğretmen görüşleri* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Roemer, J. E. (2002). Equality of opportunity: A progress report. *Social Choice and Welfare*, 19(2), 455–471. <http://www.jstor.org/stable/41106460>
- Sağlam, B. (2020). *Sosyal politika aracı olarak fırsat eşitliği ve bunun sağlanmasında eğitimin rolü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Sarı, A., & Demir, B. (2023). Türkiye’de bölgesel eşitsizlikler ve yükseköğretime erişim: Nicel bir analiz. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 48(215), 45–68. <https://doi.org/10.xxxx/abc123>
- Sen, A. (1992). *The political economy of targeting*. Washington, DC: World Bank.
- Seskir, Z. C. (2017). Türkiye’de yükseköğretimde nicel cinsiyet açığındaki değişimin olası nedenleri ve etkileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 321–332.
- Shields, L., Newman, A., & Satz, D. (2017). Equality of educational opportunity. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu>
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., & Sears, D. O. (2012). *Sosyal psikoloji* (A. Dönmez, Çev.; 3. baskı). İmge Kitabevi.
- Tüzün, F., & Toraman, N. Y. (2021). Pandemi döneminde uzaktan eğitim memnuniyetini etkileyen faktörler. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 822-845.
- Ulusoy, D. (1996). Eğitim ve sosyal eşitlik. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 59-86.
- Uygun, S. (2003). Türkiye’de dünden bugüne özel okullara bir bakış (gelişim ve etkileri). *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 107-120.
- Ünal, L. I., & Özsoy, S. (1999). Modern Türkiye’nin Sisypheos miti: Eğitimde fırsat eşitliği. İçinde F. Gök (Ed.), *Eğitimde 75 yıl* (39–72). Tarih Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, A., & Vural, R. A. (2020). COVID-19 pandemisi ve derinleşen eğitim eşitsizlikleri. *Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part64.pdf

Resmî ve Kurumsal Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *2030 engelsiz vizyon raporu: Erişilebilir ve kapsayıcı bir toplum için stratejiler*. <https://www.aile.gov.tr>

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*.
https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/67975/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2021.pdf
- Bükreş Bildirgesi. (2012). <https://uluslararası.yok.gov.tr>
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2024). *Eşit dijital gelecek projesi 2024 faaliyet raporu*.
<https://cbddo.gov.tr>
- Eğitimde Görme Engelliler Derneği. (2023). *Yükseköğretimde erişilebilirlik: Engelli öğrencilerin karşılaştığı bariyerler ve çözüm önerileri [Rapor]*. <https://www.eged.org.tr>
- ERG. (2023). *Pandemi sonrası eğitimde dijital uçurum. Eğitim Reformu Girişimi*
<https://www.egitimreformugirisimi.org>
- Gürüz, K. (2001). *Dünyada ve Türkiye’de yükseköğretim tarihçe ve bugünkü sevk ve idare sistemleri*. ÖSYM Yayınları.
- IPA. (2024). *Eğitim kurumlarında özelleşme ve dönüşümün eğitim hakkı üzerinden değerlendirilmesi*. İstanbul Planlama Ajansı. <https://ipa.istanbul/images/Calismalar/egitim-kurumlarinda-ozellesme-ve-donusumun-egitim-hakki-uzerinden-degerlendirilmesi-86578.pdf>
- Leuven/Louvain-La-Neuve Ministerial Bildirgesi (2009). Leuven/Louvain-La-Neuve Ministerial Declaration.
<http://ehea.info/page-ministerial-conference-Leuven-Louvain-la-Neuve-2009>.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *Güncel eğitim politikaları ve 20. Millî Eğitim Şûrası tavsiye kararları*.
<https://cdn.eba.gov.tr>
- OECD. (2018). *Education at a glance 2018: OECD indicators*. OECD Publishing.
https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en.html
- OECD. (2024). *Education at a glance 2024: OECD indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/19991487>
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2025). *İl SEGE-2025 gelişmişlik endeksi raporları*.
<https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari>
- TEDMEM (2020). *Covid-19 Sürecinde Eğitim Analiz A7 Uzaktan Öğrenme, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Türk Eğitim Derneği.
<https://tedmem.org/storage/publications/February2023/FvZgqcTeABuqBueLWx50.pdf>
- TEDMEM. (2025). *2024 Eğitim Değerlendirme Raporu. Türk Eğitim Derneği*. Ankara: Türk Eğitim Derneği.
<https://tedmem.org/storage/publications/April2025/RsyTd5Ck0u5TIAUQd7yS.pdf>
- TÜBİSAD. (2023). *Türkiye’nin Dijital Dönüşüm Endeksi 2023 Raporu*.
<https://www.tubisad.org.tr/tr/guncel/detay/Turkiyenin-Dijitallesme-Notu-Bir-Onceki-Yilla-Ayni-Seviyede-Kaldi/58/4910/0>
- TÜİK. (2023). *Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu*
<https://data.tuik.gov.tr>
- TÜİK. (2024a). *İstatistiklerle çocuk 2023. Türkiye İstatistik Kurumu*.
https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/istatistiklerle_cocuk_2023.pdf
- TÜİK. (2024b). *Gelir dağılımı istatistikleri, 2024. Türkiye İstatistik Kurumu*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2024-53712>
- TÜİK. (2024c). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu*.
<https://data.tuik.gov.tr>
- TÜSİAD. (2021). *Yeni bir anlayışla geleceği inşa: İnsan, bilim, kurumlar*. <http://tusiad.org>

- UNESCO. (2020). *Global education monitoring report: Inclusion and education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373724>
- UNICEF & European Commission. (2021). *Digital learning for every child: Closing the gaps for an inclusive and prosperous future*. <https://www.unicef.org/media/113896/file/Digital%20Learning%20for%20Every%20Child.pdf>
- UNICEF. (2021). *Teknik Bilgi Notu: COVID-19 ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocuklar*. <https://www.unicef.org/turkey/media/9476/file/%20Teknik%20Bilgi%20Notu-COVID-19%20ve%20%C3>
- UNICEF. (2023). *Documentation of education response in Türkiye during the COVID-19 pandemic and its effect on children’s access to and retention in education* (Report no. 01/2023). UNICEF Türkiye <https://www.unicef.org/turkiye>
- YBYS. (2025). *Öğrenim düzeyine göre öğrenci sayısı*. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr>
- YÖK. (2020). *18 Mart 2021 Basın Açıklaması*. Yükseköğretim Kurulu. 02.06.2021 tarihinde <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> sitesinden erişilmiştir.
- YÖK. (2020, Temmuz 10). *Engelsiz erişim engelsiz eğitim*. Yükseköğretim Kurulu. <https://engelsiz.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelsiz-erisim-engelsiz-egitim.aspx>
- YÖK. (2021). *Türkiye yükseköğretiminde erişim ve katılım*. Yükseköğretim Kurulu.
- YÖK. (2022). *Doktora öğretiminin iyileştirilmesi çalıştay raporu*. Yükseköğretim Kurulu. <https://www.yok.gov.tr>

TABLOLAR & ŞEKİLLER

Tablo 1. 2024-2025 Yılı Yükseköğretim Öğrenim Düzeyine Göre Öğrenci Sayısı

Öğrenim Düzeyi	Öğrenci Sayısı
Önlisans	2.853.313
Lisans	3.536.439
Yüksek Lisans	346.668
Doktora	98.695
Toplam	6.835.115

(Kaynak: YBYS (2025) verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.)

Tablo 2. Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Esas İş Gelirleri (TL), 2024

Eğitim Düzeyi	Kadın	Erkek
Bir okul bitirmeyen	68.918	133.842
Lise altı eğitilmiş	111.455	182.523
Lise ve dengi okul	145.046	268.394
Yükseköğretim	251.923	348.658
Tüm eğitim düzeyleri	183.153	251.050

(Kaynak: TÜİK, 2024b verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.)

Tablo 3. Türkiye’de Yükseköğretimde Engelli Öğrenci Sayıları (2023–2024)

Eğitim Kademesi	Öğrenci Sayısı
Ön Lisans	28.541
Lisans	24.893
Yüksek Lisans	312
Doktora	67
Toplam	53.813

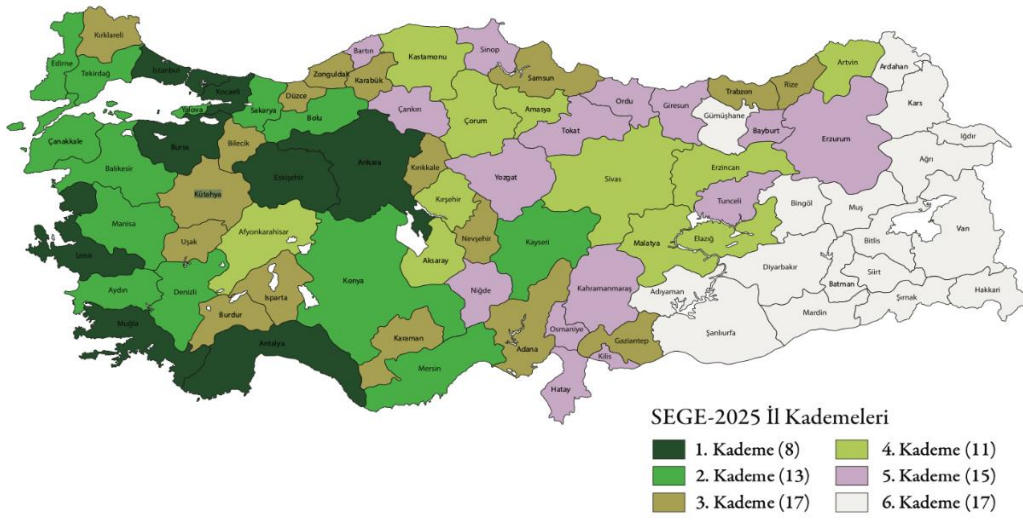
(Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2024) verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.)

Tablo 4. Eğitim Kademesine Göre Eğitim Kurumlarında Öğrenci Başına Yapılan Toplam Harcama (ABD Doları)

	Türkiye	OECD
İlkokuldan Yükseköğretime Kadar	5.425	14.209
Yükseköğretim	10.657	20.499

(Kaynak: TEDMEM (2025) verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.)

Şekil 1. İl SEGE-2025 Gelişmişlik Kademeleri Haritası

(Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2025: 37).

KADIN EMEĞİ VE SOSYAL POLİTİKALAR BAĞLAMINDA İMREN
AYKUT'UN ÇALIŞMA BAKANLIĞI DÖNEMİ**Imren Aykut's Tenure as Minister of Labour in the Context of Women's Labour and Social Policies*Nuran KILAVUZ

Özet

Bu çalışma, Türkiye'de kadın emeği, sosyal politika ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanlarında önemli bir figür olarak kabul edilen İmren Aykut'un Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (1987-1991) dönemini incelemektedir. 1941 yılında Adana'da doğan Aykut, sendikal hareket içinde uzun yıllar uzmanlık ve yöneticilik yaptıktan sonra 1981 yılında Milli Güvenlik Konseyi tarafından Danışma Meclisi üyeliğine seçilmiş, ardından 1983 genel seçimleriyle parlamentoya girmiştir. Siyasi kariyerini Milliyetçi Demokrasi Partisi ve daha sonra Anavatan Partisi bünyesinde sürdüren Aykut, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17., 18., 19. ve 20. dönemlerinde milletvekili olarak görev yapmıştır. II. Turgut Özal Hükümeti'nde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak görev alan Aykut, bunun yanı sıra hükümet sözcülüğü, devlet bakanlığı ve Çevre Bakanlığı görevlerini de üstlenmiştir. Ayrıca Uluslararası Parlamento Birliği'nin toplantılarına Türkiye'yi temsilen katılmıştır. Aykut'un bakanlık dönemi, Türkiye'de kadınların çalışma yaşamındaki konumunun güçlendirilmesi, sosyal politika alanında yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin karar alma mekanizmalarındaki görünürlüğü'nün artması açısından kritik bir döneme karşılık gelmektedir. Araştırma, kadınların siyasal temsiline dair literatürde sıkça vurgulanan sembolik temsil tartışmalarının ötesine geçerek, bir kadın bakanın sosyal politika üretimine yaptığı somut katkıları analiz etmektedir. Bu yönüyle çalışma, hem kadın emeği literatüründeki kuramsal boşlukları doldurmakta hem de Türkiye'de kadın liderliğinin politik sonuçlarını görünür kılarak sosyal politikanın toplumsal cinsiyet boyutuna ilişkin önemli bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İmren Aykut, çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı, kadın, parlamento.

Abstract

This study examines the tenure of İmren Aykut, considered a significant figure in Turkey's fields of women's labor, social policy, and gender equality, as Minister of Labor and Social Security. Born in Adana in 1941, Aykut worked for many years as an expert and manager within the trade union movement before being elected to the Consultative Assembly by the National Security Council in 1981, and subsequently entering parliament in the 1983 general elections. Continuing her political career within the Nationalist Democracy Party and later the Motherland Party, Aykut served as a Member of Parliament in the 17th, 18th, 19th, and 20th terms of the Grand National Assembly of Turkey. She served as Minister of Labor and Social Security (1987-1991) in the second Turgut Özal government, and also held positions as government spokesperson, minister of state, and Minister of Environment. She also represented Turkey at meetings of the International Parliamentary Union. Aykut's tenure as minister coincided with a critical period in Turkey in terms of strengthening the position of women in working life, implementing structural reforms in the field of social policy, and increasing the visibility of gender equality in decision-making mechanisms. This research goes beyond the symbolic representation debates frequently emphasized in the literature on women's political representation, analyzing the concrete contributions a female minister made to social policy production. In this respect, the study both fills theoretical gaps in the literature on women's labor and provides an important assessment of the gender dimension of social policy by making visible the political outcomes of female leadership in Turkey.

Keywords: İmren Aykut, ministry of labour and social security, women, parliament.

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹ Doç Dr, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzincan – Türkiye, nkilagiz@erzincan.edu.tr

Geliş: 01.12.2025

Kabul: 09.01.2026

*Bu çalışma, Türk Dünyasında Kadın ve Aile Sempozyumu'nda (24-25 Kasım 2025, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi) sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Atıf için:

Kılavuz, N. (2026). Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında İmren Aykut'un Çalışma Bakanlığı Dönemi, *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 3(1): 78-97.
DOI: 10.5281/zenodo.18367037

1. GİRİŞ

Türk demokrasi tarihinde çok önemli bir tarih olan 5 Aralık 1934 Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı tanınarak vatandaşlık hakkı tamamlanmış, ülke adına karar verilen yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ülke yönetimine seçerek veya seçilerek katkıda bulunma imkanına kavuşmuştur. Ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ülkenin yönetimi söz konusu olduğunda, bu haktan mahrum kalması demokratik bir rejim olan cumhuriyet prensipleriyle uyumsuzdur. Millî mücadelenin lideri ve cumhuriyetin ilanını hayat prensibi haline getiren Mustafa Kemal Atatürk bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için gereken çalışmaları başlatmış ve 1924 Anayasa'sında yapılan değişiklikler ile Türkiye'de demokrasinin olmazsa olmaz şartı olan eşitlik ilkesini Anayasa ile garanti altına almıştır.

Demokrasi toplumun her statüsünde bulunan insanların, toplum adına alınan kararlara katıldığı bir rejimin gereğidir. Demokrasinin en önemli toplumsal yansıması da cinsiyet ayrımının tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Kadına tanınan bu hak ile 1935 genel seçimlerinde 18 kadın milletvekili meclise girmiş, böylece TBMM ilk kadın vekillerini çatısı altında ağırlamıştır (İnan, 1968). Kadınların bundan sonraki süreçte milletvekili olarak mecliste bulunma oranları genele göre %2-3 arasında kalmış bunun birçok sebepleri mevcuttur. Nihayetinde temsilde adalet ilkesi kanuni olarak sağlanmış olmasına rağmen uygulamada bu günümüze kadar hiçbir dönemde sağlanamamıştır. 1945 yılında çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte, artan parti sayısının kadınların parlamentoda daha fazla temsil edilmesine katkı sağlayacağı yönünde bir beklenti oluşmuştur. Ancak bu beklenti gerçekleşmemiş, kadın milletvekili oranı önceki dönemlere kıyasla anlamlı bir artış göstermemiştir. Bu durumun nedenleri çeşitli başlıklar altında incelenmiş olup, en temel etkenlerden biri toplumun kadına atfettiği geleneksel roller olmuştur. Kadınların öncelikli olarak aile içindeki rollerine odaklanmalarının

beklendiği bu toplumsal yapı, onların siyasi alana katılımını büyük ölçüde sınırlamıştır. Bununla birlikte, siyaset alanının "erkek işi" olarak görülmesi yönündeki yaygın algı ki bu önemli bir toplumsal yanılsamadır ne yazık ki kadınlar tarafından da içselleştirilmiş ve benimsenmiştir. Bu durum, kadınların siyasete katılımını hem bireysel hem de kurumsal düzeyde olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların toplumsal yaşam içerisindeki görünürlüğü, tarihsel ve sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle oldukça sınırlı kalmıştır. Kırsal nüfusun yüksek oranda olması, eğitim olanaklarının yetersizliği ve geleneksel toplumsal normların belirleyiciliği, kadınların siyasal mekanizmalarda yer alma düşüncesini dahi gündemlerine almalarını güçleştirmiştir. Bu yapısal engeller, doğal bir sonuç olarak, kadınların siyasal temsildeki oranlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim 1935 yılında kadınların milletvekili olarak parlamentoda temsil edilmeye başlanmasından 1987 yılına kadar geçen süreçte, TBMM çatısı altında kadın milletvekilleri yer almış olmasına rağmen, hiçbir kadına bakanlık görevi verilmemiştir. Bu durum, kadınların siyasal yaşamda görünürlüklerinin sembolik düzeyde kaldığını ve karar alma mekanizmalarına etkin biçimde dahil olmadıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, Türkiye'de kadınların siyasal temsiline ilişkin olarak daha önce yapılan çalışmalarda da vurgulandığı üzere, kadınların yürütme organında yer almalarının çoğu zaman sembolik bir görünürlükle sınırlı kaldığını ve bu temsiliyetin yapısal bir politika dönüşümüne dönüşmediğini ortaya koymaktadır (Dalaman, 2024: 42).

Cumhuriyet tarihinde ilk kez 1971 ve 1974 yıllarında kurulan hükümetlerde Türkan Akyol ve Nermin Çiftçi meclis dışından kadın bakan olarak atanmıştır (Çerezci, 2018; Milliyet, 1983c: 9). Bu durum siyasal temsil açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilse de, seçilmiş bir kadın

milletvekilinin bakanlık düzeyinde görevlendirilmesi ancak 1987 yılında kurulan II. Özal Hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Bu anlamda, milletvekili İmren Aykut'un Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak kabinede yer alması, Türk demokrasi tarihinde seçilmiş ilk kadın bakan olarak önemli bir ilki temsil etmektedir. Aykut'un bu görevi üstlenmesi, kadınların siyasal karar alma mekanizmalarına katılımı açısından sembolik olduğu kadar, kadınların yönetsel kapasitesinin tanınması bakımından da tarihsel bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

2. YÖNTEM VE KAYNAKLARA ERİŞİM

Bu çalışma, Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların siyasal temsili bağlamında İmren Aykut'un siyasal kariyerini, özellikle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı dönemindeki faaliyetlerini tarihsel ve kurumsal bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel analiz ve doküman incelemesi teknikleri esas alınarak yürütülmüştür. Bu kapsamda, hem birincil hem de ikincil kaynaklardan sistematik biçimde yararlanılmıştır.

Çalışmada öncelikle tarihsel yöntem benimsenmiş; olaylar, kronolojik bir bütünlük içerisinde ele alınarak İmren Aykut'un siyasal yaşamı, Türkiye'nin çok partili siyasal yapısı ve 1980 sonrası siyasal dönüşümler bağlamında değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, bireysel siyasal aktör ile dönemin yapısal koşulları arasındaki etkileşimin analiz edilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılarak Aykut'un meclis konuşmaları, yasa teklifleri ve yürütme faaliyetleri içerik açısından çözümlenmiş; bu veriler, kadınların siyasal karar alma mekanizmalarındaki konumunu ortaya koymak amacıyla yorumlanmıştır. Araştırmacının temel birincil kaynaklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanak Dergileri, Danışma Meclisi (DM) Tutanakları, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Tutanak Dergileri, Resmî Gazete yayımları ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgeleri

oluşturmaktadır. Bu belgeler aracılığıyla İmren Aykut'un yasama ve yürütme süreçlerindeki doğrudan katkıları, resmi söylem ve karar mekanizmaları içerisindeki konumu somut verilerle ortaya konulmuştur.

İkincil kaynaklar arasında ise konuya ilişkin akademik kitaplar, makaleler, tezler, süreli yayınlar ve dönemin ulusal basın organları yer almaktadır. Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri başta olmak üzere, dönemin basın yayın organları, siyasal gelişmelerin kamuoyuna yansıma biçimini ve kadın siyasetçilerin toplumsal algı içindeki konumunu analiz edebilmek amacıyla destekleyici kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada izlenen yöntem, tarihsel süreklilik ve kurumsal analiz çerçevesinde, İmren Aykut'un siyasal faaliyetlerini yalnızca bireysel bir biyografi olarak değil, Türkiye'de kadınların siyasal temsili ve sosyal politika üretimi bağlamında yapısal bir dönüşümün parçası olarak ele almayı mümkün kılmıştır. Bu yönüyle çalışma, hem kadın çalışmaları literatürüne hem de Türk siyasal tarihi araştırmalarına nitelikli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

3. İMREN AYKUT'UN EĞİTİM HAYATI VE DANIŞMA MECLİSİ ÜYELİĞİ

İmren Aykut, 1941 yılında Adana'da dünyaya gelmiştir. Babası Şevket Sadi Bey, annesi Rahime Hanım'dır. İlk, orta ve lise eğitimini Adana'da almıştır. 1964 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olan Aykut, iyi derecede İngilizce bilmektedir. Lisans eğitiminin ardından çeşitli ülkelerde uzmanlık çalışmalarına katılmış; Amerika Birleşik Devletleri'nde "Tahkim ve Arabuluculuk", İngiltere'de ise "İşçi Sendikalarının Yapısı ve İşçilerin Eğitimi" konularında incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca İngiliz İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile İngiltere Çalışma Bakanlığı bünyesinde araştırma ve uygulamalı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Aykut, Oxford Üniversitesi'nde işçi-işveren ilişkileri ve sendikal yapılanmalar üzerine ihtisaslaşarak çalışma

ilişkileri alanındaki akademik birikimini derinleştirmiştir. Bununla birlikte Norveç'te Oslo Üniversitesi'nde "İşçinin Yönetime Katılması" başlıklı bir programı tamamlayarak endüstriyel demokrasi ve yönetime katılım modellerine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapma fırsatı bulmuştur. Bu akademik ve mesleki birikimin yanı sıra Aykut, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde iş hukuku alanında hazırladığı "İşçi Dövizleri ve Türk Ekonomisi Yönünden Analizi" başlıklı doktora teziyle bilimsel yeterliliğini ortaya koymuş ve "doktor" unvanını elde etmiştir. Böylece hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çalışma ilişkileri, sendikacılık ve ekonomik süreçler üzerine uzmanlaşmış alanıyla ilgili birçok makale yayınlamış bir isim olarak dikkat çekmiştir (TBMM Arşiv: t.y.).

Kariyeri boyunca birçok sendikanın yönetiminde yer almış; toplu sözleşme, endüstriyel ilişkiler ve genel sekreterlik görevlerinde bulunmuştur (İlke, 2021: 5-7). Aldığı eğitimleri iş sahalarında uygulama sürecinde aktif rol oynamıştır. İşveren ve işçi haklarının yasal uygulanmasının takipçisi olarak 1980 İhtilali'ne kadar, özel ve tüzel kurumlarda yer almıştır.

1980 İhtilali'ne geline süreçte siyasi, sosyo-ekonomik dengelerin bozulması dolayısıyla siyasette çözülemeyen sorunlar 12 Eylül 1980 İhtilali'nin sebeplerini oluşturmuştur (Savran, 1992: 109; Boratav, 2005: 73). Türk Silahlı Kuvvetleri, yönetime el koyduktan sonra, parlamento feshedilerek hükümet düşmüş, siyasi parti liderleri tutuklanmış, partiler kapatılmış ve ihtilali yapan güçler Milli Güvenlik Konseyi (MGK)'ni oluşturarak ülkeyi yönetmek için harekete geçmişlerdir (Aydın & Taşkın, 2017: 326). Konsey bir taraftan ülkenin asayişini temin ederken, diğer taraftan ülke yönetimini yeniden tesis etmek için harekete geçmiştir (Tanör, 1986: 140-142). Kapatılan parlamentonun yerine Konsey tarafından sivil bir meclis oluşturmak için 29 Haziran 1981'de Kurucu Meclis Kanunu'nu çıkarılmıştır (MGK Tutanak

Dergisi, 1981: 582-593). Bu kanuna göre kurucu meclis, Anayasayı yeniden tanzim edip, seçim yasasını düzenleyip yeni seçimler yapıp TBMM yasama ve yürütme görevlerini uhdesine alıncaya kadar yasa yapma görevini üstlenmiştir (Kurtbaş & Soysüren, 2017: 67-70).

Kurucu Meclis 2 kanattan oluşacaktır biri ihtilali yapan ve kendisine Milli Güvenlik Konseyi adını veren, diğeri ise konseyin seçilme şartlarını belirlediği DM'dir (Karatepe, 1997: 251-252). DM'nin seçilme şekli iki şekilde olacaktır. Birincisi konseyin tayin ettiği 40 kişi diğeri ise il temsilcileridir. Bunların seçim şekli ise bireysel olarak gerekli şartları oluşturanlar valiliklere müracaatlarını yapacaklar, valilik tarafından yapılacak güvenlik takibatını geçen adaylar illere tanınan kontenjan sayısının üç katı adayı belirleyip, MGK'ya aday isimlerini gönderecektir. MGK bu adaylar içinden 120'sini tekrar seçecek böylece atanan ve seçilen üye sayısı 160'ı bulacaktır. Böylece 160 kişilik bir DM oluşturulmuştur (Diker & İhsan, 2018: 233).

İmren Aykut, bu dönemde MGK'ya başvurmuş ve özgeçmişinde yer alan sendikacılık deneyimi, Danışma Meclisi (DM)'ne üye seçilmesine vesile olmuştur (TBMM, 2024). 1981 yılında oluşturulan DM'ye, İmren Aykut'un da aralarında bulunduğu toplam beş kadın üye seçilmiştir (Cumhuriyet, 1981a: 1). DM'nin ilk toplantısında gerçekleştirilen seçimler sonucunda, Başkanlık Divanı kâtipliğine seçilmiş ve böylece Divan'ın ilk kadın üyesi olmuştur (DM Tutanak Dergisi, 1981: 22; Cumhuriyet, 1981b: 1).

Aykut, DM'de görüşülmekte olan anayasa taslağında işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen hükümlerin, önceki yasal çerçevelerle karşılaştırıldığında hem kapsam hem de uygulama niteliği bakımından yetersiz kaldığını ifade etmiştir (Aykut, 1983). Ona göre taslakta öngörülen düzenlemeler, çalışma hayatının karmaşık yapısını ve taraflar arasındaki güç dengelerini gözetmekten uzak olup, özellikle toplu pazarlık süreçleri,

sendikal hakların korunması ve endüstriyel uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin mekanizmalarda önemli boşluklar barındırdığını ifade etmiştir. Bu eksikliklerin giderilmemesi hâlinde, ilerleyen dönemlerde çalışma barışının zedelenmesi, örgütlenme özgürlüğünün daralması ve sosyal diyalog mekanizmalarının işlevsizleşmesi gibi ciddi toplumsal ve endüstriyel sorunların ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır (DM Tutanak Dergisi, 1982b:, 577-578, 593-594, 652-653).

Aykut, iki meslektaşıyla birlikte, 1982 Anayasası tasarısının görüşmeleri sırasında ailenin korunmasına ilişkin 41. maddenin mevcut hâlinin çeşitli yönlerden yetersiz kaldığını ifade etmiş ve bu nedenle maddeye yönelik bir değişiklik önerisi sunmuştur. Bu çerçevede önerilen yeni madde şu şekildedir:

“Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin huzur ve refahı ile ananın ve çocukların korunması ve eğitimi için gerekli önlemleri alır, teşkilatı kurar. Kimsesiz çocuklar, her türlü ihmal, eziyet ve sömürüye karşı kanunla korunur.” öneri meclis tarafından kabul edilmiştir (DM Tutanak Dergisi, 1982a: 390, 393).

Aykut, çalışan ve doğum yapan kadınlara yönelik hazırladığı yasa tasarısında annelerin çocukları bir yaşına gelene kadar bakımını üstlenebilmesi gerektiğini savunmuştur. Kadınların doğumdan yalnızca 1,5 ay sonra işine dönmek zorunda kalmasının annelik ve çocuk sağlığı açısından sorun yarattığını vurgulamıştır. Dönemin uygulamasına göre işçi kadınların doğumdan önce 6 doğumdan sonra 6 hafta izin hakkı bulunduğunu; memurlarda ise doğum öncesi iznin daha da kısa olduğunu hatırlatarak bu sürelerin yetersizliğine dikkat çekmiştir. Hazırladığı doğum izni tasarısı, İş Yasası DM'ye gelmeden doğrudan Milli Güvenlik Konseyi'ne sunulduğu için görüşülememiştir. Aykut ayrıca bazı sektörlerin, özellikle bankaların, doğum izinleri nedeniyle kadın istihdamından kaçındığını belirterek bu yaklaşımın yanlış ve ayrımcı olduğunu ifade etmiştir (İlke, 2021: 11).

1982 Anayasası'nın mecliste tamamlanıp, halk oylamasından sonra (Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.) sivil yönetime geçilmesi için 24 Nisan 1983'te siyasi partiler kanununda yapılan düzenlemeler ile yeni siyasi partiler kurulmasına izin verilmiştir. Siyasi faaliyetler serbest bırakılmış, daha önce DM de yer alan üyelerin siyasi parti kurucuları arasında olamayacağı ibaresi de kaldırılarak meclis üyeleri de siyasi partilerin kuruluşunda yer almıştır (Çaylak & Avcu, 2017: 539-541).

4. 1980 SONRASI TÜRK SİYASETİNDE MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE İMREN AYKUT'UN ROLÜ

İhtilal sonrası siyasi partiler kapatılmış ve siyasi parti liderlerinin siyaset yapması yasaklanmıştır. Bu nedenle, yeni siyasi partilerin kurulması zorunlu hale gelmiş; bu partilerin kurucu kadrolarının MGK tarafından onaylanan isimlerden oluşması ihtilalin felsefesini benimsemesi hem de Konseyin desteklediği siyasal çizgiye uygun bir yapılanma içinde yer alması beklenmiştir (Sunalp, 1983: 3). Bu beklentiye gerçekleştirmek için ihtilal sonrası kurulan atanmış hükümetin ilk Başbakanı Bülent Ulusu MGK tarafından bir parti kurması için desteklenmiştir (Tokgöz, 1991: 17). Ulusu bu görevi üstlenmiş ve İmren Aykut'unda bu kuruluşun içerisinde yer alması için teklifte bulunmuştur. Aykut teklifi kabul etmiş ve birlikte parti tüzüğünü hazırlamaya başlamışlardır.

Yeni Siyasi Partiler Kanunu'na göre tüzük hazırlamak kolay değildir. Ulusu bir müddet sonra bu işi yapamayacağını düşünerek ayrılmış yerine yine asker kökenli Emekli Orgeneral Turgut Sunalp geçmiştir (Milliyetçi Demokrasi Partisi, 1983b: 19-20). Sunalp başkanlığında 41 kurucu üyenin yer aldığı bu kurulda İmren Aykut görevine devam etmiş ve parti tüzüğünün hazırlanmasında önemli katkılarda bulunmuştur (Milliyetçi Demokrasi Partisi, 1985). Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) gerekli resmi işlemleri tamamladıktan sonra 16 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuş ve programını açıklamıştır (Milliyetçi Demokrasi Partisi, 1983a: 3;

Milliyet, 1983a: 7). Bu süreçte Aykut önemli çalışmalar yapmış, 1983 genel seçimlerine bu partinin İstanbul adayı (Cumhuriyet, 1983: 7) olarak katılmış ve bu seçimde 12 kadın milletvekilinden biri olarak seçilmiş ve ihtilal sonrası parlamentoda yerini almıştır (Yüksek Seçim Kurulu, t.y.).

Seçimi I. sırada kazanan Anavatan Partisi (ANAP) meclis çoğunluğunu elde ederek (Milliyet, 1983b: 1) Turgut Özal başkanlığında I. Özal Hükümeti'ni kurmuştur (Şener & Çolak, 2015: 406). MDP, ülke genelinde il ve ilçe düzeyinde hızlı bir teşkilatlanma süreci gerçekleştirmesine rağmen beklenen siyasal başarıyı elde edememiştir. 25 Mart 1984'te yerel seçimler yapılmış, bu seçimlere yeni kurulan diğer partilerde katılmış, yine ANAP belediyelerin il ve ilçelerinde büyük çoğunluğunu kazanmış, MDP ise 2 il ve 45 ilçe başkanlığını kazanarak %4,3'lük oran ile beklenen başarıyı gösterememiştir (Aykol, 2009: 242). MDP'nin ilk olağan genel kurulunda (13 Temmuz, 1985) kurucu genel başkanın değişmesi ve sivil kökenli Kahramanmaraş milletvekili Ülkü Söylemezoğlu çoğunluğun oyunu alarak parti liderliğine seçilmesi, örgütsel yapının güçlenmesine katkı sağlamamış; aksine, teşkilatlarda yaşanan istifalar partinin siyasal etkinliğini ve toplumsal desteğini önemli ölçüde zayıflatmıştır (Milliyet, 1985: 7). Bu gelişmeler neticesinde parti üyeliğinde istifaların giderek artması üzerine MDP olağanüstü kongreye gitmiş ve 4 Mayıs 1986'da kendini feshetmiştir (Günel, 2006: 53-54). Bu partiden ayrılan milletvekilleri bir sonraki seçim için diğer partilerde yerlerini almışlardır. İmren Aykut da bu süreçte birçok partiden teklif almış, Özal'ın yoğun çabaları neticesinde ANAP 'a geçmiştir (TBMM, 2024)

5. İMREN AYKUT'UN PARLAMENTODA MUHALEFET PARTİSİ MİLLETVEKİLİ OLARAK FAALİYETLERİ (1983–1987)

Aykut, 1983 genel seçimlerinin ardından görev yaptığı yasama dönemi boyunca, Genel Kurul gündemine getirilen birçok konu hakkında görüşlerini ifade etmiştir. Nitekim 29 Mayıs 1984

tarihinde Tapu Kanunu'na ilişkin görüşmeler sırasında söz alarak önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Aykut, yapılan düzenleme ile yabancılara toprak satışına dair yetkinin TBMM'den alınarak Bakanlar Kurulu'na devredilmesinin sakıncalarına dikkat çekmiştir. Yasama yetkisinin dar bir grup ya da sınırlı sayıdaki Bakanlar Kurulu üyelerine bırakılmasının demokratik işleyiş açısından risk taşıdığını vurgulamış; bu durumun, Türk milletinin devlete duyduğu güveni zedeleyebileceğini ifade etmiştir. Bu anlamda Aykut, karar alma süreçlerinin Meclis Genel Kurulu'nda yürütülmesinin demokratik temsil ve şeffaflık ilkeleri bakımından daha uygun olacağını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984a: 84-85).

Aykut, Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın, ülkenin yeniden planlı kalkınma sürecine girmesi açısından, herhangi bir siyasi partinin programı olarak değil, partiler üstü bir anlayışla ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, muhalefet tarafından dile getirilen eleştirilerin yapıcı bir çerçevede değerlendirildiği takdirde, kalkınma politikalarının daha sağlıklı ve sürdürülebilir biçimde uygulanabileceğini vurgulamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1984b: 73-80).

Aykut, sosyal yaşamı doğrudan ilgilendiren meseleler hakkında yerinde incelemelerde bulunmuş ve elde ettiği bulguları TBMM Genel Kurulu'nda paylaşmıştır. Bu kapsamda, 13 Temmuz 1984 tarihli oturumda cezaevlerinin fiziki koşullarının yetersizliğine dikkat çekmiş; cezaevlerinde bulunan hükümlülerin yaş ortalamasının oldukça düşük olduğunu belirterek, genç mahkûmların rehabilite edilerek topluma kazandırılmasının önemini vurgulamıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1984c: 193).

Toplumu ilgilendiren en önemli sorunlardan biri olan kimsesiz çocukların durumuna da değinen Aykut, ülkedeki kimsesiz çocuk sayısının 400 bini aştığını; mevcut yetiştirme yurtları ile Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bu sayıya cevap verebilecek

kapasiteye sahip olmadığını ifade etmiştir. Kurumların fiziki ve eğitsel imkanlarının yetersizliğine de işaret ederek, bu çocukların belirli bir yaşa geldiklerinde kurumdan ayrılmak zorunda bırakılmalarının onları yeniden kimsesizliğe sürüklediğini belirtmiştir. Bu nedenle, söz konusu çocukların kurumdan ayrılma şartının, kendilerine uygun bir istihdam olanağı sağlandıktan sonra yerine getirilmesi gerektiğini dile getirerek, hükümeti bu konuda daha kapsamlı ve destekleyici politikalar geliştirmeye davet etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984c: 193-196, 205).

Toplunun tamamını yakından ilgilendiren asgari ücret konusundaki hükümetle işverenler arasında kabul edilen asgari ücretin yetersizliğinden bahsetmiş "... verilen asgari ücretle bir çift ayakkabı bile alınamıyor, kiraların gecekondularda bile 50 bin lirayı aştığı bir devrede 41 bin liralık ücretin çok komik olduğunu ..." ifade etmiştir (Cumhuriyet, 1985: 11). Aykut asgari ücretin yaşam maliyetleri karşısında yetersiz kaldığını güçlü ve çarpıcı bir karşılaştırmayla vurgulamaktadır. Ayakkabı fiyatı ve gecekondulu kiraları gibi günlük yaşamdan somut örnekler kullanarak, belirlenen ücretin çalışanların temel ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan uzak olduğunu, böylece dönemin ekonomik koşullarının ücret politikalarıyla uyumsuzluğunu eleştiren bir bakış açısını ortaya koymuştur.

Faaliyetleri sadece meclisle sınırlı kalmamış aynı zamanda 1985 yılında Kenya'nın başkenti Nairobi' de düzenlenen dünyanın birçok yerinden 18 bin kadının katılımıyla gerçekleşen III. Dünya Kadınlar Kongresi'ne Türkiye'yi temsilen katılmıştır (Cumhuriyet, 1985b: 9). Kongre dönüşü buradaki izlenimlerini paylaşmış ve kadının toplum içindeki sorunlarının hemen hemen dünyanın her tarafında aynı şekilde olduğunu dile getirmiştir. Toplam iş gücünün 1/3'ünü çalışan kadınların oluşturduğunu ev işi ve tarladaki işler dahil edildiğinde dünyadaki toplam işlerin 2/3'ünün kadınlar tarafından gerçekleştirilmesine rağmen ücret dağılımında erkeklerin aldığının ancak 1/4 'ünü aldığını, bunun

yanı sıra işe alımlarda erkeklere öncelik tanındığını bunun batı ülkelerinde bile bu şekilde olduğunu ifade etmiştir (İlke, 2021: 29). Bunun yanı sıra Aykut, Özal tarafından Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşmasını ve güçlendirilmesini hedefleyen Türk Demokrasi Vakfı'nın genel sekreterliği görevine getirilmiştir (İlke, 2021: 32).

Bu dönemi kapsayan tüm bu çalışmalar, onun muhalefet milletvekili olmasına rağmen, siyasal sürece etkin biçimde müdahil olduğunu ve sosyal adalet, eşitlik ile demokratik temsil ilkelerini güçlendirmeyi amaçlayan bir siyasal tutum benimsediğini göstermektedir

6. 1987 GENEL SEÇİMLERİ VE İMREN AYKUT'UN ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI GÖREVİNE ATANMASI

27 Kasım 1987 genel seçimlerinde Aykut yine İstanbul'dan ancak bu sefer ANAP'dan meclise girmiştir (Yüksek Seçim Kurulu, t.y.). ANAP'la birlikte bu seçime 7 siyasi parti katılmıştır. ANAP oyların %36,31'ini alarak 292 milletvekili ile meclise girmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, seçimleri birinci parti olarak tamamlayan ANAP'a hükümeti kurma görevini vermiştir. Hükümetin 30 Aralık 1987'de mecliste yapılan güven oylaması sonucu 290 milletvekilinin kabul oylarıyla Turgut Özal'ın sunduğu kabine kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1987: 334). Aykut, bu kabinede Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak yer almıştır (Cumhuriyet, 1987: 1). Böylece Aykut milletvekili olarak üzerinde durduğu birçok konunun direkt uygulayıcısı olarak bakanlık görevine başlamıştır.

46. Hükümetin, bu dönemde yapacakları mecliste hükümet programı olarak okunmuş, Çalışma Bakanlığı ile ilgili hususlar programda şu şekilde ifade edilmiştir. "Esnaf, emekli, işçi, sanatkar, gibi grupların haklarının korunması, eğitim, sağlık gibi konularda eşitliğin sağlanması, vd." başlıkları altında verilmiştir. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle boşalan başbakanlık ve parti başkanlığı görevine Yıldırım Akbulut atanmış ve 47. Hükümet programı da 10 Kasım 1989'da mecliste okunmuş ve

Hükümet 15 Kasım 1989'da güvenoyu almıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1989d: 11-15). Aykut bu hükümette bulunduğu bakanlık görevine (09.11.1989- 23.06.1991) devam etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1989b: 308-309).

Çalışma Bakanlığı'nın programında, önceki dönemde olduğu gibi, "çalışanlar ile işverenler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, her iki tarafın haklarının korunması, çalışma yaşamındaki cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi ve kadınların istihdamdaki yerinin artırılması" hedeflerine yer verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1989c: 356). Hükümet, söz konusu politikaların yalnızca uygulanmasını değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını da önemsediklerini ifade etmiştir.

Rize Milletvekili Mesut Yılmaz'ın ANAP Olağan Genel Kongresi'nde genel başkan seçilmesi üzerine Yıldırım Akbulut Hükümeti düşmüş, daha önceki hükümetlerde Kültür, Turizm ve Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Yılmaz, Cumhurbaşkanı Özal tarafından 23 Haziran 1991'de hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 48. Hükümeti, 23 Haziran 1991 tarihinde göreve başlamış ve 20 Kasım 1991 tarihine kadar yaklaşık beş ay süreyle görevde kalmıştır. Bu kabinede Aykut'a Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilmemiş; bunun yerine kendisi, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1991b: 563-565). Aykut bu görevde beş ay süreyle bulunmuştur. Hükümetin kısa süreli olmasının temel nedeni, normal şartlarda bir yıl sonra yapılması gereken genel seçimlerin 1991 yılına çekilerek erken seçim kararı alınmasıdır (Akşin, 1997.: 87-88).

20 Ekim 1991 yılında yapılan genel seçimlerde ANAP I. parti olarak seçimden çıkamamıştır. Süleyman Demirel başkanlığındaki Doğru Yol Partisi (DYP) oyların %27,3'ünü alarak I. parti, ANAP ise oyların %24,01'ini alarak II. parti, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ise oyların %20,75'ini alarak III. Parti olmuştur (T.C. Resmî Gazete, 1991).

Böylece 49. Hükümeti kurma görevi DYP'ye verilmiş partilerle yapılan görüşmeler sonucunda DYP ve SHP koalisyon hükümeti kurulmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 1991c: 99-101). Böylece 8 yıllık ANAP Hükümetleri dönemi son bulmuş, dolayısıyla İmren Aykut da bundan sonraki meclis faaliyetlerine milletvekili olarak devam etmiştir.

7. İMREN AYKUT'UN XVIII. DÖNEM ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI DÖNEMİ MECLİS FAALİYETLERİ

Aykut, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak 1987-1991 yılları arasında görev yapmıştır. Çalışma Bakanlığının temel görev ve yetkileri ise; çalışma hayatının düzenlenmesi, işçi-işveren ilişkilerinin sağlıklı biçimde yürütülmesi, sendikal hak ve özgürlüklerin en geniş kapsamda kullanılmasının güvence altına alınması, toplu pazarlık ve grev hakkının demokratik çerçevede serbestçe işletilmesini sağlamaktır. Ayrıca çalışma yaşamına ilişkin denetim mekanizmalarını işletmek, sosyal güvenlik imkânlarını geliştirmek ve yaygınlaştırmak, yurt dışında çalışan işçilerin çalışma hayatından doğan hak ve çıkarlarını korumak ve güçlendirmek amacıyla kapsamlı çalışmaları yürütmektir.

Bu çerçevede kendisine iletilen öneri ve eleştirileri son derece değerli bulduğunu ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988a: 11). Bu yaklaşım, onun yönetsel sürece katılımcı bir bakış açısıyla yaklaşarak karar alma mekanizmalarında farklı görüş ve önerilere açık olduğunu göstermektedir. Bu dönemde kendisine yöneltilen mevzuların başında hayat pahalılığı, asgari ücretle çalışanların bu ücretle geçinmesinin zorluğu, işveren-işçi haklarının korunması, hükümet programında açıklanan konuların bakanlık tarafından takip edilmediği şeklinde olmuştur. Aykut bu eleştirilere karşılık olarak hükümetin istihdamı artırıcı, işsizliği azaltıcı, çalışma şartlarını kolaylaştırıcı bir yapıya kavuşturmak için çalıştıklarını ifade etmiştir. Asgari ücretin 1475 sayılı İş Kanunu'nun 33. maddesi uyarınca Asgari Ücret Tespit

Komisyonu tarafından belirlendiği ve bunun bir pazarlık ücreti değil, objektif esaslara göre oluşmuş bir taban ücreti olduğunu vurgulamıştır. İşçilerin asgari ücret üzerindeki haklarının ise iş sözleşmeleri veya toplu sözleşmelerle serbestçe düzenlendiğini ifade etmiştir. Hükûmetin göreve geldiği dört yıl içinde asgari ücretin üç kez, kanunda öngörülen süre beklenmeden belirlendiği; bu artışların her seferinde yıllık enflasyonun üzerinde gerçekleştiğini belirtmiştir. 1984'te %51, 1985'te %69 ve 1987'de %79 oranında artış yapıldığını, son tespitin üzerinden altı ay geçtiğini hatırlatılarak, hükûmetin asgari ücret konusunda duyarlı olduğunu ve bu hassasiyetin süreceği mesajını vermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988a: 9-10).

Bağ-Kur emeklilerinin ekonomik ve sosyal sorunlarına ilişkin verilen soru önergesine Aykut şu şekilde cevap vermiştir. Bağ-Kur'un cazibesini artırmak ve aylıkları güncel koşullara uyarlamak amacıyla 1987'de 3396 sayılı Kanun çıkarılmış; basamak sayısı 12'den 24'e yükseltilmiş ve göstergeler yüzde 50 oranında artırılmıştır. 1988'de yapılan ek düzenlemelerle emekli aylıklarında enflasyonun üzerinde, yüzde 41-60 arasında değişen artış sağlanmıştır. Sosyal Yardım Zammı konusunda ise kurumlar arası norm ve standart birliğinin sağlanması için mali kaynak artırıcı çalışmaların sürdüğünü belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988b: 107-108).

Bakanlığı döneminde işçi ve işveren arasında sendikalarla yapılan ücret ve işçi haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda hükûmet politikasının dışında sendikacı mesleğinden dolayı uzlaşmaz, redci bir tavrı asla benimsememiştir. Grev taraftarı olmamış, grevin büyük bir iş kaybına sebep olmasından dolayı işverenin zararını da

hesaba katarak, uzlaştırmacı bir tavrı her zaman ön planda tutmuştur. Göreve başladığında tüm sendikalarla ayırım gözetmeksizin diyalog kurma ilkesini benimsediğini vurgulamış, sendikaların bağımsız ya da herhangi bir konfederasyona bağlı olmasının Bakanlık için bir fark yaratmadığını, önemli olanın işçi haklarının yasal çerçeve içinde savunulması olduğunu belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988c: 537-540). Bu tavrı ona "Barış Güvercini" lakabının takılmasına sebep olmuştur (İlke, 2021: 7).

İşçi çıkarılmalarıyla ilgili yapılan bir eleştiriye Aykut şu şekilde cevap vermiştir. İşçi-işveren ilişkilerinin yasal çerçevede yürütülmesi gerektiğini vurgulayarak sendikalarla ayırım yapmadan diyalog kurduklarını belirtmiştir. 1475 sayılı İş Kanunu'nun 13., 16. ve 24. maddeleriyle işçilere fesih bildirimi, kötü niyet tazminatı ve altı ay içinde aynı nitelikte işe geri çağırılma gibi istihdam güvenceleri sağlandığını ifade etmiştir. İşten çıkarma şikayetlerinin müfettişlerce titizlikle incelendiğini belirtmiştir. Mevcut yasalardaki iyileştirme ihtiyaçlarının işçi ve işveren konfederasyonlarıyla birlikte değerlendirildiğini ve çalışmaların tamamlanma aşamasına geldiğini de ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988d: 454-455).

1982 Anayasası'nın çalışma hayatını düzenleyen hükümleri ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nın değiştirilmesi ile ilgili yasa önerisi meclise getirilmiştir. Muhalefet milletvekillerinden Çalışma Bakanlığı'nı hedef alan açıklamalar yapılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1988e: 251-277). Aykut, tüm bu açıklamaları dinledikten sonra Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)¹ normlarına uygun işçi-işveren kesimlerinin taleplerinin

¹Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nın kuruluşuna temel teşkil eden 1919 tarihli Anayasa'sı ile 1944 tarihli Philadelphia Bildirgesi'nin belirlediği prensipler doğrultusunda faaliyet göstermektedir. ILO Anayasası, örgütün üçlü yapıya (hükûmet-işçi-işveren temsilciliği) dayanan yönetim modelini tanımlamakta; uluslararası çalışma standartlarının

oluşturulması, denetlenmesi ve uygulanmasına ilişkin mekanizmaları düzenlemektedir. Bu çerçevede ILO, çalışma hayatının çeşitli boyutlarını kapsayan konularda uluslararası sözleşmeler ve tavsiye kararları kabul etmekte; söz konusu belgelere taraf olan ülkelerin ulusal mevzuat ve uygulamalarını, bu normlarda öngörülen ilkelere uygunluk açısından periyodik

karşılanabilmesi, sendikal faaliyetlerinde daha da genişletilmesi için bu kanun tasarısını hazırlayarak meclise sunduklarını dolayısıyla hükümet olarak hem işçinin hem işverenin hem de sendikaların yanında olduğunu ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988e: 277). Hükümet tarafından yapılan değişiklik Meclis Genel Kurulu'nda görüşüldükten sonra kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988e: 346; TBMM Tutanak Dergisi, 1988f: 470-471).

Aykut, yapılan tüm değişimler hakkında şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur. Sendikalar Kanunu ile Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununda yapılan kapsamlı düzenlemeler, sendikal hak ve özgürlüklerin yalnızca “makyaj” niteliğinde olmayan, aksine kapsamlı ve nitelikli bir dönüşümle güçlendirildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin yüzyılı aşan demokrasi birikimi, 41 yıllık sendikacılık deneyimi ve 25 yıllık toplu pazarlık ve grev pratiği, bu düzenlemelerin toplumsal ve kurumsal temellerinin ne denli sağlam olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, ülkemizde demokrasinin veya sendikal özgürlüklerin bulunmadığı yönündeki iddialar, hem tarihsel birikimimize hem de toplumsal gelişmişlik düzeyimize uygun düşmemektedir. Bugün daha da ileri taşınan sendikal hakların, Türkiye'nin köklü devlet geleneği ve demokratik yapısı içinde gelecekte çok daha ileri bir noktaya taşınacağına inandığını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988f: 28).

Bu dönemde en büyük işçi hareketi Zonguldak Havzası'ndaki maden işçileri grevi olmuştur. 1988 yılında 13.dönem toplu iş sözleşmesi görüşmeleri esnasında grev tartışmaları gündeme gelmiş, grev kararı alınmış ancak anlaşma sağlandığı için bu karar uygulanmamıştır (Koç, 1998). Bununla

birlikte 1990-1991 büyük madenci grevi öncesinde birçok gelişme yaşanmıştır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) Mart 1990'da hükümete işçi haklarının iyileştirilmesi ile ilgili bir rapor sunmuş ancak rapor hükümet tarafından kabul edilmemiştir (Güler, 2019: 518). Bunun üzerine TÜRK-İŞ bir bildiri yayınlarak istekleri yerine getirilmezse genel uyarı eylemi yapacaklarını ilan etmiş ve fiilen eylemi başlatmıştır. Bu eylem, çeşitli toplumsal gruplardan geniş çaplı destek görmüş, ayrıca basın organları tarafından da destekleyici bir tutumla kamuoyuna yansıtılmıştır (Çavdar, 2005: 204). Ekim 1990 tarihine gelindiğinde hükümetle sendikalar arasında yapılan görüşmeler bir sonuç vermemiş ve grev ön hazırlıkları tamamlandıktan sonra 30 Kasım 1990 tarihinde grev başlamıştır (Cumhuriyet, 1990: 1, 19). Grevin gerekçesi “insanca yaşamak, çalışmak, emeğin karşılığını almak, güvenli ve sağlıklı çalışmak, işçinin onurunun korunması ve işçilerin gücünün ve birliğinin gösterilmesi” olarak ifade edilmiştir (Genel Maden İş, 1990).

Zonguldak'taki eyleme birçok şehirden destek için katılımlar olmuş, muhalefet parti liderleri buraya gelip mitingler düzenlemiş ve meclisin istifasını istemişlerdir. Bu arada sendikayla yapılan görüşmelerde gerekli mutabakat sağlanamamış ve grev devam etmiştir. Aykut'un Çalışma Bakanı olarak gayretleri de işe yaramamış 4 Ocak 1991 günü işçi ve ailelerini Ankara'ya götürmek için gönderilen araçların Zonguldak'a girmesi engellendiği için yaklaşık 60 bin kişilik bir kitle yürüyerek Ankara'ya gitmek için yola çıkmıştır (Cumhuriyet, 1991a: 1, 3). Mengen'e gelen grup burada dinlenmesi için bekletilmiş, Aykut, kaymakamı, belediye başkanını arayarak ailelere süt, yiyecek ve belediye tarafından da yemek

olarak izlemektedir. Anayasa'nın öngördüğü denetim mekanizmaları gereğince, taraf devletlerin raporları uzman komitelerce değerlendirilmekte ve tespit edilen uyumsuzluklar hakkında ilgili ülkelere teknik uyarılarda bulunmaktadır. Ayrıca, ciddi ve sürekli ihlallerin varlığı hâlinde ILO, Anayasa'nın 26. ve 33. maddeleri çerçevesinde soruşturma komisyonu kurulmasından uluslararası baskı ve yaptırım

mekanizmalarına kadar uzanan çeşitli müeyyideleri devreye sokabilmektedir. Bu yönüyle ILO, Türkiye dâhil tüm üye devletlerin çalışma hayatına ilişkin politika ve uygulamalarının uluslararası normatif çerçeveye uygun biçimde şekillenmesini sağlayan küresel düzeyde bağlayıcı bir otorite niteliği taşımaktadır (ILO, t.y.).

dağıtımını yapılmasını, bununla birlikte bir provokasyona sebep olmamak için kolluk kuvvetlerinin onlara müdahale etmemesini bildirmiştir (İlke, 2019: 64). Bu süreçte Aykut, kişisel çabalarıyla taraflar arasında doğrudan iletişim kanalları kurmuş, görüşmeleri sıklaştırmış ve olası çatışma risklerini önleyici tedbirleri bizzat organize etmiştir. Yürüyüş sürecinde, 5 Ocak 1991'de Akbulut Hükümeti ile işçi sendikaları arasında Şemsi Denizler aracılığıyla yürütülen görüşmeler olumlu bir sonuç vermemiştir (Cumhuriyet, 1991b: 1, 16). İşçiler yürüyüşe devam etme kararı almış olmakla birlikte, kolluk kuvvetleri tarafından Ankara'ya girişleri engellenmiş ve bu nedenle Mengen'de bekletilmişlerdir (Cumhuriyet, 1991c: 1, 14). Bu aşamada, Aykut, yoğun kişisel çabaları ve doğrudan müdahaleleri aracılığıyla işçilerin güvenli bir biçimde geri dönmesini sağlamış; ancak grev süreci devam etmiştir. Bu süreçle ilgili Aykut şu açıklamada bulunmuştur.

...Bütün bunlardan sonra, şahsen, grevin başlamasından üç gün önce sendika başkanıyla başlattığım teması, bir anlaşma zemini bulmak için, hiç kesintisiz olarak son dakikaya kadar sürdürdüm. Nihayet, çünkü gelişmeler sonunda, işçiler, bugün Zonguldak'a dönme kararını aldılar ve şu anda da tamamı, Zonguldak'a dönmüş bulunuyorlar. Sendika yöneticileri ise, şu sırada Ankara'dadırlar ve kendileriyle biraz sonra görüşmeleri başlatacağız ve inşallah, siyasî hırsları, akıl ve mantığının önüne geçmiş olan kimselerin yeni müdahaleleri olmazsa, bir iki gün içinde anlaşmayı sağlayıp, işçilerimizi ve memleketimizi huzura kavuşturacağız (TBMM Tutanak Dergisi, 1991a: 36-40).

Bu arada Körfez Savaşı'nın patlak vermesi ve etkilerinin sonucu olarak 6 Şubat 1991'de 69 gün süren grev sona ermiş, Hükümet, Genel Maden İş ile Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (KAMUSEN) arasında toplu iş sözleşmesi imzalanmıştır (Cumhuriyet, 1991d: 1, 12). Bu sözleşme ile işçilerin yaşam standartları ve ücretlerinin iyileştirilmesi gibi birçok haklar işçi

lehine sağlanmıştır (Güler, 2019). Aykut, bu safhada hem hükümet temsilcisi sıfatıyla hem de işçi-sendika ilişkilerine ilişkin mesleki birikimini kullanarak sürecin en az zarar ile sonuçlanmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

8. KADININ STATÜSÜ VE SORUNLARI BAŞKANLIĞI'NIN KURULMASI

İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik ve sosyal değişimler sonucunda, tüm dünya ülkeleri, kadınların statüsüne ve sorunlarına evrensel ölçüler getirmek için çalışmalar başlatmıştır. Bu çerçevede, 21 Haziran 1946 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Teşkilatı içerisinde Kadının Statüsü Komisyonu kurularak, tüm üye ülkelerde kadının statüsü ve sorunları tespit edilmiştir (United Nations, 1946). BM Genel Kurulu, 1972 yılında 3010 sayılı kararıyla 1975 yılını "Uluslararası Kadınlar Yılı" ilan ederek, kadın sorunlarının hem ulusal kalkınma süreçleri hem de küresel ölçekte toplumsal ve ekonomik gelişme açısından taşıdığı önemi uluslararası gündemin merkezine taşımıştır. Bu karar, kadınların statüsünün güçlendirilmesine yönelik çabaların yalnızca belirli bir yıla özgü kalmaması, aksine süreklilik arz eden küresel bir politika alanı haline getirilmesi gerektiği yönündeki vurguyu da içermektedir ((United Nations, 21 June 1946)).

Bu kapsamda, 1975 sonrası dönemde BM himayesinde düzenli aralıklarla "Dünya Kadın Konferansları" gerçekleştirilmiştir. İlki 1980 yılında Meksika'da, ikincisi ise 1985 yılında Nairobi'de düzenlenen bu konferansların temel amacı, her on yıllık dönem itibarıyla "eşitlik, kalkınma/gelişme ve barış" eksenlerinde kadınların toplumsal konumunda meydana gelen dönüşümleri değerlendirmek ve geleceğe yönelik kapsamlı politika önerileri geliştirmektir.

Türkiye, BM üyesi bir devlet olarak söz konusu konferanslara katılmış, konferanslarda kabul edilen karar ve eylem planlarını onaylayarak ulusal düzeyde kadın politikalarının geliştirilmesi yönündeki uluslararası normatif çerçeveye uyum

sağlamayı taahhüt etmiştir. Ayrıca Türkiye, Avrupa Konseyi ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-Operation and Development – OECD) gibi uluslararası kuruluşların üyesi olarak, söz konusu kurumların kadınların toplumsal statüsünün güçlendirilmesine ilişkin aldığı kararlar, hazırladığı sözleşmeler ve geliştirdiği politika çerçevelerine uyum sağlamakla yükümlüdür. Bu bağlamda Türkiye, uluslararası norm ve standartları ulusal mevzuat ve uygulamalara yansıtma sorumluluğunu üstlenmiş; kadın haklarının korunması, geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaştırılması yönündeki kararların uygulanmasını bir zorunluluk olarak kabul etmiştir (OECD, 2002) Özellikle BM'nin 1985'te Nairobi Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda, "her ülkenin kadın sorunlarıyla doğrudan ilgilenen resmî ya da yarı resmî bir örgütlenme oluşturması" yönündeki ilke, stratejik bir karar olarak benimsenmiştir. Konferansa Türkiye adına temsilci olarak katılan Aykut, alınan kararların kabul edilmesi sürecinde Türkiye'yi temsilen imza yetkisini kullanmıştır (BCA, 1985).

Türkiye, söz konusu kararları hemen uygulamaya koyamamış; ancak bu kararlar, Aykut'un Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı döneminde hayata geçirilmiştir. Hükümet programında kadınların toplumsal yaşamda ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmelerini sağlamak, istihdam olanaklarını artırmak öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Bu çerçevede, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda belirlenen hedef ve politikalar, özellikle kadınlara yönelik istihdam ve sosyal gelişim alanlarında uygulamaya konulmuş; aynı zamanda Avrupa Birliği'nin kadınlarla ilgili karar ve standartlarına uyum sağlanması yönünde de etkin çalışmalar yürütülmüştür. Bakanlığı döneminde kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması ve toplumsal eşitliğin desteklenmesi, Aykut'un öncelikli politikaları arasında yer almıştır (Cumhuriyet, 1989: 10).

Bu alanda en önemli yasal düzenleme, 19 Nisan 1990 tarihinde Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı'nın kurulması ile atılmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen Kanun Hükmünde Kararname ile resmî gazetede yayınlanmıştır (T.C. Resmî Gazete, 1990). Bu geçici kararnamenin kanun olarak kabul edilmesi için meclis genel kurulunda görüşmeler başlatılmıştır. 4-25 Ekim 1990 tarihleri arasında kanun tasarısı üzerinde yürütülen görüşmeler sonucunda, 1211 sayılı Kanun ile 2547 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler ile başkanlığın kurulması kabul edilmiştir. Başlangıçta başkanlığın Başbakanlığa bağlı bir birim olarak yapılandırılması öngörülmüş olsa da, kadro tahsis işlemlerinin daha etkin ve sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla nihai olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde ihdas edilmesine karar verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1990b: 272).

Bu başkanlığın başlıca görevleri; kadının statüsünün iyileştirilmesine ve karşılaştığı sorunların çözümüne yönelik ilke, politika ve programları geliştirmek; kadının kalkınma süreci içinde sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda etkin biçimde yer almasını sağlamak; bu alanda yurt içi ve yurt dışında yürütülen çalışmaları izlemek ve gerekli bilgi birikimini oluşturmak; ilgili kamu kurumları ve gönüllü kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak; yerel yönetimlerin kadın odaklı faaliyetlerini izlemek ve desteklemek; eğitim, yayın ve tanıtım çalışmaları yoluyla kamuoyu oluşturmak ve uluslararası çalışmalara Türkiye'nin katılımını temin etmektir (TBMM Tutanak Dergisi, 1990a: 163).

Böylece Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı merkez teşkilatı için Başkan, Başkan Yrd., Daire Başkanı vs. olmak üzere 20 kişilik kadro ihdas edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1990a: 8-29). Mecliste konu ile ilgili olarak uzun ve kapsamlı tartışmalar yaşanmış; özellikle bazı erkek milletvekilleri, Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı'nın kurulmasını ayrımcılık, böyle bir birimin oluşturulmasının kadınlara özel ayrıcalık

tanıma anlamına geleceğini savunmuş, bunun yerine tüm vatandaşları kapsayan politikaların geliştirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir (TBMM Tutanak Dergisi, 1990a: 164-167).

Bunun yanı sıra bazı erkek milletvekilleri, hükümetin bu adımı yalnızca oy kazanma amacıyla attığını öne sürerek, başkanlığın siyasi bir araç olarak kullanıldığı eleştirisinde bulunmuşlardır. Bu tartışmalar, mecliste uzun süre devam etmiş ve kadınların kamusal ve siyasi temsiliyetine yönelik çeşitli çekinceleri ve toplumsal algıları ortaya koymuştur. Aykut, konuyla ilgili yaptığı uzun konuşmasında başkanlığın kurulma sebeplerini tarihsel süreçle birlikte ifade etmiş, başkanlığın çalışma alanlarını, teker teker anlattıktan sonra konuşmasını şu şekilde bitirmiştir:

...Bu kanun ile kadınlara devletin desteğini sağlamış olduklarını içinde bulunduğu hükümetin kadın kitlesine vermiş olduğu önemi, bütün iddiaların aksine ne kadar uygar, çağdaş yaklaşımlar içinde olduklarını kanıtladıklarını ifade etmiştir... (TBMM Tutanak Dergisi, 1990a: 175)

Bu çalışmanın neticesinde 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Kadınların toplumsal hayatta hak ve fırsatlardan eşit şekilde yararlanması sağlanmıştır. 21 Nisan 2021'de isim değiştiren bakanlık günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak hizmet vermektedir

9. İMREN AYKUT'UN YURTDIŞI FAALİYETLERİ

Aykut, yaklaşık dört yıl süren Çalışma Bakanlığı görevinde, yurt içi inceleme gezileri ve toplantılarının yanı sıra, çalışma koşulları ve kadın sorunları başta olmak üzere sosyal politika alanlarına ilişkin çok sayıda uluslararası toplantıya davetli olarak katılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin 1932 yılından itibaren üyesi olduğu ILO'nun her yıl düzenli olarak gerçekleştirdiği konferanslara ülke adına azami düzeyde katılım sağlanmıştır. Söz konusu toplantılara iştirak eden heyetlerin

oluşumu, ILO Anayasası'nın 3. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarında öngörülen hükümler doğrultusunda belirlenmiş; Türkiye tarafından oluşturulan heyetler de bu anayasal düzenlemelere uygun biçimde tanzim edilmiştir.

Aykut'un ilk bakanlık döneminde uluslararası temsil görevi belirgin bir şekilde önem kazanmıştır. Bu kapsamda Aykut, 1-22 Haziran 1988 tarihleri arasında Cenevre'de düzenlenen ILO'nun 75. Uluslararası Çalışma Konferansı'na, hükümet, işçi ve işveren kesimlerinden oluşan 37 kişilik ulusal heyetle birlikte katılmak üzere görevlendirilmiştir. Konferans sürecinde hazırlanacak resmî belgeleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına imzalama yetkisinin kendisine verilmiş olması, Aykut'un uluslararası çalışma standartlarına ilişkin müzakere ve karar alma süreçlerinde ülkeyi en üst düzeyde temsil ettiğini ortaya koymaktadır (BCA, 1988). Bu görüşme ile ilgili bilgileri 1989 yılı bütçe görüşmeleri esnasında Meclis Genel Kurulu'na sunmuştur. Bu görüşmenin sonucunda; İnşaat Sanayiinde Güvenlik ve Sağlık konusunda 167 sayılı Sözleşme ve 175 sayılı Tavsiye, ayrıca İstihdam Artışı ve İşsizliğin Önlenmesi konusunda 168 sayılı Sözleşme ve 176 sayılı Tavsiyeyi Türkiye adına kabul ettiklerini belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1988g: 403-405).

Aykut, ertesi yıl da Türkiye'yi temsilen 7-28 Haziran 1989 tarihlerinde Cenevre'de düzenlenen 76. ILO Konferansı'na bu kez 26 kişilik teknik heyetle katılmıştır (BCA, 1989b). Konferans sonunda Türkiye; grev erteleme uygulamaları, genel grev yasağı, sendikal hakların kısıtlanması ve iş-meslek ayrımcılığına ilişkin yükümlülöklere aykırı davranıldığı gerekçeleriyle yoğun eleştirilere maruz kalmış ve "Özel Paragraf" kapsamına alınmıştır. Bu durumun giderilmesi amacıyla, 17.10.1989 tarihinde 2821 ve 2822 sayılı Sendikalar Kanunu'nda kapsamlı değişiklikler yapılmıştır (T.C. Başbakanlık, t. y.). Bu yasal düzenlemelerin ardından Türkiye, 1990 yılında gerçekleştirilen 77. ILO Konferansı'na önceki yıllara kıyasla daha

hazırlıklı katılmış; heyetin genişletilmesi, teknik çalışmaların güçlendirilmesi ve yürütülen aktif diplomasi sayesinde ilgili kapsamdan çıkarılmayı başarmıştır (BCA, 1990c). Bu süreç, Aykut'un uluslararası platformlarda Türkiye'yi etkin biçimde temsil etme kapasitesini göstermiş; ayrıca çalışma hayatına ilişkin uluslararası denetimler karşısında gerekli politikaların geliştirilmesinin önemini ortaya koymuştur.

Bu dönemde Aykut'un uluslararası temsil faaliyetleri yalnızca ILO ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Aykut başkanlığındaki heyet, Lugano'da gerçekleştirilen 4. Avrupa Sosyal Güvenlikten Sorumlu Bakanlar Konferansı'na katılmıştır (BCA, 1989a). Benzer şekilde 25-27 Ekim 1989 tarihlerinde Kopenhag'da düzenlenen 4. Avrupa Çalışma Bakanları Konferansı'nda da Türkiye'yi temsil etmiş ve Avrupa Konseyi nezdindeki istihdam ve çalışma politikalarına yönelik temaslarda bulunmuştur (BCA, 1989c; TBMM Tutanak Dergisi, 1989a: 117). Konferanslar kapsamında sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği, sosyal koruma politikalarının güçlendirilmesi ve üye ülkeler arasında deneyim ve iyi uygulama paylaşımı gibi konular ele alınmıştır.

Aykut'un uluslararası çalışma ilişkilerine yönelik temaları 1990 yılında da devam etmiştir. Türkiye'de sosyal güvenlik kapsamında sunulan sağlık hizmetlerinin modernleştirilmesine yönelik uygulamaları yerinde incelemek ve endüstriyel ilişkiler alanında çeşitli temaslarda bulunmak amacıyla, 3-13 Ocak 1990 tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir (BCA, 1990a). Aykut, 8-14 Mayıs 1990 tarihlerinde Türk-Amerikan Dernekleri Birliği'nin 11. Genel Kurul toplantılarına katılmak ve çeşitli resmî temaslarda bulunmak üzere yeniden ABD'ye gitmiş; bu kapsamda diaspora temsilcileriyle görüşmeler yapmış, sosyal güvenlik ve çalışma politikalarına

ilişkin bilgi alışverişinde bulunmuştur (BCA, 1990b).

Bu çalışmalar Türkiye, Avustralya ve Endonezya ile ikili ilişkilerini özellikle sosyal güvenlik ve çalışma politikaları ekseninde geliştirmiştir. Bu çerçevede Aykut, Avustralya Hükümeti'nin daveti üzerine gerçekleştirilen resmî temaslarda, iki ülke arasında sosyal güvenlik alanındaki iş birliğini kurumsal bir zemine oturtmak amacıyla yeni bir Sosyal Güvenlik Sözleşmesi'nin hazırlanmasına yönelik müzakereler yürütmüş; ayrıca Avustralya'da yaşayan yaklaşık 140.000 Türk vatandaşının sosyal ve ekonomik koşullarını yerinde incelemiştir (BCA, 1990d). Söz konusu girişimler, aynı zamanda Endonezya ile sürdürülen kurumsal iş birliği çerçevesinde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerin ve çok taraflı diplomatik temaların devamı niteliğini taşımıştır.

Bu temaları takiben Aykut'un uluslararası faaliyetleri farklı coğrafyalara yayılarak devam etmiştir. ABD Orta Doğu Enstitüsü tarafından Washington'da düzenlenen "Orta Doğu'da Sosyal Kalkınma Sorunu" başlıklı 44. Uluslararası Konferans'a davet edilen Aykut'un, aynı dönemde Uruguay'da gerçekleştirilen Parlamentolararası Birlik toplantılarına da katılımı öngörülmüş ve söz konusu ziyaretler gerçekleştirilmiştir (BCA, 1990e). Bu ziyaretler, Türkiye'nin sosyal kalkınma, parlamenter diplomasi ve uluslararası iş birliği alanlarındaki etkisini gösteren önemli temalar arasında yer almıştır.

Benzer biçimde, İtalya Hükümeti'nin daveti üzerine 16 Mart 1991 tarihinde Roma'da düzenlenen OECD Bakanlar Toplantısı'na Türkiye'nin, Aykut başkanlığındaki bir heyetle katılması kararlaştırılmıştır. Uluslararası göç ve göçmen işçilere ilişkin politikaların ele alındığı bu toplantının ardından Aykut'un Avusturya'ya geçerek, bu ülkede çalışan Türk işçilerinin çalışma ve sosyal koşullarını yerinde incelemesi ve ilgili makamlarla görüşmeler yapması planlanmıştır (BCA, 1991a).

Aynı dönemde Aykut'un 19-26 Nisan 1991 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen 12. Asya ve Pasifik Çalışma Bakanları Konferansı'na katılımı ile 26-30 Mayıs 1991 tarihlerinde Tunus'a gerçekleştirilmesi öngörülen resmî ziyaret, Türkiye'nin çalışma hayatı, sosyal güvenlik ve istihdam politikaları alanında çok taraflı ve ikili diplomatik ilişkilerini eş zamanlı olarak sürdürdüğünü göstermektedir (BCA, 1991b; BCA 1991c).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Aykut'un ilk bakanlık dönemi, Türkiye'nin uluslararası çalışma ilişkileri, sosyal politika ve sosyal güvenlik alanlarında gelişiminin belirgin biçimde arttığı, çok katmanlı diplomatik temasların yoğunlaştığı ve ülkenin çalışma yaşamına ilişkin uluslararası normlarla uyum kapasitesinin yeniden şekillendiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Aykut'un temsil ettiği heyetlerin kapsamının genişliği, farklı kıtalarda yürütülen resmi ziyaretlerin çeşitliliği ve Türkiye'nin sosyal güvenlik, göç, istihdam ve çalışma standartlarına ilişkin uluslararası platformlarda daha etkin bir konum edinme çabası, bu dönemin diplomatik yönünü de öne çıkarmıştır. Söz konusu temaslar, Türkiye'nin hem uluslararası eleştirilere karşı pozisyonunu güçlendirmeyi hem de ulusal mevzuat ve uygulamaların uluslararası normlarla uyumlu hale getirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesinde önemli olmuştur.

10. SONUÇ

İmren Aykut'un milletvekili seçilmiş ilk kadın bakan olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı görevini üstlenmesi, kadınların yalnızca siyasal alanda temsil edilmesi açısından değil, aynı zamanda karar alma ve politika üretme süreçlerinde etkin aktörler olabileceğini göstermesi bakımından da tarihsel bir kırılma noktasıdır. Bu yönüyle Aykut'un bakanlık dönemi, kadınların siyasal temsiline ilişkin literatürde sıklıkla tartışılan "sembolik temsil" sınırlarının aşılabildiğini ortaya koymaktadır. Aykut'un mesleki geçmişi ve sendikal alandaki uzmanlığı, bakanlık döneminde

izlediği politikaların teknik ve kurumsal bir temele dayanmasını sağlamıştır. Çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelerde uzlaşmacı, diyalog temelli ve sosyal barışı ön plana alan bir yaklaşımı benimsemesi; grev süreçlerinde çatışmayı derinleştirmek yerine müzakereyi öncelemesi; işçi, işveren ve sendikalar arasında denge gözeten bir politika anlayışını hayata geçirmesi, onun yönetsel kapasitesinin en belirgin göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu tutum, sosyal politikanın yalnızca yasal düzenlemelerden ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumsal barış ve istikrarın korunmasına yönelik bir yönetim pratiği olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadın emeği ve toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde Aykut'un en kalıcı katkılarından biri, Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı'nın kurulması olmuştur. Bu kurumsal yapı, kadın sorunlarının dağınık ve geçici politikalar yerine, merkezi ve sürekli bir devlet politikası çerçevesinde ele alınmasını sağlamış; ilerleyen yıllarda kadın politikalarının kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Başkanlığın kurulmasına yönelik meclis tartışmaları ise, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin algıların ve direnç noktalarının açık biçimde görünür hale gelmesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

Uluslararası düzeyde yürütülen faaliyetler incelendiğinde, Aykut'un Türkiye'yi çalışma hayatı ve sosyal güvenlik alanlarında çok taraflı platformlarda etkin biçimde temsil ettiği görülmektedir. ILO başta olmak üzere OECD, Avrupa Konseyi ve çeşitli bölgesel konferanslar aracılığıyla yürütülen temaslar, Türkiye'nin uluslararası normlarla uyum sürecine ivme kazandırmış; sendikal haklar, sosyal güvenlik ve istihdam politikalarının yeniden ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte Aykut'un aktif diplomatik rolü, Türkiye'nin uluslararası eleştiriler karşısında savunmacı değil, düzenleyici ve uyumlaştırıcı bir tutum benimsemesine sebep olmuştur.

İmren Aykut'un Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı dönemi, kadın emeği ve sosyal politikalar açısından yalnızca dönemsel bir başarı olarak değil,

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsal ve politik düzlemde ele alınmasına yönelik kalıcı bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Aykut’un siyasal pratiği, kadınların karar alma mekanizmalarında yer almasının, kamu politikası sonuçları üzerinde somut ve dönüştürücü etkiler yaratabileceğini göstermiştir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’de kadın liderliğinin sosyal politika alanındaki etkilerini tarihsel bir perspektifle ortaya koymakta ve kadın emeği literatürüne önemli bir katkı sunmaktadır.

Son olarak, kadın liderlik modellerinin öne çıkarılması, özellikle genç kuşakların siyasal ve toplumsal alana katılımının teşvik edilmesinde önemli bir işlev görmektedir. İmren Aykut gibi öncü kadın siyasetçilerin yaşam öykülerinin ve başarılarının eğitim kurumlarında, medya içeriklerinde ve kamu politikası tartışmalarında daha etkin şekilde yer alması, hem rol model etkisini güçlendirecek hem de kadınların siyasal alandaki meşruiyet algısını pekiştirecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu çalışmanın yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma insan katılımcı, kişisel veri veya özel nitelikli veri içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkı Beyanı

Bu çalışmanın tüm aşamaları (kavramsallaştırma, literatür taraması, analiz ve yazım) yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Destek Beyanı

Bu çalışma herhangi bir kamu, özel veya sivil toplum kuruluşundan finansal ya da kurumsal destek almamıştır.

KAYNAKLAR

Telif ve Tetkik Eserler

- Akşın, S. (1997). *Türkiye tarihi 5: Bugünkü Türkiye (1980–2003)*. MMP Baskı.
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2017). *1960'dan günümüze Türkiye tarihi*. İletişim Yayınları.
- Aykol, H. (2009). *Türkiye'de siyasi parti kapatmanın tarihi* (1. baskı). İmge Kitabevi.
- Aykut, İ. (1983). *Türkiye'nin yakın geleceğinde işçi-işveren ilişkilerinin muhtemel görünümü*. 8. İktisat Haftası Bildirileri, Ankara.
- Boratav, K. (2005). *1980'li yıllarda Türkiye'de sosyal sınıflar ve bölüşüm*. İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (2005). *Türkiye işçi sınıfı tarihinden kesitler*. Nazım Kitaplığı.
- Çaylak, A., & Avcu Seyit, A. (2017). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'nin siyasal hayatı* (1. baskı). Savaş Yayınevi.
- Çerezci, S. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın bakanı Prof. Dr. Peyman Türkan Akyol'un siyasi hayatı. *Belgi Dergisi*, 2(16), 820–844.
- Dalaman, Z. B. (2024). Women's Political Participation in Türkiye: A Century of Progress and Ongoing Challenges. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 1(Special Issue on Women), 28-52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13910484>
- Diker, H., & Güneş, İ. (2018). Hukuk sistemi. C. Öztürk (Ed.), *İmparatorluktan ulus devlete Türk inkılap tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti içinde*. İstek Yayınları.
- Güler, M. A. (2019). Zonguldak havzasında işçi hareketleri ve 1990–1991 büyük madenci grevi. *Çalışma ve Toplum*, 1(60), 509–530.
- Günel, E. (2006). *Türkiye'de siyasal partiler ve güncel siyaset* (1. basım). Bilimadamı Yayınları.
- İlke, L. (2021). *İmren Aykut'un hayatı ve siyasi faaliyetleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.
- ILO. (t.y.). Labour market report. *International Labour Organization*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@rogeneva/@iloankara/documents/publication/wcms_412382.pdf
- İnan, A. (1968). *Atatürk ve Türk kadın haklarının kazanılması*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Karatepe, Ş. (1997). *Darbeler, anayasalar ve modernleşme*. İz Yayınları.
- Koç, Y. (1998). *100 soruda Türkiye'de işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi*. Gerçek Yayınevi.
- Kurtbaş, İ., & Soysüren, A. H. (2017). Mefluc devlet idaresinden kudretli devlete. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 63–84.
- Milliyetçi Demokrasi Partisi. (1983a). *MDP programı*.
- Milliyetçi Demokrasi Partisi. (1983b). *MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp'ın demeç ve beyanlarından özetler*. Milliyetçi Demokrasi Partisi Yayınları.
- Milliyetçi Demokrasi Partisi. (1985). *Tüzük ve toplantı-kongre yönetmeliği*.

- OECD. (2002). *Technology policy and the environment*. OECD Publishing.
- OECD. (t.y.). *OECD official website. Organisation for Economic Co-operation and Development*. <https://www.oecd.org/en.html>
- Savran, S. (1992). *Türkiye'de sınıf mücadeleleri*. Kardelen Yayınları.
- Sunalp, T. (1983, 10 Ağustos). *Niçin MDP*.
- Tanör, B. (1986). *İki anayasa: 1961–1982*. Beta Basım Yayım Dağıtım.
- TBMM Arşiv. (t.y.). İmren Aykut: 20. Dönem/Adana Özgeçmişi. *Türkiye Millet Meclisi Arşiv*. <https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili/milletvekilidetay?DonemId=f72877c2-f50e-037b-e050-007f01005610&Id=f72877c2-db51-037b-e050-007f01005610>
- TBMM. (2024, 27 Mayıs.). Demokrasinin yüzleri [Video]. *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. https://www.youtube.com/watch?v=ajZaC_Amsx0&t=1s
- Tokgöz, O. (1991). Türkiye'de 1983 ve 1987 genel seçimlerinde kullanılan siyasal reklamlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(1), 13–28.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *Halk oylaması sonuçları (1961, 1982, 1987, 1988, 2007)*. <https://www.tuik.gov.tr>
- United Nations. (1946, 21 June). *Economic and Social Council official records*. Hunter College.
- Yüksek Seçim Kurulu. (t.y.). 1983–2007 yılları arası milletvekili genel seçimleri. <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>

Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1985, 31 Mayıs). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 532-363-4.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1988, 4 Mayıs). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 600-715-9.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1989a, 14 Nisan). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 622-824-5.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1989b, 18 Mayıs). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 624-840-1.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1989c, 8 Ekim). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 635-888-7.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1990a, 12 Ocak). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 642-2-9.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1990b, 8 Mayıs). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 651-48-1.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1990c, 24 Mayıs). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 652-53-2.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1990d, 25 Ağustos). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 658-84-8.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1990e, 14 Ekim). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 663-105-5.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1991a, 12 Mart). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 677-166-7.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1991b, 6 Nisan). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 680-177-2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1991c, 23 Mayıs). Kurum Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 682-191-5.

Resmî Yayınlar ve Tutanaklar

- DM Tutanak Dergisi. (1981, 28 Ekim). 1. Cilt, 3. Birleşim.
- DM Tutanak Dergisi. (1982a, 23 Ağustos). 1. Yasama Yılı, 8. Cilt, 133. Birleşim.
- DM Tutanak Dergisi. (1982b, 25 Ağustos). 1. Yasama Yılı, 8. Cilt, 135. Birleşim.
- Genel Maden İş. (1990, 30 Kasım).
- MGK Tutanak Dergisi. (1981, 29 Haziran). Cilt 3, 61. Birleşim.
- T.C. Başbakanlık, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü. (t.y.). *K.K.Gn.Md. 07/101-2324/04590*.
- T.C. Resmî Gazete. (1990, 20 Nisan). Kanun Hükmünde Kararname No. 422 (Sayı 20498).
- T.C. Resmî Gazete. (1991, 17 Kasım).
- TBMM Tutanak Dergisi. (1984a, 29 Mayıs). 17. Dönem, 4. Cilt, 71. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1984b, 11 Temmuz). 17. Dönem, 5. Cilt, 88. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1984c, 13 Temmuz). 17. Dönem, 5. Cilt, 90. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1987, 30 Aralık). 18. Dönem, 1. Cilt, 6. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988a, 28 Ocak). 18. Dönem, 2. Cilt, 15. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988b, 2 Şubat). 18. Dönem, 2. Cilt, 16. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988c, 18 Şubat). 18. Dönem, 2. Cilt, 24. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988d, 9 Mart). 18. Dönem, 3. Cilt, 32. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988e, 25 Mayıs). 18. Dönem, 11. Cilt, 70. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988f, 27 Mayıs). 18. Dönem, 11. Cilt, 72. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1988g, 20 Aralık). 18. Dönem, 21. Cilt, 48. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1989a, 26 Ekim). 18. Dönem, 33. Cilt, 23. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1989b, 8 Kasım). 18. Dönem, 34. Cilt, 28. Birleşim.

- TBMM Tutanak Dergisi. (1989c, 10 Kasım). 18. Dönem, 34. Cilt, 30. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1989d, 15 Kasım). 18. Dönem, 34. Cilt, 33. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1990a, 4 Ekim). 18. Dönem, 49. Cilt, 16. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1990b, 25 Ekim). 18. Dönem, 50. Cilt, 25. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1991a, 8 Ocak). 18. Dönem, 55. Cilt, 61. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1991b, 30 Haziran). 18. Dönem, 61. Cilt, 129. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1991c, 20 Kasım). 19. Dönem, 1. Cilt, 5. Birleşim.

Gazeteler

- Cumhuriyet. (1981a, 16 Ekim).
- Cumhuriyet. (1981b, 28 Ekim).
- Cumhuriyet. (1983, 4 Kasım).
- Cumhuriyet. (1985a, 22 Eylül).
- Cumhuriyet. (1985b, 26 Ekim).
- Cumhuriyet. (1987, 22 Aralık).
- Cumhuriyet. (1989, 21 Mart).
- Cumhuriyet. (1990, 30 Kasım).
- Cumhuriyet. (1991a, 4 Ocak).
- Cumhuriyet. (1991b, 5 Ocak).
- Cumhuriyet. (1991c, 6 Ocak).
- Cumhuriyet. (1991d, 6 şubat).
- Milliyet. (1983a, 17 Mayıs).
- Milliyet. (1983b, 7 Kasım).
- Milliyet. (1983c, 18 Aralık).
- Milliyet. (1985, 15 Temmuz).

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ DİZİSİ ÜZERİNE DİJİTAL ETNOGRAFİK BİR İNCELEME: SOSYAL MEDYADA İZLEYİCİ TEMSİLLERİ VE TOPLUMSAL KODLAR

*A Digital Ethnographic Study of The Istanbul Encyclopaedia Series: Audience Representations
and Social Codes in social media*

Yasemin ÖZSOYLAR¹

Özet

Bu çalışma, İstanbul Ansiklopedisi dijital dizisine yönelik sosyal medya platformlarında paylaşılan izleyici yorumlarını dijital etnografi yöntemiyle inceleyerek, izleyici söylemlerinin toplumsal kodlar ve kimlik inşası üzerindeki rolünü analiz etmektedir. Araştırmanın veri setini, 20 Nisan–20 Mayıs 2025 tarihleri arasında İstanbul Ansiklopedisi dizisinin resmi Instagram hesabı üzerinden kamuya açık olarak paylaşılan 41 gönderi altında yer alan 65 izleyici yorumu oluşturmaktadır. Nitel araştırma desenine dayalı olarak yürütülen çalışmada, izleyici yorumları tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş; her bir yorumun birden fazla temaya karşılık gelebileceği kabul edilerek çoklu kodlama yaklaşımı benimsenmiştir. Analiz sürecinde kimlik, toplumsal hafıza, göç, aidiyet ve toplumsal cinsiyet olmak üzere beş temel sosyolojik tema çerçevesinde kodlama yapılmıştır. Bu doğrultuda, kimlik temasında 135, toplumsal hafıza temasında 114, aidiyet temasında 118, toplumsal cinsiyet temasında 77 ve göç temasında 54 kodlama tespit edilmiştir. Kuramsal zeminde sosyal kimlik kuramı, sosyal inşa yaklaşımı ve toplumsal hafıza çalışmaları temel alınarak, dijital ortamda kolektif anlamların ve kimlik anlatılarının nasıl üretildiği tartışılmıştır. Bulgular, dijital medyanın toplumsal hafızanın yeniden inşasında ve kolektif kimliğin müzakere edilmesinde etkin bir alan sunduğunu; özellikle göçmen kimlikler ve toplumsal cinsiyet rollerinin dijital kamusal alanda izleyici söylemleri aracılığıyla görünürlük ve anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Çalışma, çevrimiçi platformları birer sosyal mekân olarak ele alarak, İstanbul merkezli kolektif belleğin dijital kültür içerisindeki dönüşüm dinamiklerini anlamaya katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: dijital etnografi, İstanbul ansiklopedisi, sosyal kimlik.

Abstract

This study employs digital ethnography to analyze audience comments shared on social media platforms regarding the Istanbul Encyclopedia digital series, examining the role of audience discourses in the construction of social codes and identity. The research dataset comprises 65 audience comments posted under 41 public entries on the official Instagram account of the series between April 20 and May 20, 2025. Following a qualitative research design, the comments were analyzed through thematic analysis using a multiple coding approach, identifying how central sociological themes are negotiated within the digital sphere. The analysis process categorized the data into five fundamental themes, resulting in 135 coding for identity, 114 for collective memory, 118 for belonging, 77 for gender, and 54 for migration. Theoretically, the study explores the production of collective meanings and identity narratives by utilizing frameworks derived from social identity theory, social constructionism, and collective memory studies. The findings reveal that digital media serves as an active space for the reconstruction of social memory and the negotiation of collective identity; specifically, migrant identities and gender roles gain visibility and meaning through audience discourses in the digital public sphere. By treating online environments as social spaces, this study contributes to understanding the transformative dynamics of Istanbul-based collective memory within digital culture.

Keywords: digital ethnography, Istanbul Encyclopaedia, social identity.

Araştırma Makalesi

Yazar Bilgileri

¹ İstanbul Kent Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Çocuk Gelişimi, İstanbul –
Türkiye,
yasemin.tanyel@bilgiedu.net

Geliş: 13.11.2025
Kabul: 03.01.2026

Atıf için:

Özsoylar, Y. (2026). İstanbul
Ansiklopedisi Dizisi Üzerine
Dijital Etnografik Bir
İnceleme: Sosyal Medyada
İzleyici Temsilleri ve
Toplumsal Kodlar,
*Journal of Sustainable Equity
and Social Research (JSESR)*,
3(1): 98-112.
DOI: 10.5281/zenodo.18367099

1. GİRİŞ

Ansiklopediler ve sözlükler, tarih boyunca bireylerin ve toplumların bilgi edinme süreçlerinde ve bilgiye erişim stratejilerinde temel referans kaynakları olarak işlev görmüştür. Günümüzde bu işlev, Wikipedia ve Britannica Online gibi dijital platformlar aracılığıyla sürdürülmekte; ansiklopediler bilgiye birincil giriş kapısı olma özelliklerini korumaktadır. Dijitalleşmenin ve internetin yaygın kullanımının etkisine rağmen, belirli konulara odaklanan veya tematik olarak sınıflandırılmış geniş kapsamlı basılı ansiklopedi ve sözlük yayıncılığı varlığını sürdürmektedir. Ansiklopediler, tarihsel süreçte bilginin kurumsallaşmasında ve yayılmasında kritik roller üstlenmiş, genellikle bilim insanlarının öncülüğünde hazırlanarak toplumların entelektüel gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır (Tekin, 2020).

1905 ile 1975 yılları arasında yaşamış olan Reşat Ekrem Koçu, öncelikle tarihçiliğiyle tanınmasına karşın, geniş bir birikime sahip çok yönlü bir entelektüeldi. Bu birikimin en somut ve özgün meyvesi, şüphesiz ki İstanbul Ansiklopedisi'dir. Koçu, bu abidevi eseriyle İstanbul'un adeta "kütüğü" nü oluşturmayı hedeflemiş; şehrin kültürel, sosyal ve tarihî dokusunu en ince ayrıntısına kadar kayıt altına almıştır. İstanbul Ansiklopedisi, salt bir şehir tarihi çalışması olmanın ötesinde, edebi şahsiyetlerin biyografik kaydı açısından da emsalsiz bir kaynak niteliği taşır. Koçu, esere dâhil ettiği divan ve halk şairlerinin biyografilerini hazırlarken, sadece geleneksel şair tezkireleriyle yetinmemiş; şairlerin akrabalarından, torunlarından ve hatta kimi durumlarda bizzat şairlerin kendilerinden birincil elden edinilen bilgilere başvurmuştur. Ayrıca, klasik tezkire geleneğini devam ettirerek, biyografisi sunulan birçok şairin şiirlerinden metin örnekleri de sunulmuştur. Bu örneklerin önemli bir kısmı, doğrudan müracaat edilen kaynaklardaki metinlerin sadık bir aktarımıdır. İstanbul Ansiklopedisi'ni divan ve halk edebiyatı araştırmacıları için vazgeçilmez kılan en önemli özellik, bazı şairler için tek biyografik kaynak olması ve içerdiği bilgilerin çoklu kaynak doğrulamasıyla oluşturulmuş olmasıdır (Kızıldaş, 2020). Koçu'nun İstanbul'un belleğini çok katmanlı biçimde kaydetme çabasına atıfta bulunan ve

Selman Nacar tarafından senaryolaştırılıp yönetilen İstanbul Ansiklopedisi dizisi ise, modern İstanbul'un sokaklarına, kadınlarına ve kimlik arayışlarına dair çok katmanlı temalarıyla güncel bir "kent hafızası" sunmaktadır.

2. TOPLUMSAL KODLAR

2.1 KİMLİK

Bireyin kendi kimlik yapısını idrak etmesi, onun eylem ve yönelimlerini belirleyen temel bir bilişsel mekanizmayı teşkil ederken; öte yandan, ötekine ait kimlik örüntüleri hakkında bilgi sahibi olmak, sosyal etkileşim süreçlerinde karşı tarafın tutum ve davranışlarını öngörme kapasitesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Kimlik bilinci, bireyin gündelik yaşam pratiklerini sürdürülebilir kılma ve sosyal düzene uyum sağlama fonksiyonunu kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Kimliğe ilişkin edinilen veriler, bireylerarası etkileşim dinamiklerini düzenleme işlevini yerine getirmenin ötesinde; bireyin dış çevreyle tesis ettiği diyalektik bağlantılar, kimliğin yapısal konstrüksiyonunda kritik bir belirleyici olarak konumlanmaktadır (Mete, 2023).

Bireyin özne olarak kendisi hakkındaki refleksif düşünceleri; "Ben kimim?", "Hangi değerleri temsil etmek istiyorum?" ve "Başkaları beni hangi bağlamda konumlandırıyor?" gibi temel ontolojik sorgulamalar ekseninde billurlaşır. Bu derin sorgulama süreci, bireyin benlik oluşumunu ve öz-kavramını (self-concept) inşa etmesini sağlar. Gerek benlik gerekse kimlik, sosyal çevreyle kurulan sürekli, döngüsel ve diyalektik etkileşim içinde şekillenmekte ve dönüştürülmektedir (Crogetti vd., 2023). Bir başka ifadeyle, birey çevresel bağlamla aktif bir etkileşim kurarak, kimliğini ve benliğini edilgen bir şekilde edinmek yerine, aktif bir inşa sürecinin öznesi konumuna gelmektedir. Bu süreç, toplumsal ilişkiler ve grup aidiyetleri üzerinden kimliğin bilişsel ve sosyal yönlerini bütüncül biçimde yeniden üretir (Hu & Cheung, 2024).

Kimlik, sadece bireysel, biyolojik ve psikolojik determinasyonlarla sınırlı dar bir kategori olmayıp, aynı zamanda bireyin mensup olduğu kolektif yapılara ve sosyal gruplara dair ilişkileri de kapsayan çok katmanlı bir toplumsal inşayı ifade eder. Bu kolektif boyut; etnik, dini, mesleki ve ulusal kimlik gibi farklı türleri içerir (Yazgan, 2025).

Bireyin içinde bulunduğu makro kültürel ortam, özellikle de birincil sosyalleşme alanı olan aile kültürü, kimlik gelişimini ve formasyonunu doğrudan etkileyen birincil parametrelerdendir. Bu perspektiften bakıldığında, kimliğin yalnızca kişinin bireysel kişilik örüntülerinin ve benliğinin bir dışavurumu olmakla yetinmediği; aynı zamanda bireyin ait olduğu toplumsal yapının, kültürel kodların ve ulusal bilincin de bütüncül ve karmaşık bir yansıması olduğu kabul edilmektedir (Ergün, 2020).

2.2 TOPLUMSAL HAFIZA

Toplumsal hafıza ya da kolektif bellek, bireysel anıların toplamından daha fazlasını ifade eden bir kavramdır; aynı olaya tanıklık eden bireylerin yaşadıkları deneyimlerin ortak bir paydada buluşması sonucunda ortaya çıkar ve bir toplumun tarihsel geçmişinin ortak bir deposu olarak işlev görmektedir. Bu ortak bellek, bireylerin zihinsel depolama süreçlerinden bağımsız olarak kültürel ve sosyal bağlamlar içinde şekillenir; tarih kitapları, anıtlar, ritüeller, mekan adları ve ortak anlatılar gibi toplumsal yapıtaşları aracılığıyla bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır. Böylece toplumsal hafıza, sadece geçmiş olayların hatırlanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin ve grupların kimliklerini kurmalarına, değer sistemlerini pekiştirmelerine ve toplumsal sürekliliği sağlamalarına katkıda bulunmaktadır (Atik & Bilginer Erdoğan, 2014).

Toplumsal hafıza, somut tarihsel olayların ötesinde, gelenekler, semboller ve kültürel anlamların kuşaklararası aktarımıyla aktif olarak yaşatılmaktadır. Bu aktarım sürecinin en önemli taşıyıcı mekanizmalarından biri ise kültürel mirastır. Müzelerden anıtlara ve tarihi yapılara kadar uzanan kültürel miras unsurları, kolektif belleğin hem maddi (somut) hem de duygusal (manevi) bağlarını güçlendiren kurumsal yapılar olarak kabul edilmektedir (Tang vd., 2025). Bireysel hafızada zamanla gözlemlenen zayıflamanın, kaçınılmaz olarak toplumsal belleği de etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle, toplumsal hafızanın korunması ve sürekli yeniden üretilmesi, kimlik inşasının sağlanması ve kültürel devamlılığın teminat altına alınması açısından hayati bir zorunluluk arz etmektedir (Halaç & Demir, 2017).

Dijital medyanın hızlanan gelişimi ile birlikte, toplumsal hafızanın aktarım ve depolama paradigmaları köklü bir dönüşüme uğramıştır. Bellek artık sadece sözlü anlatımlar veya basılı metinler üzerinden değil; internet tabanlı platformlar, sosyal medya ağları ve kapsamlı dijital arşivler aracılığıyla da taşınır bir nitelik kazanmıştır (Mandolessi, 2024). Dijital ortamlar, geçmişin salt muhafaza edilmesine olanak sağlamanın yanı sıra; kullanıcıların aktif etkileşimi ile geçmişin yeniden yorumlanmasına, kolektif olarak müzakere edilmesine ve geniş kitlelerce paylaşılmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya, bloglar ve video paylaşım kanalları (YouTube gibi) sadece birer içerik dağıtım mecrası değil, aynı zamanda kolektif hatırlamanın, kimlik formasyonunun ve kültürel aktarımın dinamik bir şekilde gerçekleştiği dijital hafıza mekanları olarak analiz edilmelidir (Han, 2023).

Medya, yalnızca bilgiyi nötr bir şekilde ileten bir araç değil; aynı zamanda seçici bir bellek örüntüsü oluşturarak, hangi olayların hatırlanacağına veya hangi olayların unutulmaya terk edileceğine dolaylı olarak karar veren bir filtre görevi üstlenmektedir. Bu durum, medya içeriklerinin sadece geçmiş kaydetmekle kalmayıp, aynı zamanda gelecekteki bellek yapısını da aktif olarak biçimlendirdiğini göstermektedir. Dijital medya, bir yandan toplumsal hafızanın zenginleşmesine ve demokratikleşmesine katkı sağlarken, öte yandan manipülasyona ve revizyonizme açık yönleriyle etik ve sosyal sorumluluk alanlarını yeniden tanımlamaktadır. Bu nedenle, dijital ortamların hem kolektif hafızanın sürdürülebilirliği hem de bireylerin eleştirel düşünme yeteneği (medya okuryazarlığı) açısından stratejik bir önem taşıdığı sonucuna varılmaktadır (Üstünbaş Erdoğan, 2024).

2.3 GÖÇ

Göç olgusu, bireyin ikamet ettiği ve sosyal yaşamını sürdürdüğü mekândan çeşitli nedenlerle ayrılarak başka bir coğrafi alana yerleşimini ifade eden temel bir sosyal hareketliliklerdir. Bu süreç, salt bir fiziksel yer değişimi (displacement) olmayıp; aynı zamanda bireyin inanç sistemlerini, değer yargılarını, sosyal ilişki ağlarını ve kimliğini etkileyen çok katmanlı bir dönüşüm matrisidir (Barua & Maheshwari, 2025). Birey ile mekân

arasındaki ontolojik bağın zedelenmesiyle tetiklenen göç, göç eden bireyde psikolojik, toplumsal ve kültürel düzeyde kırılmalar ve streslere yol açarken; varılan yeni mekânda ise yerleşik ekonomik, sosyal ve siyasal yapıların zorunlu dönüşümünü hızlandırmaktadır. Tarihsel süreçte medeniyetlerin formasyonunda belirleyici bir rol oynayan göç, günümüzde metropollerdeki hızlı nüfus artışı, sürdürülemez kentleşme pratikleri, toplumsal dışlanma mekanizmaları ve kültürel çatışmaların ardındaki temel yapısal nedenlerden biri haline gelmiştir (Mijic, 2022).

Göçün tetikleyici nedenleri; doğal afetler, çatışmalar, ekonomik yetersizlikler (yoksunluklar) ve siyasi baskılar gibi geniş bir yelpazede çeşitlilik göstermektedir. Bu saiklere bağlı olarak göç, zorunlu (mültecilik) veya gönüllü, bireysel veya kitlesel biçimlerde tezahür edebilir. Her göç hareketi hem terk edilen orijin mekânını hem de varış destinasyonunu farklı boyutlarda etkileyerek, yalnızca mekânı değil, insan öznesini de kaçınılmaz olarak dönüşüme uğratan karmaşık bir süreçtir (Ekici & Tuncel, 2015).

Göç, sadece coğrafi bir translokasyon (yer değiştirme) eylemi olarak değil; bireylerin kültürel normlarını, kimliklerini ve sosyal alışkanlıklarını yeni sosyo-kültürel bağlama transfer etmelerini gerektiren çok katmanlı bir adaptasyon süreci olarak ele alınmalıdır. Modern toplumlarda bu süreç, kültürel etkileşimlerin, kimlik müzakerelerinin ve toplumsal çeşitliliğin temel dinamiği haline gelmiştir (Balcı, 2023). Göçmen birey, fiziksel ayrılığın yanı sıra, değerler, gelenekler ve yaşam biçimi açısından da yeni bir sosyal düzene entegrasyon çabasına girer. Bu geçiş, kültürel karşılaşmalarla birlikte, uyum zorlukları, kültür şoku, kimlik karmaşası (identity confusion) ve yapısal dışlanma gibi olumsuz sosyal deneyimleri de içerebilir. Göçmenin, geldiği yerin bir parçası olma kapasitesini yitirmesi ancak gittiği yerde de tamamen yerleşik bir kimlik inşa edememesi durumu, "içeride ama dışarıda olma" (inside-but-outside) şeklinde ikilikli bir varoluşu deneyimlemesine neden olmaktadır (Barua & Maheshwari., 2025).

Göç, kültürlerin karşılıklı transformasyonuna zemin hazırlarken, aynı zamanda kültürel zenginliğin ve toplumsal dinamizmin de kaynağı

haline gelmektedir. Ancak bu zenginleşme, potansiyel çatışma ve ayrımcılık risklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, çokkültürcülük, entegrasyon politikaları, kültürel duyarlılık ve hoşgörü gibi kavramlar, çağdaş göç süreçlerinin etkin yönetimi açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle kadın göçmenlerin algıladığı ayrımcılık düzeyleri ve bunun siyasal katılımlarına olan etkisi, göçün çok boyutlu sonuçlarını anlamada cinsiyet odaklı analizlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Özkılıççı & Yamaner, 2025). Göç, sadece fiziksel bir hareketlilik değil; kimliklerin, değerlerin ve kültürlerin yeniden inşa edildiği bir sosyo-kültürel eşik olarak kabul edilmektedir (Sönmez & Daşlı, 2024).

2.4 AİDİYET

Aidiyet, bireyin kendisini bir gruba, kuruma, mekâna ya da başka bir insana bağlı ve dâhil hissetme durumunu tanımlayan temel bir psikososyal gereksinimdir. Bu duygu, insan varoluşunun hem bilişsel hem de sosyal boyutlarını şekillendiren antropolojik bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2024). Aidiyet hissi, kişinin bulunduğu sosyal bağlamda değerli, kabul gören ve anlamlı bir parça olduğunu algılamasıyla tedricen (aşamalı olarak) gelişim gösterir. İnsanlar, doğumdan itibaren birincil sosyalleşme alanı olan aileden başlayarak, yaşamları boyunca çeşitli sosyal yapılar (okul, iş yeri, dinî cemaatler) içinde bu duyguyu deneyimleme ihtiyacı içindedirler (Nas, 2022).

Aidiyet, bireyin güvenlik, sevgi ve kabul görme gibi temel psikolojik ihtiyaçlarını temin ederek ruhsal ve duygusal dengesini muhafaza etmesine katkıda bulunur. Aynı zamanda, sosyal ilişkilerin tesis edilmesinde ve bireyin toplumsal rollerini içselleştirmesinde kritik bir katalizör işlevi görür. Modern toplumda aidiyet duygusu; aile, meslek, iş yeri ya da sivil toplum örgütleri gibi farklı sosyal eklemlenme alanlarında tezahür eder. Bireyin bir yapıya ait hissetmesi, o yapıya yönelik motivasyonunu artırır ve sosyal entegrasyonunu kolaylaştırır. Bunun aksine, aidiyetin eksikliği; yabancılaşma (alienation), yalnızlık, sosyal izolasyon ve buna bağlı çeşitli psikopatolojik sonuçlara zemin hazırlayan olumsuz duygusal durumları tetikleyebilmektedir (Ayaz, 2021).

Toplumsal aidiyet, bireyin kendisini daha geniş bir kolektif topluluğun faal bir üyesi olarak algılamasıyla biçimlenen kolektif bir bağlılık hissidir. Bu aidiyet duygusu, özellikle ergenlik ve gençlik döneminde yaşanan kimlik gelişimi süreçleriyle doğrudan ve karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Gençler, "Ben kimim?" ve "Toplumdaki konumum nedir?" gibi temel soruları sorguladıkları bu hassas dönemde, hem bireysel öz-tanım hem de kolektif dahil olma düzeyinde yoğun bir aidiyet arayışı sergilemektedir (Allen vd., 2021).

Bireylerin kimlik inşası, yaşamın erken evrelerinden itibaren içinde bulundukları sosyal çevre, aile, eğitim kurumları ve kültürel normların etkisi altında gelişmektedir. Ancak gençlik dönemi, bu inşanın en dinamik ve kırılgan evresi olarak öne çıkar (Branje vd., 2021). Bu dönemde bireylerin aidiyet hislerinde meydana gelebilecek zayıflamalar, topluma yabancılaşma, kimlik karmaşası ve hatta depresyon, yalnızlık ve değersizlik gibi ciddi psikolojik sorunların ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Kimlik ve aidiyet arasındaki bağ, özellikle kolektif bilinç ve "biz" duygusunun (we-feeling) tesisi açısından esaslı bir öneme sahiptir. Genç birey, bir sosyal yapıya ait olduğunu içselleştirdiğinde, hem benliğini netleştirir hem de toplumla kurduğu ilişkilerde gerekli olan güven duygusunu geliştirmektedir. Bu güven mekanizması, bireyin sosyal rollerini benimsemesini, sorumluluk üstlenmesini ve toplumla bütünleşmesini kolaylaştırıcı bir faktör olduğu düşünülmektedir (Allen vd., 2024). Aidiyetin tesis edilemediği durumda ise kimlik inşası sekteye uğrayarak, bireyin potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesi güçleşir. Sonuç olarak, toplumsal aidiyet duygusu, gençlerin kimlik arayışlarında pusula işlevi gören sosyal bir kılavuzdur. Sağlıklı bir aidiyet duygusu geliştiren genç, hem bireysel olgunlaşmasını tamamlar hem de içinde yaşadığı topluma aktif ve üretken bir özne olarak katkı sunma potansiyeli taşır (Şahin & Şenol, 2024).

2.5 TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin toplumsal yaşamda yalnızca biyolojik farklılıklara değil, aynı zamanda sosyal olarak atfedilen rol ve sorumluluklara dayalı tüm ayrımcılık biçimlerinden arındırılmış biçimde, eşit haklara ve

fırsatlara sahip olmalarını tanımlayan normatif bir ilkedir. Bu kavram, kadınların insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı taleplerini ve mevcut yapısal adaletsizliklere karşı gösterdikleri direnişi yansıtan temel bir hak arayışı olarak kategorize edilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin yalnızca biyolojik cinsiyetleri üzerinden değil, evrensel insanlık değerleri üzerinden addedilen değere uygun olarak, sosyal, ekonomik ve politik haklardan eşit ve tam biçimde yararlanmalarını hedefleyen eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir (Akdemir Şahyar vd., 2023).

Türkiye bağlamında toplumsal cinsiyet kavramı, sadece biyolojik farklılıkların ötesinde, bu farklılıkların toplumsal düzeyde nasıl anlamlandırıldığını ve bireylere nasıl davranışsal ve rol tabanlı beklentiler yüklendiğini kapsayan derin bir kültürel yapı olarak gelişmiştir. Egemen ataerki kültür ve yerleşik geleneksel normlar, kadınları sıklıkla edilgen özneler, hizmet odaklı roller üstlenenler ve özel alana hapsedilen figürler olarak konumlandırırken; erkekleri ise kamusal alanda etkin, karar mekanizmalarında yetkili ve güçlü figürler olarak kurgulamıştır (Tekin & Değirmenci, 2022).

Bireyler, toplumsallaşma süreci aracılığıyla, cinsiyetlerine uygun görülen davranış kalıplarını ve rollerini içselleştirerek, bu beklentileri sosyal normlar biçiminde deneyimler. Bu durum, yalnızca kadınların kısıtlayıcı kalıpların içine alınmasına neden olmaz; aynı zamanda erkekler için de duygusal ifadeyi sınırlayan ve katı davranış modellerini zorunlu kılan bir çerçeve oluşturur. Örneğin, "erkek adam" imgesi, duygusal ifşadan kaçınmayı, fiziksel gücü ve sertliği zorunlu kılar; kadınlar için de uysallık, itaatkarlık ve narin olma beklentisi toplumsal normlarca pekiştirilmektedir (Türkoğlu vd., 2018). Modernleşme ve sanayileşme süreçleriyle birlikte kadınların eğitim ve iş yaşamındaki görünürlüğü artış gösterse de medya, popüler kültür ve bazı dinî söylemlerde kadın imgesi hala çoğunlukla bir nesneleştirme bağlamında temsil edilmektedir. Medyada sunulan idealize edilmiş kadın bedeni, reklamlarda tüketimi teşvik eden bir araçsallaştırmaya dönüşmekte; kadın kimliği ise estetik kaygılar ve cinsellik ekseninde kurgulanarak sığlaştırılmaktadır (Gökoğlu, 2021).

3. YÖNTEM

3.1 ARAŞTIRMA MODELİ VE YAKLAŞIMI

Bu çalışma, İstanbul Ansiklopedisi dizisi özelinde sosyal medya kullanıcılarının sosyolojik temalara dair algı ve ifadelerini derinlemesine analiz etmeyi amaçlaması sebebiyle, nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde desenlenmiştir. Temel araştırma yaklaşımı olarak, çevrimiçi ve çevrimdışı yaşamın iç içe geçtiği dijital çağda kültürel pratiklerin anlaşılmasına olanak tanıyan dijital etnografi benimsenmektedir. Bu metodoloji seçimi, gündelik yaşam pratiklerinin büyük ölçüde dijital ortamlara taşındığı güncel bağlamda, dijital alanın da toplumsal bir saha olarak kabul edilme zorunluluğundan hareket etmektedir (Tarhan, 2023).

Dijital etnografi, sosyo-teknik olguların çözümlenmesi için çevrimiçi-çevrimdışı etkileşime odaklanan yeni bir perspektif sunmaktadır. Büyük Veri çağının sunduğu çeşitlilik temelli esnek modellere vurgu yapılmakta; pozitivist bilim anlayışının evrensel yasa arayışının yerine, yerel ve bağlamsal anlam üretimine dayalı etnometodoloji yaklaşımları ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda dijital etnografi, kültürel pratiklerin, toplumsal kimliklerin ve anlam üretimi süreçlerinin dijital mecralarda nasıl inşa edildiğini ve dönüştürüldüğünü anlamak için güçlü bir analitik çerçeve sağlamaktadır (Ağaç Sucu, 2019). Yöntem, sadece fiziksel sahaya sınırlı kalmayıp; sosyal medya, forumlar gibi dijital ortamlarda da katılımlı gözlem ve veri toplama süreçlerini kapsamaktadır. Bu sayede, bireylerin yalnızca açık davranışlarını değil, dijital mecralarda kimliklerini nasıl yeniden ürettiklerini, duygusal tepkilerini ve bilişsel süreçlerini de anlamlandırma olanağı sunulmaktadır. Çevrimiçi alanların birer "sosyal mekân" olarak görülmesini sağlayan bu yaklaşım, bireylerin etkileşim kurarak kolektif kimlikler geliştirdiği ve toplumsal gerçekliği yeniden şekillendirdiği bir alanı araştırmaya dahil etmektedir (Saka, 2021).

3.2 ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE ALT SORULAR

Bu çalışma, İstanbul Ansiklopedisi dizisi üzerine yapılan sosyal medya yorumlarını analiz ederek, izleyicilerin dizide işlenen toplumsal cinsiyet, göç, aidiyet, kimlik ve toplumsal hafıza gibi sosyolojik temaları dijital ortamda nasıl algıladıklarını ve

söylemsel olarak nasıl inşa ettiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu temel amaca ulaşmak için aşağıdaki alt araştırma soruları belirlenmektedir:

- Dizi karakterlerine yönelik dijital yorumlar, kadınlara atfedilen geleneksel cinsiyet rollerini hangi söylemsel yapılar aracılığıyla yeniden üretmekte veya sorgulamaktadır?
- İzleyiciler, dizide yer alan göç olgusunu ve kente tutunma mücadelesini sosyal medya paylaşımlarında hangi bağlamsal deneyimler üzerinden anlamlandırmakta ve ifade etmektedir?
- Sosyal medya yorumlarında, karakterler ve mekânlar üzerinden aidiyet duygusu, hangi duygusal, coğrafi veya kültürel referanslar kullanılarak dile getirilmektedir?
- Zehra ve Nesrin karakterlerine dair yapılan dijital yorumlarda, izleyiciler kendi sosyal kimliklerini hangi özdeşleşme, karşıtlık veya sınıfsal temsiller yoluyla kurmakta ve yansıtmaktadır?
- İzleyici yorumları, dizinin nostaljik anlatısı üzerinden geçmişe dair nasıl bir toplumsal hafıza inşa etmekte ve bu kolektif hafızayı hangi imajlar veya ortak imgelerle beslemektedir?

3.3 VERİ TOPLAMA SÜRECİ VE ETİK HUSUSLAR

Bu çalışma, dijital etnografi yaklaşımı temelinde Instagram platformunu çalışma sahası olarak benimsemektedir. Veri toplama süreci, İstanbul Ansiklopedisi dizisinin yönetmeni Selman Nacar'ın 20 Nisan-20 Mayıs tarihleri arasında etiketlendiği kamuya açık Instagram gönderilerinin sistematik olarak taranmasıyla gerçekleştirilmektedir. Taranan gönderilerin altında yer alan kullanıcı yorumlarının ekran görüntüleri alınarak dijital bir veri arşivi oluşturulmaktadır.

Veri Toplama Etiği: Veriler, yalnızca kamuya açık profillerden elde edilmekte olup, yorumların doğal akışına herhangi bir müdahalede bulunulmamaktadır. Bu yaklaşım, dijital etnografik yöntemin sahaya özgü geçerliliğini korumaktadır. Etik ilkelere bağlı kalınarak, çalışma kapsamında hiçbir kullanıcının kimlik bilgisi, kullanıcı adı veya kişisel verisi çalışmaya dahil edilmemekte ve sunulmamaktadır.

3.4 VERİ ANALİZİ YÖNTEMİ

Toplanan nitel verilerin analizinde Tematik İçerik Analizi yöntemi kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, tümevarım (inductive) temelli bir mantıkla yürütülmekte; yani temalar ve kodlar, verilerden (yorum içeriklerinden) doğrudan hareketle oluşturulmaktadır.

Analiz süreci, aşağıdaki aşamaları içermektedir:

- **Ön İnceleme ve Kodlama:** Elde edilen tüm yorumlar dikkatle okunmakta; içeriklerinde yer alan ifade biçimleri, söylemler, duygusal tonlar ve toplumsal çağrışımlar dikkate alınarak ön kodlamalar yapılmaktadır.
- **Tema Geliştirme:** Ön kodlamaların tekrarlanma sıklığı, kapsayıcılığı ve bağlamı dikkate alınarak, verilerden hareketle beş ana tematik başlık belirlenmektedir: Sosyal Kimlik, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Hafıza, Göç ve Aidiyet. Söz konusu temalar, dizideki sosyolojik ve psikolojik katmanların izleyici söylemlerinde nasıl bir yankı bulduğunu görünür kılma işlevi görmektedir.
- **Kategorizasyon ve Tablolama:** Her ana tema altında yer alan alt kodlar, ilgili yorum alıntılarıyla eşleştirilmekte ve yorumların bağlamsal yapısı göz önünde bulundurularak açıklamalarıyla birlikte sistematik olarak tablolastırılmaktadır.
- **Analitik Derinleştirme:** Kodlama sürecinde tekrarlayan anlatım kalıpları, sık vurgulanan kavramlar ve kullanılan metaforik öğeler özellikle dikkate alınarak verinin derin anlam katmanları ortaya çıkarılmaktadır.

4. BULGULAR & TARTIŞMA

Bu çalışmada, İstanbul Ansiklopedisi dizisine dair Instagram yorumları dijital etnografi yöntemiyle analiz edilerek izleyici deneyimleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, izleyici yorumlarının yalnızca diziye dair beğeni ya da eleştiriler içermediğini, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri, aidiyet duygusu, kimlik inşası, göç deneyimi ve toplumsal hafıza gibi beş ana temada yoğunlaştığını ortaya koymuştur.

Kimlik teması altında 135 gönderi kodlanmıştır. İzleyiciler, karakterlerin bireysel, toplumsal ve cinsiyet temelli kimlik arayışlarını kendi deneyimleriyle ilişkilendirerek yorumlamışlardır. Zehra ve Nesrin karakterleri, "kimlik arayışı" ve

"içsel çatışma" temalarının taşıyıcısı olarak görülmektedir. Zehra'nın mücadelesi, "bir genç kızın arayışta kayboluşunun hikayesi" olarak tanımlanırken, aynı zamanda "kendi kimliğini inşa etmeye, bir 'kendilik sözlüğü' yazmaya çalışan biri" olarak betimlenmektedir. İzleyicilerin bu arayışla kurduğu derin bağ, kişisel özdeşleşme ifadelerinde kendini gösterir:

...kendimi izler gibi izledim

...Nesrin'in hayat yolculuğu ile kendimden parçalar buldum

Bu yoğun özdeşleşme, anlatının izleyici nezdinde kendi kimliksel yüzleşmelerini tetikleyen terapötik bir mecra işlevi gördüğünü kanıtlamaktadır.

Anlatının Türkiye'deki seküler ve muhafazakâr gibi farklı toplumsal kimlikleri temsil etme biçimi, izleyiciler arasında hem takdir hem de eleştiri konusu olmuştur. Bir yandan, "seküler, muhafazakâr, arada kalanlar, anlam arayanlar hepsi var" gibi yorumlar, anlatının kapsayıcılığını ve "ne abartma, ne yargı, ne ötekileştirme" içermeyen dengeli yaklaşımını övmektedir. Diğer yandan, "türbanı savunuyor mu karşı mı belli değil" gibi ifadeler, temsiliyetin belirsizliğine yönelik eleştirileri gündeme getirmektedir. Bu durum, toplumsal kimliklerin hassas ve çok katmanlı doğasının temsillerde nasıl yankı bulduğuna dair önemli bir gösterge olduğu söylenebilir.

Toplumsal beklentilere ve normlara rağmen "kendine sadık kalma" teması, özellikle Nesrin karakteri üzerinden güçlü bir şekilde işlenmiştir. Onun duruşu, izleyiciler tarafından "Sadece kendine sadık kalmaya çalıştı." ve "Nesrin, bir duruş gösterdiği için yalnız kaldı." gibi ifadelerle özetlenebilir. Bu durumun altında yatan toplumsal eleştiri ise oldukça nettir:

...çünkü biz, kendine sadık kalan insanı henüz bağrımıza basmayı öğrenemedik.

Bu yorum, bireysel kimliğini savunan kişinin toplum tarafından nasıl dışlandığını ve aidiyet krizine itildiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Toplumsal Hafıza teması altında 114 gönderi kodlanmıştır. Dizi, izleyiciler nezdinde salt bir kurgu olmanın ötesine geçerek, onları kolektif bellek, kentsel tarih ve güncel toplumsal

gerilimlerle yüzleşmeye davet eden bir "toplumsal ayna" işlevi görmektedir. İstanbul, anlatıda fiziksel bir mekan olmanın ötesinde, "şehir belleği" ve "kentsel hafıza" taşıyan canlı bir organizma olarak konumlandırılmıştır. Reşat Ekrem Koçu'nun "İstanbul Ansiklopedisi" ne yapılan referanslar, anlatıyı kolektif kültürel mirasla doğrudan ilişkilendirmiş ve izleyiciler tarafından takdirle karşılanmıştır. Şehir, bir izleyicinin belirttiği gibi hem "İstanbul'da geçen 14 yıl boyunca gördüğüm mekanları..." hatırlatan kişisel anıları hem de "ülkenin güncel politik sancılarını" barındıran katmanlı bir yapı olarak sunulmuştur.

İzleyici yorumları, anlatının Türkiye'nin güncel ve tarihsel toplumsal meselelerini cesurca yansıttığını göstermektedir. Bir izleyiciye göre, "Nesrin'in hikayesi... toplumsal bir aynadır." ve bu ayna, sadece bir karşılaşma değil, aynı zamanda "geçmişle bugün... büyük bir yüzleşme." İzleyicilerin, "Bunu 'Bir Başkadır' izlerken de hissetmişim." gibi ifadelerle başka kültürel ürünlerle paralellik kurması, bu tür anlatıları, Türkiye'nin toplumsal kutuplaşmaları üzerine gelişen yeni bir "prestige drama" kanonunun parçası olarak gördüklerini göstermektedir. Bu kanon aracılığıyla izleyiciler, ortak bir "duygulanımsal bellek" (affective memory) inşa etmektedirler.

Anlatının en güçlü etkilerinden biri, izleyicilerin kendi kişisel geçmişleriyle kolektif bellek arasında bir köprü kurmasını sağlamasıdır. Bir izleyicinin şu dokunaklı ifadesi bu durumu mükemmel bir şekilde özetler:

15 yıl önceki o genç, şaşkın öğrenci halimle; bugünkü ben, onun suretinde birleşti.

Bu yorum, anlatının kişisel tarihi canlandıran ve bugünün kimliğiyle bütünleştiren bir "ayna" işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu süreç, izleyiciyi pasif bir alımlayıcı konumundan çıkarıp anlatının ve dolayısıyla toplumsal belleğin aktif bir "tanığı" ve "hafıza taşıyıcısı" (memory carrier) haline getirerek analizi tamamlamaktadır.

Göç teması altında 54 gönderi kodlanmıştır. Göç teması, anlatıda yalnızca coğrafi bir hareketlilik olarak değil, aynı zamanda karakterlerin içsel yolculuklarını, kaçış arzularını ve yüzleşme süreçlerini simgeleyen merkezi bir metafor olarak

işlev görmektedir. İzleyici yorumları, göçün fiziksel ve ruhsal boyutlarını bir arada okuyarak, temanın bir yeniden başlama umudu kadar bir kendini bulma arayışını da temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Anlatıda yer alan Amasya'dan İstanbul'a ve İstanbul'dan Fransa'ya uzanan fiziksel göç dinamikleri, karakterler için bir umut ve kaçış yolu olarak belirir. Göç, "şehirden kaçış arzusu" ve "yeni bir hayata yelken açma" arzusunun bir yansımasıdır. Zehra'nın İstanbul'a gelişi, yalnızca bir eğitim göçü olarak değil, aynı zamanda sancılı bir "kimlik inşa etme" süreci olarak okunur. İzleyiciler, göçün bir sığınma ve kaçış formu olduğunu "gitmek" onun daha önce sığındığı bir kaçış" ifadesiyle yorumlamaktadır. Bu, mekân değiştirmenin, mevcut sıkışmışlıktan bir çıkış yolu olarak görüldüğünü ortaya koyar.

Anlatı, fiziksel yer değiştirmenin ötesinde, karakterlerin yaşadığı "içsel göç" veya "ruhsal yolculuk" temasını derinlemesine işler. Bu tema, bir yerden kaçmaktan çok, "kendine denk gelme ihtimali" taşıyan bir öz bulma süreci olarak sunulur. İzleyiciler, göçün mutlak bir çözüm olmadığı fikrini benimsemiştir. Bu düşünce, şu alıntıyla güçlü bir şekilde desteklenir:

nereye gidersen git sen yine sen olarak gideceksin

Bu bağlamda, anlatının nihai mesajının "kaçmak" yerine, karakterin kendi içsel yükleriyle "yüzleşmeyi" merkeze aldığı anlaşılmaktadır. Göç, bir varış noktası değil, kişinin kendisiyle yüzleştiği bir yolculuğun metaforu haline de geldiği çıkarılmaktadır.

Karakterlerin bu bireysel 'göç' yolculukları, onları yalnızca kendi iç dünyalarıyla değil, aynı zamanda içinde hareket ettikleri coğrafyanın ve toplumun katmanlı belleğiyle de yüzleşmeye zorlayarak, anlatıyı daha geniş bir toplumsal hafıza zeminine taşımaktadır.

Aidiyet teması altında 118 gönderi kodlanmıştır. Aidiyet teması, izleyici yorumlarında çok katmanlı bir olgu olarak belirginleşmektedir. Karakterlerin kentsel mekanla kurduğu çatışmalı ilişki, izleyicilerin anlatı etrafında oluşturduğu duygusal cemaat ve karakterlerin deneyimlediği derin köksüzlük hissi gözlenmektedir.

İstanbul, izleyici yorumlarında ikili bir rol üstlenmektedir: hem sığınak hem de boğucu bir labirent. "Şehre ait olamamak" ve "şehirle özdeşlik" kodları arasındaki gerilim, bu çatışmalı ilişkiyi özetlemektedir. Bir izleyicinin ifadesiyle bu durum, "şehir boğulurken... ama yine de terk edememek" şeklinde somutlaşır. Zehra karakteri, izleyici nezdinde bu sancılı aidiyet mücadelesinin ve kentsel mekânda yaşanan "yer-sizleşme" (placelessness) deneyiminin somut bir temsili olarak okunmaktadır. Onun hikayesi, "kalmak isteyen ve kendine aidiyet yaratma çabasında olan" bir bireyin hem fiziksel hem de ruhsal savrulmalarını yansıtır.

İzleyiciler, anlatıya yönelik güçlü bir sahiplenme duygusu geliştirerek bir "duygusal cemaat (affective community)" oluşturmuşlardır. "Anlatıya duygusal bağ, sahiplenme" ve "kolektif takdir ve dahil olma hissi" kodları, bu durumun en net göstergeleridir. İzleyiciler, anlatıyı pasif bir şekilde tüketmek yerine, onun bir parçası haline gelmişlerdir. Bu duygusal yatırım, yorumlarda sıkça rastlanan teşekkür ve takdir ifadeleriyle pekiştirilmiştir:

İzleyici olarak parçası olmak çok güzeldi.

Hiç bitmesin istedim

Emeğinize sağlık

Bu ifadeler, anlatının bireysel bir izleme deneyiminin ötesine geçerek kolektif bir aidiyet nesnesine dönüştüğünü kanıtlamaktadır.

Aidiyetsizlik hissi, "evsizlik ve köksüzlük", "yer bulamamak" ve "dışlanmışlık" gibi kodlarla analizde derinlemesine işlenmiştir. Karakterlerin hem fiziksel hem de sembolik anlamda bir yere "yerleşememe hali", izleyiciler tarafından güçlü bir "varoluşsal sancı" olarak okunmuştur. Toplum tarafından reddedilmenin ve kendi yolunu seçmenin bedeli, "onu yalnız bırakıyor" ifadesiyle özetlenmektedir. Bu bağlamda aidiyet, dış çevre tarafından verilen bir onaydan ziyade, bireyin kendi değerlerine ve yolculuğuna "içsel sadakatle" bağlı kalmasıyla kurulabilecek zorlu bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, aidiyet krizinin ve kimlik mücadelesinin aslında aynı madalyonun iki yüzü olduğunu ortaya koymaktadır. Bireyin kendine sadakati, toplumsal

aidiyetin kaybı pahasına elde edilen varoluşsal bir duruşa dönüşmektedir.

Toplumsal Cinsiyet teması altında 77 gönderi kodlanmıştır. İzleyici yorumları, anlatıdaki kadın temsiliyi yalnızca bir hikâye unsuru olarak değil, aynı zamanda Türkiye'deki ataerkil kodların gündelik hayattaki tezahürlerini ve bu kodlara karşı geliştirilen "sessiz direniş" pratiklerini deşifre eden bir platform olarak konumlandırmaktadır.

İzleyici yorumları, kadın karakterler üzerine yüklenen duygusal, psikolojik ve yapısal baskıların altını belirgin bir şekilde çizmektedir. Analizde "fedakârlık dayatması", "kadınların yükü" ve "kadınlara özgü ruhsal sıkışmışlık" olarak kodlanan temalar, bu baskının somut tezahürleridir. Toplumun kadınlardan beklediği itaatkâr olma ve kendinden vazgeçme normları, izleyiciler tarafından şu gibi ifadelerle dile getirilmiştir:

Kadınlar için "hayır" demek kibir sayılır.

Neden herkes gibi fedakârlık yapmadın?

Bu beklentiler, ataerkil düzenin bir yansıması olarak yorumlanmaktadır. Kadın karakterlerin taşıdığı yükler, sadece bireysel birer trajedi değil, toplumsal cinsiyet rollerinin ürettiği sistematik bir şiddet biçimi olarak okunmaktadır.

Toplumsal baskılara karşı en temel direniş eylemi, "hayır" diyebilme cesareti olarak öne çıkmaktadır. Ancak izleyiciler, bu eylemin ağır bir bedeli olduğunu da vurgulamaktadır. "Hayır demek kabahat" ve "özgür kadının dışlanması" kodları, bireysel iradesini ve seçimlerini önceliklendiren kadının toplum tarafından nasıl yargılandığını ve yalnız bırakıldığını göstermektedir. Bu durum, yorumlarda şu şekilde ifade edilmektedir:

Ama bir kadın gerçekten kendisini seçtiğinde, toplum ne yapıyor? Onu yalnız bırakıyor.

Nesrin karakteri özelinde yapılan yorumlar, bu dinamiği daha da netleştirmektedir: "Nesrin'in sürekli bencil addedilmesi... özgür bir kadın olduğundan acımasızca eleştirilmesi..." onun eylemini, "toplumun hoşlanmadığı o 'hayır'ın sesi" olmak olarak tanımlamaktadır. Bu, bireysel özgürlüğün toplumsal normlarla çatıştığı noktada ödenen bedelin altını çizer.

Anlatıdaki kadın temsillerinin çeşitliliği, izleyiciler arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur.

Özellikle başörtülü kadınların temsiliyetine dair yapılan eleştiriler, belirli kimliklerin klişelerle sunulduğu yönündeki endişeleri yansıtmaktadır. İzleyiciler, başarılı ve özgür kadın anlatılarının genellikle seküler kimliklerle özdeşleştirilmesini, "kapalı bir kadının yurt dışında galaksi bulup ödüllendirildiğinden habersiz" gibi ifadelerle eleştirmektedir. Benzer şekilde, "hiçbir filmde kadın kimlik bunalımı geçirince başörtüsü takmıyor" yorumu da belirli kimliklerin özgürleşme anlatılarının dışında bırakıldığı algısına işaret etmektedir. Bu yorumlar, "kadınlık hallerinin çeşitliliğinin" ve "farklı kimlik biçimlerinin temsil edilmesi gerekliliğinin" izleyiciler için ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Anlatının merkezinde yer alan farklı sosyal ve kültürel arka planlara sahip Zehra ve Nesrin'in karşılaşması, izleyiciler tarafından güçlü bir dönüşüm potansiyeli olarak yorumlanmıştır. Bu ilişki, "birbirinin kimliğini kurcalayan, değiştiren, dönüştüren iki yalnız kadın" olarak tanımlanmıştır. Kadın dayanışmasının "örtük" olarak kodlanması ise dikkat çekicidir; bu dayanışma, açık ve politik bir eylemden ziyade, karakterlerin "birbirini hem de kendini yeniden kurması" ve kesişen hayat hikayeleri üzerinden "birlikte var olma hali" olarak şekillenmektedir. Sessiz anlayışları ve birbirlerinin varoluşsal sancılara tanıklık etmeleriyle kurulan bu bağ, politik bir ittifaktan çok terapötik bir ittifak olarak okunmaktadır.

Katılımcılar, kadın temsillerine yönelik algılarını sıklıkla bastırılmışlık, özgürleşme çabası ve kadınlar arası dayanışma ekseninde kurmuş; şehirle kurulan ilişki üzerinden aidiyet duygusunun krizine işaret etmiş; karakterlerin içsel yolculuklarını kendi kimlik arayışlarıyla özdeşleştirmiştir. Göç hem mekânsal bir kaçış hem de bireysel bir yüzleşme olarak betimlenirken; anlatının, izleyicinin kişisel geçmişiyle ve ülkenin kolektif belleğiyle kurduğu bağ üzerinden derin bir toplumsal yüzleşme alanı sunduğu görülmüştür. Bu bağlamda, izleyici yorumları yalnızca alımlama verisi olmanın ötesinde, kültürel belleğin ve toplumsal kırılmaların görünür kılındığı dijital bir tanıklık zeminine dönüşmüştür.

5. TARTIŞMA

İzleyici yorumları, dizideki karakterlerin sınıfsal kökenlerini, yaşadıkları kentsel çevreleri ve bu

bağlamda inşa ettikleri sosyal kimlik süreçlerini analitik bir düzlemde ele almaktadır. Özellikle Zehra karakterinin, taşradan metropole göç eden ve bu yeni sosyo-kültürel düzende kendi varoluşsal yerini arayan bir figür olarak sosyal kimlik dönüşümünü temsil ettiği görülmektedir. Kaya'nın (2021) yapmış olduğu çalışmada; sosyal medya platformlarının bireylerin kendi kimliklerini yansıtma ve oluşturma süreçlerinde önemli rol oynadığını açık şekilde dile getirmektedir. Bu bağlamda sosyal medya, kullanıcıların kimliklerini internet üzerinden ifade etmelerine ve bu kimlikleri yeniden şekillendirmelerine olanak tanıyan bir mecra olarak görülmektedir. Bu durum, sosyal medya kullanıcılarının kimlik inşa süreçlerini desteklediğini göstermektedir. Bununla birlikte, Yavuz'un (2024) çalışmasında, dijital ortamlarda oluşturulan sanal kimliklerin kullanıcılar arasında paylaşılan bağ ve aidiyet duygusunu güçlendirerek çevrim içi toplulukların oluşumunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bağlamda dijital dizilerin izleyici ile kurduğu duygulanımsal etkileşim de benzer bir süreç üzerinden aidiyet hissinin pekişmesine katkı sağlamaktadır.

İstanbul Ansiklopedisi dizisi, nostaljik mekân temsilleri, tarihsel detaylara yapılan atıflar ve semt belleği aracılığıyla izleyicinin toplumsal hafızasına güçlü bir şekilde hitap eden bir yapı sergilemektedir. İzleyici yorumları, geçmişe dair kolektif duygulanımların (affective responses) tetiklenmesine ve kent semtlerinin kimlik taşıyıcısı olarak kuramsal bir işlev görmesine işaret etmektedir. Kaplan ve Celilzade'nin (2025) nostaljiye ilişkin değerlendirmeleri, geçmişin idealize edilerek hatırlanmasının bugünün toplumsal sorunlarına yönelik eleştirel bir mesafe kurmayı zorlaştırabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede nostaljik anlatıların, mevcut yapısal sorunları görünmez kılma ve hafızayı duygusal bir uzlaşma alanı olarak yeniden inşa etme riski taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla dizide sunulan hafıza kurgusunun eleştirel bir yüzleşme mi yoksa savunmacı bir hatırlama pratiği mi ürettiği sorusu önem kazanmaktadır.

Dizide göç, sadece fiziksel bir coğrafi yer değişimi olarak değil; aynı zamanda kültürel uyumsuzluk, yabancılaşma ve toplumsal dışlanma süreçlerini içeren çok katmanlı bir deneyim olarak tezahür etmektedir. İzleyiciler, karakterlerin içsel

yalnızlıklarını ve aidiyet arayışlarını göç metaforu üzerinden empatik bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Molo'nun (2021) çalışmasında, mekanın göç olgusu ile iç içe geçen biçimsel anlatımlarla dijital ortamda yeniden üretildiği; bu bağlamda dijital temsillerin göç deneyimini görünür kılma ve hem belgeleyici hem de yorumlayıcı bir anlatı kurma işlevi üstlendiği öne sürülmektedir. Çiçekoğlu ve Nacar'ın (2022) çalışmasında, göçün sıklıkla bireysel dramalar üzerinden romantize edildiğini ve bu yolla yapısal eşitsizliklerin göz ardı edilme tehlikesini işaret etmektedir. Selman Nacar'ın *İki Şafak Arasında* filmindeki karakterlerin seçeneklerinin sınırlılığı ve dar alanlarda sıkışmışlıkları, göçmen bireyin yabancılaşma hissiyatı ile örtüşmektedir. Bu bağlamda, İstanbul Ansiklopedisi, göç temasını daha açık bir anlatımla işlerken, yönetmenin önceki filmindeki duygusal yoğunluğu izleyiciye aktarmaya devam etmektedir.

İzleyici yorumları, karakterlerin yaşadıkları mekanlara, aile içi ilişkilerine ve üstlendikleri sosyal rollere karşı geliştirdikleri aidiyet duygusunu veya bu aidiyetin yapısal eksikliğini sürekli olarak vurgulamaktadır. Karakterlerin sıklıkla içsel yalnızlık yaşamaları ve çevrelerine uyum sağlayamama durumları, aidiyet duygusunun kırılabilirliğine dikkat çekmektedir. Kaya'nın (2021) dijital platformlarda sunulan içeriklerin izleyiciyle duygulanımsal bir bağ kurarak bireylerin kendilerini ortak ilgi ve anlam dünyaları etrafında konumlandırmalarına olanak tanıdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dijital içerikler, aidiyet hissini pekiştirerek çevrim içi ortamlarda sanal toplulukların oluşumunda etkili bir rol üstlenmektedir. Ceyhan ve Sancar'ın (2023) çalışmasında, *İki Şafak Arasında* filminde gerçeklik duygusu, bireyin kurumsal yapılara aidiyet geliştiremediği bir ara hâl üzerinden inşa edilmektedir. Filmde karakterin fabrika, aile ya da hukuk gibi yapılara tam anlamıyla eklemlenememesi, aidiyetin kolektif ve yapısal boyutlarından ziyade bireysel bir etik sorumluluk ve yalnızlık deneyimi olarak sunulmasına yol açmaktadır. Bu yönüyle film, aidiyet meselesini makro-toplumsal bağlamdan kopararak, bireyin karar alma sürecindeki sıkışmışlığı üzerinden görünür kılmaktadır. Dolayısıyla İstanbul Ansiklopedisi dizisi bu sinemasal geleneği daha

geniş bir sosyolojik ve psikolojik yelpazeye yayarak sürdürmektedir.

Bu çalışmada analiz edilen izleyici yorumları, dizideki kadın karakterlerin maruz kaldığı toplumsal baskılara, annelik rolleriyle yaşadığı çatışmalara ve yalnızlaşma deneyimlerine dikkat çekmektedir. Özellikle Nesrin karakteri, geleneksel toplumsal normlara boyun eğmeyen bir figür olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı sembolik bir direnişi temsil etmektedir. Özmen ve Vural'a göre medya, kadınları çoğunlukla ikincil, edilgen ve kalıplaşmış roller içinde temsil ederek, toplumdaki erkek egemen yapıyı hem yansıtan hem de yeniden üreten bir işleve sahiptir. Kadınların medyada gerek içeriklerde gerekse medya çalışanı olarak karar alma ve güç pozisyonlarından dışlandığı, bu durumun ise bireysel tercihlerden çok kurumsal, kültürel ve ideolojik yapıların sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan, Şener (2020) çalışmasında, dijital platformlardaki güncel temsillerin kadın karakterleri giderek daha bağımsız, güçlü ve çok boyutlu biçimde yansıttığını; bu nedenle ataerkil okumanın sıklıkla abartıldığı görüşünü ileri sürmektedir. Selman Nacar'ın *İki Şafak Arasında* filminde kadınlar doğrudan anlatının merkezinde konumlanmasa da, erkek karakter üzerindeki sistemsel baskılar, dolaylı olarak kadın rollerinin sınırlarına da ışık tutmaktadır; İstanbul Ansiklopedisi dizisinde ise kadın deneyimi doğrudan anlatının merkezinde yer almaktadır.

6. SONUÇ

Bu araştırma, Selman Nacar'ın "İstanbul Ansiklopedisi" dizisine dair Instagram kullanıcı yorumları üzerinden yürütülen dijital etnografi çalışması kapsamında, izleyicilerin anlatıya nasıl anlam yüklediklerini ve bu anlamların toplumsal düzlemdeki karşılıklarını tematik analizle ortaya koymayı hedeflemiştir. Elde edilen bulgular, sosyal medya kullanıcılarının yalnızca içerik tüketicisi değil, aynı zamanda kültürel anlamın ortak üreticileri olduğunu göstermektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet, sosyal kimlik, göç, aidiyet ve toplumsal hafıza temaları etrafında yapılan kodlamalar; bireysel yorumların arkasında kolektif hafızanın, toplumsal normların ve kimlik politikalarının izlerini taşımaktadır.

Diziye dair yorumlar, izleyicilerin toplumsal meselelerle kurduğu bağı, sadece temsil edilen içerik üzerinden değil, aynı zamanda kendi deneyimlerinin izdüşümünü görme arzusuyla da şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, dijital ortamların sosyolojik analizde birer veri kaynağı olarak ne denli zengin bir potansiyel taşıdığını bir kez daha doğrulamaktadır. Ayrıca, Selman Nacar'ın daha önceki yapımlarıyla kurulan biçimsel ve tematik paralellikler, yönetmenin sinemasal anlatı diliyle toplumsal gerçekliği nasıl yeniden kurduğunu da açığa çıkarmaktadır.

Sonuç olarak; bu çalışma dijital mecrada üretilen söylemlerin, toplumsal yapıya dair eleştirel okumaların da kapısını araladığını göstermektedir. İzleyici yorumları aracılığıyla dizinin toplumsal karşılıkları yeniden üretildiği gibi, izleyici de kendini bu anlatının bir öznesi olarak konumlandırmakta; kimlik, aidiyet ve bellek gibi kavramları yeniden düşünmektedir. Bu bağlamda, dijital etnografi yaklaşımı hem medya çalışmalarına hem de toplumsal çözümlemelere güçlü bir metodolojik katkı sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma verileri, kamuya açık sosyal medya platformu olan Instagram sosyal medya platformundaki herkese açık gönderilere yapılan yorumlardan elde edilmiştir. Bu nedenle çalışma, kişisel müdahale içermeyen ve kamusal erişime açık verilerle yürütüldüğünden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Destek Beyanı

Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum/kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Ağaç Sucu, S. (2019). İletişim araştırmalarının yeni trendi: Etnografi. *ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, 3, 29–57.
- Akdemir Şahyar, D., Tüfekçioğlu, S., & Karlıdağ, B. (2023). İnsan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği ve Avrupa Birliği: Avrupa Parlamentosunda kadın temsiliyeti üzerine bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 497–517.
- Allen, K. A., Kern, M. L., Rozek, C. S., McInerney, D. M., & Slavich, G. M. (2021). Belonging: A review of conceptual issues, an integrative framework, and directions for future research. *Australian Journal of Psychology*, 73(1), 87–102. <https://doi.org/10.1080/00049530.2021.1883409>
- Allen, K. A., Greenwood, C. J., Berger, E., Patlamazoglou, L., Reupert, A., Wurf, G., O'Connor, M., Sanson, A., & Olsson, C. A. (2024). Adolescent school belonging and mental health outcomes in young adulthood: Findings from a multi-wave prospective cohort study. *School Mental Health*, 16(2), 149–160. <https://doi.org/10.1007/s12310-023-09626-6>
- Atik, A., & Bilginer Erdoğan, Ş. (2014). Toplumsal bellek ve medya. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), 1–16.
- Ayaz, E. (2021). Aidiyet kavramı ve türlerine yönelik literatür taraması. *International Academic Social Resources Journal*, 6(22), 2173–2178.
- Balcı, M. E. (2023). Zorunlu göç: Kimlik, aidiyet ve uyum çerçevesinde bir değerlendirme. *Tezkire*, 81, 109–124.
- Barua, H., & Maheshwari, N. (2025). The interplay between migration and self-identity: A structured review using TCCM and bibliometric analysis. *Frontiers in Psychology*, 16, 1563508. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1563508>
- Branje, S., De Moor, E. L., Spitzer, J., & Becht, A. I. (2021). Dynamics of identity development in adolescence: A decade in review. *Journal of Research on Adolescence*, 31(4), 908–927. <https://doi.org/10.1111/jora.12678>
- Ceyhan, M., & Sancar, M. K. (2023). Gerçeklik ve mizansen arasında bir tanıklık hikayesi: “İki Şafak Arasında” filminin mizansen eleştirisi. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3(5), 195–215.
- Crocetti, E., Albarello, F., Meeus, W., & Rubini, M. (2023). Identities: A developmental social-psychological perspective. *European Review of Social Psychology*, 34(1), 161–201. <https://doi.org/10.1080/10463283.2022.2104987>
- Çiçekoğlu, F., & Nacar, S. (2022). İki Şafak Arasında etik ve ahlak: Selman Nacar’la filmlerindeki ikilemlere dair söyleşi. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 169–177. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2022.62>
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 9–22.
- Ergün, N. (2020). Kimlik gelişimi: Anlatı kimliği ve kuşaklararası anlatı kimliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(4), 455–475.
- Gökoğlu, S. (2021). Türkiye’de toplumsal cinsiyet algısı. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(82), 2049–2058.
- Halaç, H. H., & Demir, İ. (2017). Toplumsal hafızamız kültürel mirasımız. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 1441–1445.
- Han, Y. (2023). Evolution of mediated memory in the digital age: Tracing its path from the 1950s to 2010s. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10, 603. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02129-4>

- Hu, J., & Cheung, C. K. J. (2024). Social identity and social integration: A meta-analysis exploring the relationship between social identity and social integration. *Frontiers in Psychology*, 15, 1361163. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1361163>
- Kaplan, İ., & Celilzade, H. (2025). Sosyal medyadaki nostalji içerikli paylaşımlar üzerine felsefi bir okuma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 14(5), 2925–2943. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1789109>
- Kaya, S. (2021). Sosyal medya kullanıcılarının dijital kimlik inşası sürecinde kültürel faaliyet ve sanat ile ilgili paylaşımlarının rolü. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 11(4), 1403–1419.
- Kızıldaş, M. (2020). Reşat Ekrem Koçu'nun "İstanbul Ansiklopedisi" adlı eserinde yer alan divan ve halk şairlerinin biyografilerine dair. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 349–376. <https://doi.org/10.29000/rumelide.791727>
- Mandolessi, S. (2024). Memory in the digital age. *Open Research Europe*, 3, 123. <https://doi.org/10.12688/openreseurope.16228.2>
- Mete, M. (2023). Sosyal kimlik teorisi ve göçmen kimliğinin ötekileştirilmesi süreci: Stereotipleştirmeye yönelik psikopolitik bir analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18(2), 470–489.
- Mijić, A. (2022). (Re-)Construction of identity and belonging after forced migration. *Journal of Refugee Studies*, 35(3), 1107–1127. <https://doi.org/10.1093/jrs/feac020>
- Molo, Ü. (2023). Sanal gerçeklik teknolojilerinde göç teması ve heterotopik mekân anlatıları. *KİLAD*, (22), 151–170.
- Nas, F. (2022). Aidiyet türü olarak kimlik, etnisite ve ulusçuluk kavramları arasındaki ilişki. *Sosyologca*, 23, 69–83.
- Özkılıçcı, G., & Yamaner, O. (2025). The moderating role of gender in perceived discrimination levels and political participation of Turkish women. *Human Affairs*, 35(2), 509–528.
- Özmen, S., & Vural, A. M. (2023). Medya profesyonellerinin medyada kadın temsili algısı. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (20), 1–30. <https://doi.org/10.58793/marusad.1393716>
- Saka, E. (2021). Dijital etnografi literatürüne bir bakış. *Strata*, 8, 71–84.
- Sönmez, B., & Daşlı, Y. (2024). Göç ve kültür ilişkisi: Kuramsal bir çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 146, 154–166.
- Şahin, A., & Şenol, D. (2024). Toplumsal aidiyet ve kimlik bağlamında gençlik. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2), 137–148.
- Tang, C., Qiu, T., & Li, Y. (2025). Heritage perspectives on cultural memory and spatial identity in Yuan River Basin, Hunan, China. *npj Heritage Science*, 13, 261. <https://doi.org/10.1038/s40494-025-01841-5>
- Tarhan, B. (2023). Dindar yeni orta sınıfa dair bir inceleme: Çatlak ile İki Şafak Arasında filmlerinde hane ve dışarı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(3), 753–766.
- Tekin, E. C. (2020). Kitap tarihi araştırmalarının önemli bir alanı: Ansiklopedilerin gelişimi ve ansiklopedi kültürü araştırmalarının önemi. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 195–214.
- Tekin, N., & Değirmenci, D. S. (2022). Ataerkil kültürde kadın, erkek ve toplum ilişkisi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 12(13), 187–198.
- Türkoğlu, B., Sakallı-Uğurlu, N., & Kuzlak, A. (2018). How are women and men perceived? Structure of gender role stereotypes in Turkish culture. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(13), 309–336.

- Üstünbaş Erdoğan, B. (2024). From collective memory to media memory: digital environments in memory construction. 4. *Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 25, 167–187.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1527628>
- Yavuz, Y. (2024). Sanal kimlikler ve sanal aidiyet. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(3), 1573–1586. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1507349>
- Yazgan, A. M. (2025). Ziya Gökalp'in Milliyetçilik Anlayışı: Primordializm mi Modernizm mi?. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-10.

FAITH HEALING AS LIVED RELIGION: NASRUL-HAQQ PRACTICES
AMONG THE MĒRANAW OF LANA DEL SUR, PHILIPPINESNorjannah B. AMPASO¹ **Abstract**

This study examines the faith-healing practices of Nasrul-Haqq, a religious community operating within MĒranaw Muslim communities in Lanao del Sur, Philippines. Drawing on qualitative ethnographic research, including semi-structured interviews and participant observation, the study documents how Nasrul-Haqq practitioners engage in devotional practices (amalan), healing rituals, and collective worship as part of their religious life. Rather than evaluating the empirical validity of supernatural claims, the research situates these practices within the framework of lived religion and embodied religious experience. The findings demonstrate that Nasrul-Haqq healing practices function as socially embedded systems of care, addressing physical illness, emotional distress, and moral concerns within culturally meaningful frameworks. Faith healing emerges not merely as belief, but as an embodied and communal practice shaped by Islamic mysticism, local tradition, and ethical responsibility. By situating Nasrul-Haqq within broader discussions in the sociology and anthropology of religion, this study contributes to understanding how religious healing practices coexist with, and sometimes complement, modern medical systems in contexts where spiritual meaning remains central to everyday life.

Keywords: nasrul-haqq, faith healing, lived religion, sociology of religion, sufism, mĒranaw, philippines.

Research Article**Author Information**

¹ Assoc Prof, Department of
History, Mindanao State
University-Iligan Institute of
Technology, Iligan City –
Philippines,
norjannah.bao@g.msuiit.edu.ph

Received: 11.07.2025

Accepted: 06.01.2026

Cite as:

Ampaso, N, B. (2026). Faith
Healing as Lived Religion:
Nasrul-Haqq Practices
among the MĒranaw of
Lanao del Sur, Philippines,
*Journal of Sustainable Equity
and Social Research (JSESR)*,
3(1): 113-124.
DOI: 10.5281/zenodo.18367203

1. INTRODUCTION

This study explores the intersection of religion and mystery, examining phenomena that are experienced by participants as challenging conventional explanation. While many individuals report extraordinary events, such experiences are often interpreted differently across cultural and epistemological frameworks. The notion that certain individuals can transform into other creatures or perceive the human body without modern technology is frequently regarded as extraordinary within biomedical and scientific paradigms. This study therefore seeks to examine how such claims are understood and articulated within the context of Nasrul-haqq.

Fuelled by curiosity about human potential, the researcher explored how spiritual discipline and religious devotion are believed to enable individuals to transcend ordinary capabilities. This inquiry led to the discovery of Nasrul-haqq, a group known within Mëranaw society for cultivating extraordinary spiritual abilities. The term Nasrul-haqq originates from Arabic, combining *Nasr* (victory) and *Haqq* (right), to convey the meaning of “helping one another work for good,” which aligns with their stated moral orientation. As a subset of the Muslim community, Nasrul-haqq practitioners are widely believed by followers to possess divine gifts and to engage in spiritual practices that connect them to unseen dimensions. In Mëranaw society, they are recognized as faith healers who claim to perceive unseen spirits (*jinn*), with some reportedly befriending these entities while others deliberately avoid such interaction.

Furthermore, Nasrul-haqq practitioners describe themselves as divinely inspired, undergoing rigorous spiritual training grounded in Islamic education. A key aspect of their worship involves intense *dhikr* (glorification of Allah) chanting, often performed in seclusion at remote sites such as *masjids*, forests, and rivers. While some of their practices may be perceived by other Muslims as

unorthodox or influenced by pre-Islamic Mëranaw traditions (often referred to as “folk Islam”), they are nevertheless framed by practitioners as deeply rooted in their Islamic faith.

Despite relatively low formal recognition within the Mëranaw religious establishment, Nasrul-haqq plays a significant role in addressing community needs as these are locally understood. They provide various services, including spiritual healing, exorcism, and engagement with the unseen, as well as other practices valued by community members. Recognizing these social roles, this research aims to examine their significance and explore how they function as a source of support and meaning within local society.

Documenting and preserving Nasrul-haqq’s practices is also important for understanding the intangible cultural heritage of the Mëranaw people. Such practices may further illuminate regional connections with neighbouring societies in Indonesia, Malaysia, and Brunei, where comparable spiritual and martial traditions such as *Juruz* and *Silat* are found. While Nasrul-haqq shares certain features with these groups, its emphasis on faith-based healing distinguishes it, highlighting the diversity of religious and cultural practices in Southeast Asia.

Accordingly, this study focuses on Nasrul-haqq in Lanao del Sur, examining their identity, historical background in the Philippines, objectives, religious principles, and faith-healing practices. It analyses their training processes, contributions to community well-being, challenges, and perceptions among Mëranaw religious leaders. Data were collected from 30 informants across 13 municipalities in Lanao del Sur, including Tugaya, Madalum, and Marawi City. Due to the confidential nature of their *kitab* (scripture), only selected Arabic terms shared by informants were used in this study. To protect privacy, some informants were assigned pseudonyms. The historical background of Nasrul-haqq was reconstructed

from key informant narratives and secondary sources. This study does not seek to provide an exhaustive historical account or a theological assessment of Nasrul-haqq's relationship with orthodox Islam.

2. LITERATURE REVIEW

History of the Moro and Indigenous Peoples in Minsupala by Ben Kadil describes the arrival of certain Shariefs and a group of Awliya in the Sulu archipelago, initially to establish trading relations and later to introduce Islam in a context where animistic practices were dominant. From Sulu, Islam spread to neighbouring territories such as Maguindanao, Palawan, and the Lanao areas (Kadil, 2002). This process was followed by the establishment of a sultanate political system, with Sayyid Abu Bakr proclaimed as the first Sultan under the title Sultan Sharief-ul Hashim. In Kadil's account, the Awliya are portrayed as spiritually guided figures who were believed to possess extraordinary religious capacities. In a similar way, Nasrul-haqq practitioners are described by followers as having acquired special spiritual abilities through long periods of *amalan*. Majul also notes that the early Muslims who arrived in Sulu were mystically inclined (Majul, 1979: 16), suggesting that forms of Sufism may have shaped early Islamic practice in the region.

Islam as a way of life has traditionally encompassed both Shari'ah and Sufism. Sufism represents Islam's mystical and ascetic dimension and is organized through spiritual orders known as Tariqa. Tariqa, meaning "path" or "way," refers to the spiritual journey toward *ma'rifah* (direct knowledge of God or Haqq) (Zeidan, n.d.). Sufism is not regarded as a separate sect but as a spiritual orientation within Islam that emphasizes devotion, self-discipline, and closeness to God.

Hassan Abu Hanieh (2011), in *Sufism and Sufi Orders: God's Spiritual Paths Adaptation and Renewal in the Context of Modernization*, characterizes Sufism as rooted in self-restraint and detachment from

worldly pleasures such as wealth, status, and physical comfort. He emphasizes that the pursuit of closeness to Allah involves disciplined worship, sincerity, and moral purification (Majul, 1979: 12). These themes resonate with the spiritual practices described by Nasrul-haqq practitioners.

Oman Fathurahman's *A New Light on the Sufi Network of Mindanao (Philippines)* (2019) provides historical evidence of Sufi orders in Mindanao through manuscripts collected by Usman Sheik Al-Aman. Of the forty-three volumes analyzed, ten consist of Sufi treatises, including references to the Shattariyah order, which links Abd Allah ibn Abd al-Qahhar to ulama in Lanao. Fathurahman argues that Mindanao was part of the broader Islamic intellectual tradition of the Malay world, with Lanao as a significant node. These findings provide historical context for understanding how Sufi traditions may have influenced Mëranaw religious culture, including Nasrul-haqq practices.

Ruqyah: A Remedy for Illnesses, Evil Eye, Magic and Jinn from the Qur'an and Sunnah conceptualizes ruqyah as a form of spiritual healing grounded in Qur'anic verses and prophetic supplications attributed to Prophet Muhammad ﷺ. The text systematizes ritual procedures, recommended intentions, and selected verses that practitioners understand as possessing protective or therapeutic significance. In addition, it documents the use of traditional remedies—such as black seed, zamzam water, honey, and cupping—which occupy an established place within Islamic healing traditions. While these materials do not constitute biomedical or clinical evidence, they are analytically significant for understanding the religious and moral frameworks through which healing, illness, and protection are interpreted and practiced within Muslim communities (Ruqyah: A Remedy for Illnesses, Evil Eye, Magic and Jinn from the Qur'an and Sunnah, n.d.).

Similarly, *The Light of the Almighty* by Haseen Meeah (1996) discusses the devotional significance of

reciting the Asma-ul-Husna (the 99 names of Allah ﷻ), describing the spiritual benefits that believers associate with this practice. Nasrul-haqq practitioners likewise place strong emphasis on Asma-ul-Husna in their amalan, believing that these divine names play a central role in cultivating spiritual discipline and perceived healing capacity.

3. THEORETICAL FRAMEWORK

This study is grounded in Sufism and contemporary approaches in the sociology and anthropology of religion that emphasize lived, embodied, and socially situated religious practice. The spiritual discipline, devotional rigor, and healing practices observed among Nasrul-Haqq practitioners resonate strongly with Islamic mystical traditions while also reflecting localized expressions shaped by Mëranaw history and culture. Rather than treating these practices as doctrinal deviations or supernatural assertions, this study situates them within broader scholarly frameworks that understand religion as embodied, practiced, and experienced in everyday life.

From the perspective of classical Islamic thought, Sufism (tasawwuf) represents the inner and experiential dimension of Islam, focusing on ethical purification, self-discipline, and constant remembrance of Allah ﷻ. Al-Hujwiri (2001: 8) defines tasawwuf as the total orientation of one's being toward Allah ﷻ through continuous worship, spiritual concentration, and moral restraint, requiring detachment from worldly desires and social status. This conception closely parallels the Nasrul-Haqq emphasis on prolonged amalan, seclusion, and intensive dhikr as pathways to spiritual refinement and service to others. Schimmel (1975/2011) further demonstrates that Islamic mysticism has historically relied on symbolic practice, ritual repetition, and embodied devotion, underscoring that spiritual transformation in Islam is achieved through disciplined bodily and emotional engagement rather than abstract belief alone.

Contemporary scholarship challenges static or essentialist understandings of Sufism. Knysh (2017) shows that Sufi traditions have continually evolved across different regions and historical contexts, producing diverse forms that resist rigid classifications such as "orthodox" versus "folk" Islam. This insight is essential for interpreting Nasrul-Haqq as a localized manifestation of Islamic mysticism embedded in Mëranaw social life, rather than as a marginal or heterodox movement. Such an approach allows the study to situate Nasrul-Haqq within the plurality of Islamic devotional traditions without normative judgment.

To analytically frame these practices, this study draws on the concept of lived religion. McGuire (2008) argues that religion should be examined as it is practiced and negotiated in everyday life rather than solely through formal doctrine or institutional authority. From this perspective, amalan, faith healing, and collective dhikr function as routine religious practices through which Nasrul-Haqq practitioners address illness, misfortune, moral obligation, and communal responsibility. These practices are not peripheral but central to how religious meaning is produced and sustained within the community.

This lived religion perspective is complemented by an embodied phenomenological approach. Csordas' theory of embodiment conceptualizes religious experience as grounded in bodily practice, sensory engagement, and disciplined action rather than abstract cognition. Within this framework, healing rituals, repetitive recitations, and prolonged acts of devotion among Nasrul-Haqq practitioners are understood as embodied religious experiences that shape both individual subjectivity and social authority. Embodiment allows the analysis to focus on how spiritual power is experienced, enacted, and recognized within the community, without making claims about its metaphysical veracity.

In line with this approach, Dalaman's work on lived religion and feminist and sociological analyses of

belief underscores the importance of maintaining analytical distance while taking believers' experiences seriously. Religious practices are treated neither as irrational nor as empirically verified truths, but as socially meaningful realities that structure everyday life, ethical conduct, and communal relations. This position aligns with Orsi's (2005) argument that scholars must inhabit a careful middle ground: respecting religious worlds as real to those who live them, while preserving critical scholarly interpretation.

Taken together, these theoretical perspectives enable a non-reductionist and ethically grounded analysis of Nasrul-Haqq. By integrating classical Sufi thought with contemporary theories of lived religion and embodiment, the study documents faith healing and devotional practices as meaningful religious experiences embedded in social life. This framework ensures that Nasrul-Haqq is analyzed as a lived Islamic tradition, preserving academic objectivity while remaining attentive to the spiritual realities articulated by practitioners themselves.

4. RESEARCH DESIGN/METHODOLOGY

This study employs a qualitative research design combining historical and ethnographic approaches. Historical data were examined through the corroboration of both primary and secondary sources. Primary data were obtained through personal interviews using purposive and snowball sampling methods, while secondary sources consisted of published materials relevant to the study.

The ethnographic component involved observing and documenting practices, attitudes, and values through participant observation and immersion in selected settings. Data were collected from fifteen (15) key informants, including five (5) Nasrul-haqq practitioners and ten (10) patients who reported having experienced their healing practices. Semi-structured interviews were conducted using a semi-structured interview guide to allow participants to narrate their experiences in their own terms.

5. FINDINGS & DISCUSSION

5.1 ORIGIN OF NASRUL-HAQQ IN LANA DEL SUR

Nasrul-haqq is derived from two Arabic words – “*nasr*”, meaning victory, and “*haqq*”, meaning “right.” When combined, the words mean “helping one another for good.” Nasrul-haqq also refers to a title given to a person who has undergone strenuous spiritual training in order to achieve purity and to free oneself from *fitna*, described in Islamic discourse as a condition of moral and spiritual decay (Islamweb, 2025). According to Mohammad Abbas, commonly known in Binidayan as Black R (Ramadhan) and a long-time practitioner of Nasrul-haqq, the term is defined as “*tinabanga o benar*” (supporter of what is right). Another meaning attributed to the term is “*the protector of truth*,” as stated by Mustapha Nasib Pacalna, a practicing Nasrul-haqq of about twenty-two (22) years.

Nasrul-haqq, as they are popularly known as healers, convey much of their work through healing practices, expecting no material compensation but rather spiritual reward from Allahﷻ. Protecting the true nature of Islam and entrusting everything to Allahﷻ are among the primary principles described by Nasrul-haqq practitioners, as reflected in the core meanings attached to the term. In this sense, Nasrul-haqq is understood by its adherents as signifying “helping one another for good,” “the protector of truth,” and “to entrust everything to Allahﷻ.” Although these expressions differ linguistically, they are used by practitioners to point toward a shared religious goal of attaining Allah’sﷻ pleasure by standing for truth within Islam.

Some Muslim scholars associate Nasrul-haqq with Sufism. Historically, the earliest figures later identified as Sufis emerged during the second Islamic century, after the generation of the Companions and their successors. Classical sources often cite Abu Hashim al-Kufi (d. 159 AH) as one of the first individuals to be referred to as a Sufi, marking the gradual consolidation of Sufism as a recognizable spiritual orientation within Islam (Schimmel, 2011; Knysh, 2017). This period witnessed the expansion of Islamic mysticism into diverse forms and practices. The formative roots of Sufism are commonly traced back to the seventh

century A.D., during the lifetime of the Prophet Muhammad ﷺ, while its institutionalization and wider diffusion occurred in later centuries, reaching regions such as India by the twelfth century and becoming more widespread by the thirteenth century (Khanam, 2011: 7). Sufism is described as a spiritual training of the soul aimed at being “one with God” through devotional practices such as submission, sincerity, repentance, and other forms of spiritual discipline. While Nasrul-haqq practitioners do not emphasize music or dance, devotion is expressed through *amalan*. In terms of spiritual orientation, Nasrul-haqq is therefore described by practitioners as closely resembling Sufi traditions. From a sociological perspective, Sufism is best understood not as a fixed doctrinal system but as a set of embodied devotional practices through which believers cultivate proximity to the divine in everyday life. As scholars of lived religion emphasize, mystical traditions are sustained through repeated practices, disciplines, and ethical orientations rather than through formal theology alone (McGuire, 2008; Orsi, 2005). In this sense, Nasrul-haqq practices resonate with broader Sufi orientations insofar as spiritual authority and efficacy are understood to emerge from sustained devotional discipline (*amalan*), bodily engagement, and moral self-transformation, rather than from institutionalized religious status or textual mastery alone (Knysh, 2017; Schimmel, 2011).

This group regard themselves as Muslims who are *awliya*, meaning “friend” or “helper” of Allah ﷻ (Osmanisnin, 2022). Islam arrived in the Philippines as the first monotheistic religion through Arab traders and missionaries. According to the *Tarsila* of the Tausug, the earliest Muslims in the Philippines were *awliya* such as Tuan Mashaika, followed by Karim-ul-Makhdom in the fourteenth century. These figures, accompanied by Sufi companions with mystical inclinations, are described as having come from the Indonesian archipelago after leaving Baghdad following the Mongol invasion in the late thirteenth century (Tarsila, n.d.; Majul, 1999).

Many Muslim missionaries who arrived in the Philippines later rose to leadership positions, supported by descendants of earlier settlers. In local narratives, these missionaries are often portrayed as possessing mystical abilities that captivated the native population and facilitated the spread of

Islam. A well-known example comes from Butig, where Jannatun Naim, recorded in the *Salsila*, was said to have exhibited extraordinary phenomena. According to legend, he was said to have been teleported from Makkah to Butig after completing his prayer (M. Bao, personal communication, December 30, 2018). Such accounts, which are common in both pre-Islamic and Islamic narratives in the region, illustrate the enduring cultural importance of mysticism in Mëranaw religious history.

In religious interpretation, magic is described as a test given by Allah ﷻ to humanity, as stated in the Qur'an:

And they followed [instead] what the devils had recited during the reign of Solomon... teaching people magic and that which was revealed to the two angels at Babylon, Hārūt and Mārūt” (Qur'an 2:102, trans. Shaheeh International).

We are a trial, so do not disbelieve [by practicing magic] (Qur'an 2:102, trans. Shaheeh International).

Within Mëranaw culture, pre-Islamic beliefs in *tonong* (unseen beings) are reflected in the *Darangen* epic. The legendary figure Bantogen, for example, is described as using enchanted objects such as magical boats and swords, while *tonong* are portrayed as supernatural helpers. Dr. Abdussalam Disomimba notes that reliance on *tonong* represents an inherited tradition from earlier generations, demonstrating the continued influence of pre-Islamic beliefs in the region.

According to Aleem Mohammad Amin Ampaso, spokesman for the Imam's League of Marawi City, Nasrul-haqq traces its origins to *awliya*, particularly those from Malaysia, who were believed by followers to have attained special spiritual capacities through prolonged devotion and seclusion. Abu Hafis Saber credits Maulana Faisal Abdullah with introducing Nasrul-haqq practices in Lanao, emphasizing the avoidance of jinn during *amalan*. Aleem Amin Angot estimates the group's population at around one thousand, including approximately fifty women. Mohammad Abbas (Black R) claims to have mentored over a thousand students, including Aleem Amin's mother, and to have played a major role in spreading Nasrul-haqq in Binidayan, Tugaya, and Butig.

Abdulmanaf Tamano recounts that after suffering from illness, he sought Nasrul-haqq and was instructed by Black R to perform *amalan* in the mountains. Black R examined his palm and provided a note that read: "On Thursday late afternoon, climb that mountain and perform the *amalan*." Tamano was instructed to bring a prayer mat, *pasbi*, flashlight, water, blanket, and bedsheet, and he joined others at the mountain site for this purpose (A. Tamano, personal communication, November 4, 2021).

These accounts suggest that a sizable Nasrul-haqq community already existed in Tugaya before Tamano's involvement. Under the leadership of Anwar Calauoto, a small mountain *masjid* was built in 2005 to provide a secluded place for spiritual practice (M. T. Maradia, personal communication, November 3, 2021). Together with Abdulmanaf, Calauoto attracted numerous followers, including *ulama* such as Aleem Jalal and Aleem Tawi.

Many Nasrul-haqq practitioners are also associated with the Tablighi movement, which emphasizes mosque-based worship and revivalist piety (Taylor, 2009). Their participation in Tablighi activities is described as strengthening their capacity to endure the demanding discipline of *amalan*.

Currently, Nasrul-haqq does not exist as a single unified organization but rather as several groups, including "Amalan Jamma" and "Ahlul Suffah Chapters." Although their practices differ in detail, all emphasize strict spiritual training, and those who complete this demanding path are regarded within their communities as individuals of exceptional spiritual dedication.

5.2. TYPES OF NASRUL-HAQQ

The belief in the unseen is a cornerstone of Islam, encompassing entities such as angels and jinn, which outnumber humanity (The Abu Aaliyah Gazette, 2014). Muslims believe that Islam, as revealed to Prophet Muhammad ﷺ, is a message not only for humans but also for jinn, underscoring the faith's universal scope. As Allah ﷻ said in the Qur'an:

Behold, We turned towards thee a company of Jinns (quietly) listening to the Qur'an (Qur'an 46:29) (Trans. Yusof Ali, 1985)

O company of Jinn and men, did not Messengers come to you from among yourselves relating My Signs to you and warning you of the encounter of this Day of yours? (Qur'an 6:130) (Trans. Dr. Mustafa Khattab)

These *ayat* are commonly interpreted within Islamic theology as affirming the existence of jinn. According to Islamic belief, humans normally do not see jinn, while jinn are believed to be able to see humans. Within this religious cosmology, jinn are understood to interact with human affairs for various reasons. The Qur'an (55:15) states that jinn were created from fire, and when they are perceived, they are described in Islamic tradition as capable of taking different forms, including animals. In a hadith recorded by al-Tabarani, al-Hakim, and al-Baihaqi, Tha'labah al-Khashani reported that Prophet Muhammad ﷺ said:

Jinn are of three types: one type with wings that fly in the air; one type that are snakes and scorpions; and another that settles and moves.

Within Islamic belief, jinn are also understood to vary morally, with some regarded as righteous and others as harmful. Iblis is identified as a *jinn* (Qur'an 18:53), and jinn are also described as having their own communities and religious affiliations, including those believed to be Muslims.

Within Mëranaw religious discourse, Nasrul-haqq practitioners are sometimes accused of being possessed by or associated with jinn, which leads some *ulama* to question their religious legitimacy. This position is supported by Al-Salam Bali (2005) in *How to Protect Yourself from Jinns and Shaytan*, where he argues that seeking assistance from jinn constitutes *shirk* because it involves relying on beings other than Allah ﷻ. Reflecting this view, some Nasrul-haqq practitioners reported that they have distanced themselves from jinn that they believed once accompanied them, while others continue to follow older traditions. For this reason, Nasrul-haqq is often locally categorized into two types: (a) those with jinn and (b) those without jinn.

Some informants claim that Nasrul-haqq practitioners rely on jinn companions, sometimes described as acquired through spiritual encounters or duels, to succeed in their work. However, many *ulama* condemn this practice as *shirk*, emphasizing the principle of *tawhîd*, or the oneness of Allah ﷻ (M.

A. Ampaso, personal communication, October 21, 2018). According to various accounts, whether a practitioner seeks or rejects jinn assistance depends on their level of spiritual training (S. Mocali, personal communication, October 15, 2018). Abdullah Anugod and Aleema Norma both acknowledged experiences that they interpreted as involving jinn or unseen helpers (A. Anugod, personal communication, October 17, 2018; N. Husain Sarip, personal communication, October 17, 2018).

Mohammad Solaiman Tataan, an Islamic scholar, described commonly shared beliefs about methods for summoning jinn, while also warning against such practices:

What I know in taking jinn as a friend is that during ten o'clock in the evening... read Surah-Jinn... you can hear scratching noise, whistling, or knocks outside and that's the sign that they are approaching... but if you want to be a healer, don't befriend the unseen (Jinns) because they can overpower you.

Nasrul-haqq practitioners themselves express divergent views on the role of jinn. Some state that spiritual abilities are ineffective without jinn assistance, while others insist that all power comes solely from Allahﷻ. Mohammad Abbas suggests that jinn companions, if present, are assigned by Allahﷻ rather than summoned by humans, while others dispute this view. Many practitioners cite Qur'anic and Hadith evidence to argue against befriending jinn:

There were men from mankind who sought refuge in men from the jinn, so they [only] increased them in burden (Qur'an 72:7) (Trans. Shaheeh International).

For practitioners such as Abu Hafis and Aleem Amin Angot, interaction with jinn is considered religiously inappropriate, and contemporary Nasrul-haqq practice is described as focused on worship and *amalan* rather than unseen intermediaries (A. H. Saber, personal communication, October 18, 2018). Mohammad Abbas similarly states that summoning jinn is *shirk* and that his practices emphasize devotion to Allahﷻ alone. Although Nasrul-haqq practitioners are divided on this issue, their abilities acquired through *amalan* are regarded as equally meaningful

within the community, while those believed to rely on jinn are often viewed as being distracted from their devotion to Allahﷻ.

5.3. AMALAN

Amalan refers to the spiritual practices of Nasrul-haqq, in which practitioners engage in intensive *dhikr* (remembrance of God) and the chanting of the *Asma-ul-Husna* (the 99 names of Allah ﷻ). These practices are understood by practitioners as a form of spiritual training through which moral discipline and perceived spiritual capacities are cultivated in proportion to the intensity and duration of devotion.

Amalan also refers to collective gatherings in which members assemble after the *'Isha* (evening) prayer to chant and recite *dhikr* with the aim of spiritual growth. Such gatherings frequently attract individuals who seek various forms of assistance, including success in board examinations, improvement in romantic relationships, or relief from illness. In these contexts, Nasrul-haqq practitioners are approached for guidance, prayer, and spiritual intercession as understood within their religious framework.

5.4 NASRUL-HAQQ AS FAITH HEALERS

Since time immemorial, Nasrul-haqq have been known within their communities for what are described as exceptional abilities in healing the sick, addressing spirit possession, and assisting people in states of distress and helplessness.

According to Aleem Amin Angot, joining the Nasrul-haqq is understood by practitioners as the beginning of a rigorous process of spiritual formation. Within this framework, special skills and capacities are interpreted as blessings from God that emerge through sustained devotional practice. These gifts are believed by followers to be granted to individuals who have undergone prolonged periods of *amalan* and spiritual discipline, and they are primarily oriented toward healing and assisting others within the community. In remote areas, faith-based healing may function as one of the few available resources for illness and suffering, sometimes interacting with older animist traditions. Even in urban and educated families, Nasrul-haqq practitioners are consulted for exorcism or spiritual intervention when cases are perceived to exceed the

reach of conventional medicine. Practitioners describe themselves as instruments of God, emphasizing that any healing comes from divine will rather than personal power, and they continue performing *amalan* to maintain spiritual focus and protection from forces they understand as hostile (A. S. Maoga, personal communication, October 17, 2018).

Recitation of specific Qur'anic surahs, such as Surah al-Kawthar, is believed by practitioners to have healing properties. Informant 6 explained that reciting this surah ten times can counter harmful thoughts and return them to their source (personal communication, October 21, 2018). The Qur'an is understood within this tradition as a book of healing (Qur'an 41:44) and a source of endurance in suffering (Qur'an 39:10; 31:17). Becoming a faith healer is described as requiring deep knowledge of the Qur'an and the ability to recite it from memory, which practitioners regard as essential for treating illness.

Training is portrayed as demanding, requiring trainees to confront fear, isolation, and spiritual discipline. Trainees memorize and recite specific *tasbih* according to strict numerical prescriptions. Faith healing is described as an alternative pathway of care for people who cannot access biomedical services, and as a vocation that, once perceived as divinely called, becomes central to a practitioner's life. In addition to physical illness, Nasrul-haqq healing addresses conditions understood as having supernatural origins (Sarkar, 2014). Practitioners describe themselves as spiritual warriors who use *ahadith* and Qur'anic verses as protection against unseen forces.

Nasrul-haqq employ a variety of healing methods. Before treatment, they typically assess the patient's condition through questions and observation. A common practice is *tawar*, in which Qur'anic verses are recited and blown into water that the patient then drinks. Aleem Basarodin reported that he and his teacher would recite Ayatul-Kursi forty-one (41) times into containers of water, usually in odd numbers, which was then given to patients, including those believed to be possessed by spirits. Water placed at the center of *amalan* gatherings is likewise believed to absorb healing energy (S.

Pendinatar, personal communication, March 26, 2021).

Other healing methods reported by practitioners include:

Remote healing through phone calls, using only the patient's name (Samsoden Pendinatar; Aleem Yusoph Dimatingcal).

Bathing or pouring water on the patient.

Laqam, words written on paper or plates as protection (R. Mamasao, personal communication, October 20, 2018).

Charity or animal sacrifice symbolizing the removal of illness (S. Mocali, personal communication, October 15, 2018).

Spiritual insight using Qur'anic verses to diagnose illness.

Night-time healing during Salat-ul-'Isha (Aleema Roselainie Mamasao).

Team-based healing circles (R. Mamasao, personal communication, October 20, 2018).

Possession by jinn as intermediaries (Aleemah Norma Husain Sarip).

Spiritual swordfights with jinn (N. Macatoman, FGD, October 25, 2018).

Recitation of Arabic phrases such as *A'udhu billahi minash shaytanir rajeem* and *Ya Quddus*.

Acupuncture (Mohammad Abbas, personal communication, October 21, 2018).

Practitioner's attribute different spiritual "temperatures" to Qur'anic verses: Ayatul-Kursi is said to produce heat, while Surah al-Fatiha is believed to cool fever. Verses from Surah Ra'd combined with *Qaddirullah* are regarded as powerful interventions.

Specific verses are believed to repel spirits (Surah Saffat 37:6–10), ignite protective flames (Surah Rahman 55:35), assist surgery (Surah Yasin), or relieve toothache when *Kaf-Ha-Ya-'Ain-Sad* is written and recited (A. Tamano, personal communication, November 4, 2021).

Diagnosis may involve blowing Qur'anic verses into a glass of water and placing it on the body; reactions such as itching or pulling sensations are interpreted as indicators of different illnesses or possession (A.

Tamano, personal communication, November 4, 2021).

Numerous healing narratives circulate among Nasrul-haqq. One case described a woman scheduled for surgery who instead received *potar* and *laqam* for a week; when she returned to the hospital, doctors declared surgery unnecessary (S. Pendarat, personal communication, March 26, 2021). Another involved a man who regained the ability to walk after *dhikr* and a vision of light striking his stomach (ibid.). A third concerned a woman who delivered her stillborn baby after drinking Qur'an-blessed water (G. Macaangga, personal communication, April 22, 2021). Other stories include Golam Macaangga's grandfather being revived after recitation of the 99 Names of Allahﷻ, a doctor who conceived after prayer, a politically prominent woman healed in Manila, and a woman in Marantao whose condition was linked to black magic and resolved after ritual intervention (M. N. Pacalna, November 2, 2021; A. Tamano, November 4, 2021).

These narratives illustrate the wide range of healing experiences that Nasrul-haqq practitioners and community members describe. Such accounts have contributed to the group's reputation across Lanao del Sur and beyond, drawing patients from many parts of the Philippines.

5. CONCLUSION

Nasrul-haqq refers to a community of faith guided by the ideals of "helping one another for good," "protecting the truth," and entrusting all matters to Allahﷻ. According to practitioners' accounts and local religious narratives, its presence in the Philippines is linked to the arrival of awliya who introduced Islam through a combination of spiritual discipline, missionary engagement, and communal leadership. These narratives situate Nasrul-haqq within a longer historical continuum of Islamic devotional practice in the region.

The findings of this study highlight the central role Nasrul-haqq plays in faith-based healing within Mëranaw communities. Practitioners and patients describe numerous healing experiences in which services are offered without financial expectation, motivated instead by moral obligation and spiritual

accountability to Allahﷻ. Such practices underscore the ethical and communal dimensions of healing, where care is embedded within religious devotion and social responsibility rather than transactional exchange.

Viewed through the lens of lived religion and embodied religious practice, Nasrul-haqq healing emerges as a socially embedded system of care that operates alongside, and sometimes in place of, biomedical treatment. Rather than constituting a rejection of modern medicine, these practices reflect culturally meaningful ways of interpreting illness, suffering, and recovery in contexts where spiritual and moral explanations remain central to everyday life. Healing, in this sense, is not limited to physical recovery but encompasses reassurance, moral realignment, and restored social balance.

This study does not seek to evaluate the empirical truth of supernatural claims associated with Nasrul-haqq practices. Instead, it documents how such beliefs function as lived religious realities that shape health-seeking behavior, spiritual authority, and communal trust. By maintaining analytical distance while taking practitioners' experiences seriously, the research contributes to broader discussions in the sociology and anthropology of religion on faith healing, embodiment, and religious meaning-making.

Finally, Nasrul-haqq practices highlight the importance of safeguarding intangible cultural and religious heritage. In an increasingly modernized world, such traditions continue to provide meaning, support, and social cohesion for many communities. Documenting and analyzing these practices therefore contributes not only to academic knowledge but also to a deeper understanding of how lived religious worlds persist, adapt, and remain meaningful for future generations.

AUTHOR'S POSITIONALITY AND EPISTEMOLOGICAL NOTE

This study documents and analyzes the beliefs, practices, and healing narratives of the Nasrul-haqq community as they are articulated by practitioners and community members. The descriptions of

spiritual powers, jinn, healing efficacy, and divine intervention presented in this article are based on ethnographic accounts, personal testimonies, and religious interpretations shared by informants during fieldwork.

The author does not seek to empirically verify or falsify these spiritual claims. Instead, they are treated as culturally meaningful systems of knowledge that shape how illness, healing, morality, and religious experience are understood

within the Mëranaw community. Following interpretive and anthropological approaches to religion and healing, the focus of this study is on how these beliefs function socially, spiritually, and therapeutically, rather than on their biomedical or scientific validation.

This epistemological positioning allows the voices of practitioners and patients to be presented faithfully, while maintaining scholarly neutrality toward supernatural or metaphysical claims.

Conflict of Interest

The author declares that there are no conflicts of interest regarding the publication of this manuscript. No financial, personal, or professional relationships have influenced the work reported in this study.

Ethical Statement

The author confirms that this research was conducted in accordance with accepted ethical standards for qualitative and ethnographic research. All participants were informed about the purpose of the study and provided verbal consent prior to participation. Pseudonyms were used where necessary to protect the identity and privacy of participants. The study involves no experimentation on humans or animals and is based on interviews, observations, and personal narratives.

Funding Statement

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Acknowledgements

The author would like to express sincere gratitude to all Nasrul-haqq practitioners, community members, and informants who generously shared their time, experiences, and knowledge for this study. Their openness and trust made this research possible.

REFERENCES

- Abu Hanieh, H. (2011). *Sufism and Sufi orders: God's spiritual paths, adaptation and renewal in the context of modernization*. Jordan: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Al-Salam Bali, W. (2005). *How to protect yourself from jinn and Shaytān*. London: Al-Firdous.
- Csordas, T. J. (1994). *The Sacred Self: A Cultural Phenomenology of Charismatic Healing*. California: University of California Press.
- Dalaman, Z. B. (2021). From secular Muslim feminism to Islamic feminism(s) and new generation Islamic feminists in Egypt, Iran and Turkey. *Border Crossing*, 11(1), 77–91. <https://doi.org/10.33182/bc.v11i1.1042>
- Fathurahman, O. (2019). A new light on the Sufi network of Mindanao (Philippines) The Sheikh Muhammad Said manuscript collection. *Indonesia and the Malay World*, 47(137), 108-124.
- IslamWeb. (2025, March 26.). There will be a fitnah if you do not do that. *Islamweb.net*. <https://www.islamweb.net/en/article/243940>
- Kadil, B. J. (2002). History of the Moro and Indigenous Peoples in Minsupala. Ben J. Kadi.
- Khanam, F. (2011). The origin and evolution of Sufism. *Al-Idah*, 22(1), 21-34.
- Knysh, A. (2017). *Sufism: A new history of Islamic mysticism*. New Jersey: Princeton University Press.
- McGuire, M. B. (2008). *Lived religion: Faith and practice in everyday life*. New York: Oxford University Press.
- Orsi, R. A. (2005). *Between heaven and earth: The religious worlds people make and the scholars who study them*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400849659>
- Schimmel, A. (2011). *Mystical Dimensions of Islam*. (35th Anniversary Edition ed.). Chapel Hill: The University of North Carolina Press. <https://muse.jhu.edu/book/44129>.
- Majul, C. A. (1999). *Muslims in the Philippines*. University of the Philippines Press.
- Majul, C. A. (1979). An Analysis of the Genealogy of Sulu. *Asian Studies Quezon City*, 17, 1-17.
- Meeah, H. (1996). *The light of the Almighty: Asma' ul-Husna (The 99 names of Allah)*. Darul Nu'man.
- Osmanisnin. (2022). What does awliya mean in Qur'an 5:51? <https://osmanisnin.wordpress.com>
- Ruqyah: A remedy for illnesses, evil eye, magic and jinn from the Qur'an and Sunnah. (n.d.). Scribd. <https://www.scribd.com/document/797621348/Ruqyah-A-Remedy-for-Illnesses-Evil-Eye-Magic-and-Jinn-from-the-Qur-an-and-Sunnah-Arabic-Caravan>
- Sarkar, S. (2014). Ethical issues relating to faith healing practices in South Asia: A medical perspective. *Journal of Clinical Research & Bioethics*, 5(4), 1.
- Taylor, J. (2009, September 8). What is the Tablighi Jamaat? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2009/sep/08/religion-islam-tablighi-jamaat>
- The Abu Aaliyah Gazette. (2014, October 19). The Difference Between the Angels and the Jinn., *The Abu Aaliyah Gazette*. <https://www.abuaaliyah.com/2014/10/19/the-difference-between-the-angels-and-the-jinn-2/>
- Zeidan, A. (n.d.). Tariqa. *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com>